

Univerzita Karlova v Praze,
Právnická fakulta

RIGORÓZNÍ PRÁCE

TÉMA: Horní právo druhé poloviny 19. stol.

Mining Law of the Second Half of the 19th Century

Mgr. Lucie Pražáková
květen 2009
evidenční č. přihlášky 3456

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

.....
podpis

Obsah

Úvod	5
Pojem a prameny horního práva.....	6
Význam hornictví pro rozvoj státu	7
Vývoj horního práva v českých zemích.....	8
Právo jihlavské	8
Ius regale montanorum	10
Báňské řády	12
Narovnání o hory a kovy	14
Vývoj hornictví a jeho postavení v období průmyslové revoluce .	16
Snahy o sjednocení horního práva předcházející vydání obecného horního zákona.....	19
Vývoj báňské správy do vydání obecného horního zákona	22
Postavení hornictva a sociální zákonodárství	35
Hornické vzdělání a školství.....	41
Obecný horní zákon	47
Systematika obecného horního zákona	48
Všeobecná ustanovení.....	51
O kutání	56
O propůjčce.....	61
O postoupení pozemků a vody důlním podnikům a o náhradě důlních škod.....	67
O báňském vlastnictví a o právech spojených s důlní propůjčkou	68
O společném provozu dolů a zvláště o těžářstvech.....	72
O udržování dolů v provozu a o dolových lhůtách.....	74
O vzájemném poměru důlních podnikatelů	76
O poměru majitelů dolů k jejich úředníkům a dělníkům.....	78
O bratrských pokladnách	81
Hlava XI.	83
O vrchním dozoru báňských úřadů nad doly a o řízení při něm	85
O trestech za přestoupení horního zákona	86
O zániku, odnětí a vzdání se báňských oprávnění.....	87
O zástavních a přednostních právech na doly a jejich příslušenství v případech exekuce a konkursu	88
Přechodná ustanovení	89
Změny obecného horního zákona a další vývoj.....	90
Báňská správa a její změny po vydání obecného horního zákona	91

Současná báňská správa.....	97
Minulost a budoucnost horního práva	98
Literatura.....	103
Další prameny	105
Cenné rady a informace poskytl.....	106
English summary	107

Úvod

Cílem této práce je nastínit vývoj horního práva na našem území s důrazem na období 2. poloviny 19. století, neboť v tomto časovém úseku dochází k zásadní změně pojetí horního práva v souvislosti se změnami společenskými a technologickými. Právě v této době vzniká moderní horní právo, které se muselo vyrovnat se složitými ekonomickými podmínkami, střety společenských zájmů i náročnými odbornými otázkami. Nová právní úprava se však neobjevila ihned jako pružná reakce na změnu podmínek, naopak, kodifikaci předcházela dlouhý proces a ke změně došlo až v okamžiku, kdy se dosavadní zastaralé a roztříštěné předpisy staly brzdou dalšího rozvoje.

I v současné době můžeme pozorovat jistou neochotu přepracovat platné horní právo, přestože vzniklo za odlišných společenskoekonomických podmínek a neodpovídá současným potřebám. Zatímco v historii však nepružnost změn vyplývala z toho, že dobývání nerostného bohatství bylo vysoko na žebříčku hodnot tehdejší společnosti a jakákoli změna v jeho úpravě byla politicky významnou otázkou, dnes je hornictví spíše opomíjeno.

Ve společenské diskusi o novém horním zákoně se stále častěji objevuje názor, že obecný horní zákon z roku 1854 by mohl být použit jako srovnávací materiál, jako poslední horní zákon užívaný na našem území, který vznikl v době, kdy dobývání nerostných surovin nebylo vyhrazeno státním organizacím. Tato myšlenka vedla i Český báňský úřad při zadávání projektu č. 12/2001 „Analýza českého horního práva z hlediska požadavků podnikatelské sféry, životního prostředí a administrativní náročnosti“, jehož výstupem mělo být porovnání stávajícího českého horního práva s rakouským obecným horním zákonem (r. 1854) a s platnými horními zákony Spolkové republiky Německo, Spolkové republiky Rakousko a Španělského království, porovnání vybraných institutů s právem Evropské unie a zpracování právních podkladů pro vypracování nového českého horního zákona v rozsahu vymezeném v současné právní úpravě zákonem o ochraně a využití nerostného bohatství, zákonem o hornické činnosti, výbušninách a o státní báňské správě a zákonem o geologických

pracích. Výsledky projektu formulované ve zprávě „Analýza institutů horního práva“ mi byly Českým báňským úřadem zapůjčeny pro účely této práce, je v ní však bohužel věnováno málo pozornosti srovnání našeho současného práva s obecným horním zákonem a zabývá se především právem platným.

Sousední Německo se hlásí k historickým kořenům svého horního práva, včetně horního práva vzniklého na našem území, např. dokument německého ministerstva hospodářství „Requirements for a modern mining law in the framework of European legislation“¹ uvádí, že německé horní právo pokračuje v tradici legislativních technik českých, moravských, saských, rakouských a pruských. Je proto škoda, že po staletích, kdy bylo naše horní právo vzorem pro úpravy ostatních států, je nyní této části historie i hornictví samotnému věnováno jen málo pozornosti.

Pojem a prameny horního práva

Horní právo je obvykle definováno jako souhrn právních norem a dalších pravidel upravujících vyhledávání a dobývání nerostných ložisek.² Někteří autoři rozlišují horní právo v širším slova smyslu a v užším slova smyslu. V nejširším pojetí se za horní právo považuje soubor právních norem různých právních odvětví, které se aplikují při uskutečňování vlastní báňské činnosti, s ní spojených organizačních činností a v oblasti související státní správy. Horním právem v užším slova smyslu je pak soubor právních norem, upravujících vlastní hornickou činnost.³ Jeho prameny byly v minulosti v první řadě horní zákony, které obsahovaly hlavní zásady báňského podnikání a rozdělování výnosu z něj. K horním zákonům se váže široká škála dodatkových předpisů, které je měnily či doplňovaly. Samotný provoz byl regulován z větší části báňskými řády, které v podstatě zastávaly funkci prováděcích předpisů k horním zákonům. Zásady báňské správy byly obsaženy zejména v instrukcích a nařízeních, vydávaných pro její představitele. V horním právu se uplatňovaly především v nejstarších dobách hornické zvyklosti, které byly postupně

¹ Ulrich Ullmann, Federal Ministry of Economics and Technology, Germany: Requirements for a modern mining law in the framework of European legislation, str. 3, zdroj: www.bmwi.de

² Ottův slovník naučný, XI. díl, vydání z r. 1998 str. 615

³ Bohuslav Tvrdouň: Horní právo - jeho pojem a začlenění v systému práva, HPVT 1976, str. 62

nahrazovány právem psaným. Významnou roli sehrály výsady udělované původně nositelům funkcí v báňské správě, později zejména horním městům, někdy i pozemkové vrchnosti či podnikatelům. Zvláštní formou výsad byly tzv. frystuňky. Horní právo ovlivňovaly také precedenty, rozhodnutí horních soudů a správních úřadů, která sloužila jako vzor pro řízení v obdobných záležitostech. Rozsudky byly nejprve opisovány, později vydávány tiskem. Příkladem může být kniha Sebastiana Spana: Šestset rozsudků v horních záležitostech z roku 1636.⁴

V 15. až 18. století se používalo pojmu „horní práva Koruny české“ či jen „horní práva“. Nešlo však o ucelený soubor předpisů v dnešním pojetí, ale pouze o prostý souhrn dokumentů upravujících vztahy v hornictví v určité době na určitém místě v souladu s tehdejší kazuistickým přístupem k právu, kdy namísto zobecňování byly řešeny jednotlivé případy.⁵

Originály našich horních předpisů byly v nejstarší době psány v latinském a zčásti v německém jazyce, v 15. století většinou česky, avšak již od 16. století se čeština v textech normativních předpisů nejen horního práva vyskytuje výjimečně. Od 16. století jsou tyto prameny převážně a v 17. století už výhradně v německém jazyce.⁶

Význam hornictví pro rozvoj státu

„Dějiny hornictví jsou vnitřně propojeny s dějinami země tak těsně, že není možné je od sebe oddělit.“⁷

Takto se o pevném vztahu vývoje hornictví a historie státu vyjádřil hrabě Kašpar Sternberk, všestranný přírodovědec a vlastenec, v úvodním svazku svého díla *Nástin dějin českého hornictví* z roku 1836. Hornictví bylo výrazným faktorem ekonomického a společenského vývoje zemí Koruny české – vyhledávání nerostných surovin zrychlilo jejich osídlení, těžba

⁴ Ladislav Jangl: Charakter pramenů českého horního práva, HPVT 1976., str. 27-35

⁵ Ladislav Jangl: Vývoj českého horního práva v 16. až 20. století, HPVT 1983, str. 2

⁶ Ladislav Jangl: České horní právo 1 – Horní zákony, Příbram 1977, str. 2

⁷ Kašpar Sternberk: Nástin dějin českého hornictví, první vydání 1836, zdroj HPVT 1985

přinášela rozvoj regionů, měst a obcí. Hornická činnost vedla ke vzniku nových měst, zhušťování osídlení, rozvoji školství, stavebnictví, řemesel i dopravy. Příkladem takového vývoje může být Jáchymov nebo oblast Krušných hor v 16. století. Svobodná hornická města byla v minulosti nositeli řady hospodářských výsad. Nelze opominout ani vliv kulturní, náročnost a výjimečnost hornického povolání se přirozeně promítla i do oblasti literatury, výtvarného umění, folkloru, tradic, zvyklostí a společenského života.

Horní právo, báňská správa a historický vývoj do vydání obecného horního zákona

Vývoj horního práva v českých zemích

České země zaujímaly po staletí množstvím ložisek užitkových i drahých kovů ve střední Evropě výjimečné postavení, což mělo samozřejmě dopad i na vztahy společenské a hospodářské. Tento vztah ovšem nemohl být jednostranný, a tak těžební činnost v průběhu dějin nebyla ovlivňována pouze přírodními podmínkami, ale v nemalé míře také ekonomickými a politickými okolnostmi a samozřejmě i úrovní právní úpravy.

Vysoká úroveň úpravy hornictví na našem území se odrazila v neobyčejném rozsahu působení českého horního práva na cizí montánní předpisy nejen v sousedních zemích, ale i v zemích značně vzdálených.⁸

Právo jihlavské

České země mohou být nazývány kolébkou evropského báňského zákonodárství. Jihlavské městské a horní právo z poloviny 13. století, podstatně rozšířené v posledním desetiletí 13. století, bylo prvním kodexem svého druhu v Evropě. Sloučily se v něm právní zvyklosti alpských zemí, flanderského a dolnosaského

⁸ Roman Makarius: Vývoj hornictví a horního práva v českých zemích do roku 1854, HPVT 1995, str. 1

práva s domácími zvyklostmi. V jihlavském horním právu byly stanoveny i směrnice pro řešení sporů v této oblasti a jihlavský báňský soud rozhodoval sporné právní záležitosti po více než 200 let.⁹

Jihlavská městská a horní práva byla plně legalizována čtvrtým, tzv. statutárním článkem výsad udělených Václavem I. a Přemyslem, tehdy moravským markrabětem.¹⁰ Tento článek umožnil vydávání báňských řádů a dalších předpisů až do vydání obecného horního zákona roku 1854. Výsady byly pravděpodobně uděleny Jihlavě za pomoc při potlačení vzpoury šlechty z roku 1247. Jejich mimořádný význam spočívá mimo vlastního obsahu i v tom, že na rozdíl od většiny ostatních privilegií nejsou vázány na konkrétní osoby či instituce a dokonce ani na jihlavský revír, ale vztahují se na celé území státu. Jsou totiž adresovány „měšťanům v Jihlavě a horníkům kdekoli v království našem osedlým“. První článek zakotvuje osobní svobodu – nikdo ze šlechty v jakémkoli postavení si nesmí přisvojovat právo zneužívat moc, ani činit násilí, ani někoho napadat, ani zajímat, ani v nějaké činnosti překážet bez povolení a vědomí soudce města a přísežných. Druhý článek zaručuje ochranu osob a majetku, dává horním měštům a horníkům významnou výsadu vlastního soudu. Jakákoli žaloba na měšťany, jejich poddané a majetek mohla být podána jen před městským soudem. Třetí článek umožnil ochranu obchodních zájmů měšťanstva i proti šlechtě – pro nesplacené půjčky mohli měšťané pány a rytíře svobodně obstavovat. A konečně již zmíněný čtvrtý článek opravňuje ke stanovení městských a báňských úřadů a vydávání předpisů – cokoli přísežní města a hor pro obecné dobro nařídí a ustanoví, má být ode všech a bez porušení zachováno.¹¹ Privilegium sice nebylo potvrzeno nástupcem Přemysla Otakara II., Václavem II., ale řada dalších panovníků počínaje Karlem IV. roku 1359 je potvrzovala, ať už v původním znění či obecně všem měštům považovaným za horní.

⁹ Jiří Majer: Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Libri 2005, str. 55-56

¹⁰ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 32

¹¹ Ladislav Jangl: České horní právo 1 – Horní zákony, Příbram 1977, str. 11-13

Ius regale montanorum

Zatímco jihlavská ustanovení byla zaměřena zejména na ochranu báňských podnikatelů, čímž se panovník snažil získat podporu proti vzrůstajícímu vlivu šlechty, právní akt krále Václava II. z let 1300 - 1305 *Ius regale montanorum*, zvaný též Královské právo horníků či Václavovy konstituce, *Constitutiones iuris metallici*, kladl důraz na stanovení práv a povinností báňské správy a ochranu lénhavířů (drobných báňských podnikatelů, kteří si od prvotních těžařů pronajímali pouze malou část dolu) a dokonce i dělníků. Jeho základem byla proklamace dvou zásad – horního regálu a svobody báňského podnikání.¹²

Horní regál, tedy výsadní právo panovníka na některé nerosty, zejména zlato a stříbro (vyhrazené nerosty), resp. panovníkovo právo rozhodovat o tom, kdo a za jakých podmínek smí tyto nerosty dobývat a panovníkovo předkupní právo na vytěženou rudu, je základním principem v celé historii českého hornictví. Tento institut pochází již ze starého Řecka a Říma, kde stát uplatňoval svůj regál vůči provinciím. Horní regál byl i právem císařů římsko-německých. Tento právní pojem se objevuje již v *Constitutio de regalibus* císaře Friedricha Barbarossy, vyhlášeném na Ronkálském sněmu v roce 1158. V českých zemích byl prvním panovníkem, kterému horní regál oficiálně příslušel, kníže Vladislav, kterému německý císař přiznal právo užívat královskou korunu a zároveň s tím i důchod z hor a ražby mincí.¹³ O skutečném obsahu horního regálu však máme spolehlivé informace až od vydání *Ius regale montanorum*. Vyhrazenými nerosty byly již od 13. stol. zlato a stříbro, u ostatních kovů však nebyla praxe jednotná. Teprve zlatá bula Karla IV. prohlásila za vyhrazené nerosty všechny kovy a sůl.¹⁴ Panovníkovo právo na nerostné bohatství bylo nezcizitelné a zároveň oddělené od vlastnictví půdy. Silné mocenské postavení šlechty však přesto v následujícím období často vedlo k udílení tzv. frystuňků, kterými se panovník na omezenou dobu vzdával části svých regálních práv na určitém území ve prospěch konkrétních osob. Objevila se i falsa, přenechávající horní a mincovní regál šlechtě. Česká komora zřízená Ferdinandem I. věnovala proto značnou část své činnosti na

¹² Majer: Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Libri 2005, str. 57

¹³ MAKARIUS, R.: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, Montanex, 2004, str. 13.

¹⁴ Slovník veřejného práva československého, svazek I., Brno 1929, str. 751

zjišťování nároků šlechty na komorní majetek a zvláště na doly.¹⁵ *Ius regale montanorum* vychází ze zásady, že všechny doly patří králi („*nostra montana*“) a jsou králi podřízeny. Králi patří nejen zákonodárná, správní a soudní pravomoc v horních věcech, ale i právo udělovat horní oprávnění - propůjčky, což prakticky znamenalo oddělení práva na dolování od vlastnictví pozemku. Hlavním královským právem byl však nárok na poplatek - *urburu*.¹⁶

Druhá zásada, svoboda báňského podnikání, znamenala právo kohokoliv pokusit se o nalezení a dobývání nerostných zdrojů při dodržení závazků vůči panovníkovi a pozemkovým vrchnostem. Z toho vycházela i zásada svobodného pohybu osob zabývajících se hornickou činností, které byly vyňaty z poddanských svazků a převzaty pod ochranu královských správních a soudních institucí.¹⁷

Ius regale montanorum bylo vydáno v důsledku změn v hornictví způsobených objevem nových ložisek drahých a barevných kovů, zejména v souvislosti s provozem kutnohorských stříbrných dolů. Provoz dolů v Kutné Hoře byl výrazně složitější než tomu bylo u dolů jihlavských o padesát let dříve. Z tohoto důvodu byla i ustanovení nového kodexu mnohem rozsáhlejší a preciznější. Kromě toho měly jihlavské městské a horní řády územně i věcně omezenou platnost, a tak bylo nutné vytvoření obecných a jednotných báňských zásad.

Kutná Hora se v tomto období stala druhým nejvýznamnějším městem v celém Českém království a její doly poskytovaly zhruba třetinu evropské produkce stříbra. To umožnilo mincovní reformu, v Kutné Hoře byla zřízena centrální mincovna, ve které se razily tzv. pražské groše. Na rozdíl od ostatních mincí té doby měly pražské groše pevný obsah stříbra, což je zařadilo mezi nejstabilnější mince Evropy. Na přelomu čtrnáctého a patnáctého století dosahuje zdejší důl hloubky 500 metrů a stal se nejhlubším dolem tehdejšího světa. Je tedy zřejmé, že tato těžba už nemohla vystačit s dosavadní právní úpravou.

Pokud jde o systematiku, bylo *Ius regale montanorum* po úvodní předmluvě rozděleno do čtyř knih, dále členěných na

¹⁵ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 48

¹⁶ Jaroslav Pošváf: Společenské vztahy v *Ius regale montanorum*, Studie z dějin hornictví 9, NTM, Praha 1978, str. 15-16

¹⁷ Majer: Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Libri 2005, str. 56

kapitoly. První tři knihy obsahují báňské materiální právo, poslední právo procesní. Prvá kniha se zabývala správou a řízením dolů včetně vymezení funkční náplně jednotlivých úřadů a osob a zařazením do sociálních skupin, největší pozornost je věnována kompetenci a jurisdikci báňského úřednictva. Druhá kniha upravovala vztahy v souvislosti s dolovým majetkem a důlními díly a jejich propůjčováním. Třetí kniha řešila záležitosti nakládání s báňským majetkem a čtvrtá řízení před horními soudy. Látku pro čtvrtou a část třetí knihy čerpal hlavní autor kodexu Gozzius z Orvieta z římskoprávních zdrojů, ostatní části odrážejí skutečný stav kutnohorského provozu i praxi v jihlavském revíru a zvykové právo. Čtvrtá kniha představuje nejstarší úplnou soustavu předpisů o soudním řízení v českých zemích, původně mohla být zamýšlena dokonce jako součást budoucí kodifikace zemského práva.¹⁸ Zřejmě poprvé v historii českého práva se zde výrazně uplatňují prvky římskokanonického procesu.¹⁹ Domácí horní právo je použito pouze v ustanoveních o organizaci a příslušnosti horního soudu. Přejít z báňského procesního práva k zásadám římsko-kanonickým vytvořil univerzální a spolehlivý systém soudního řízení, příznivý nejen pro zdejší horníky, ale i pro zahraniční těžaře.²⁰

Ius regale montanorum bylo od svého vyhlášení až do počátku 16. stol. základním zákonem našeho feudálního hornictví závazným pro celé české země a po více než 200 let určovalo důležité rysy našeho báňského práva. V některých revírech Čech a Moravy byl tento kodex omezeně používán až do r. 1854.

Báňské řády

Období od poloviny 15. století přineslo rozvoj těžby železných a barevných kovů. Tyto kovy nepatřily mezi mincovní, a tak bylo povolování a právní regulace jejich těžby ponecháno vrchnosti. Ta své právo uplatňovala zejména formou báňských řádů, jakými byly např. řád pro cínové doly revíru Krupka z r. 1464. Později si však vyšší spotřeba barevných kovů jako výrobních surovin vyvolaná růstem a specializací řemesel vynutila nárůst těžby těchto kovů. Zejména těžba cínu u nás byla velmi významná, protože ložiska

¹⁸ Jiří Majer: Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Libri 2005, str. 57

¹⁹ Roman Makarius: Vývoj hornictví a horního práva v českých zemích do roku 1854, HPVT 1995, str. 2

²⁰ Jaroslav Bílek: České horní právo 2 – Královské právo horníků, Příbram 1978

cínovcových rud v Krušných horách a Slavkovském lese byla jediná v celé monarchii. Cín se již od přelomu 15. a 16. století stával jednou z nejužívanějších surovin a jeho využití se stále rozrůstalo, byl používán pro zvonářství a konvářství, na stolní nádobí a náčiní i další předměty denní potřeby, v dělostřeleckých zbraních na výrobu hlavní, v tiskařské výrobě na odlévání literek, ve fóliích k výrobě zrcadel, pro pocínování železných plechů, pro umělecký dekor, po objevení vlastností cínových solí se stal surovinou na výrobu barev atd.²¹

Projevem státního zájmu na rozvoji těžby barevných kovů, zejména zmíněného cínu, byly horní řády vydávané jako královské. Tyto řády se dotýkaly nejen otázek provozních, ale také problematiky sociální. Po řádech pro cínové oblasti následovaly královské řády i pro revíry s těžbou dalších užitkových kovů – olova, železa a mědi. Roku 1509 byl vyhlášen řád pro cínové doly v Horním Slavkově, který byl převzat ze Saského revíru s těžbou stříbra, Annabergu.²² K přebírání saského práva vedla zejména snaha přilákat zahraniční kapitál. Saské právo bylo pro podnikatele i vrchnosti příznivější než právo kutnohorské. Annaberský řád by vytvořen pro potřeby méně hlubokých a rozsáhlých dolů, než byly v Kutné Hoře, a proto byla jeho ustanovení jednodušší a lépe přizpůsobená malým provozům než *lus regale montanorum*.²³ Annaberský řád byl několikrát převzat pozemkovými vrchnostmi pro jiné revíry a po přepracování Jindřichem z Könneritzu jej hrabě Štěpán Šlik roku 1518 vyhlásil pro Jáchymov. Zde však nedostačoval ani po několika změnách, a proto byl roku 1541 vydán Vavřincem a Jeronýmem Šlikovými ve zcela nové podobě. Tento nový řád potvrdil s drobnými změnami roku 1548 po převzetí dolů i král Ferdinand I., a to pro Jáchymov a s ním spojené revíry.²⁴ Jeho 166 článků z části využívajících i prvků *lus regale montanorum* bylo později převzato převážnou většinou důlních revírů u nás, zejména v nově vznikajících důlních oblastech (starší revíry se nadále řídily právem kutnohorským).²⁵

Ani jáchymovský báňský řád z roku 1548 však neohrozil platnost *lus regale montanorum* jako základního zákona, tvořil

²¹ Jiří Majer: Těžba cínu ve slavkovském lese v 16. století, Praha 1969, str. 192 a násl.

²² Jiří Majer: Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Libri 2005, str. 92-93

²³ Ladislav Jangl: České horní právo 4, Báňské řády, Příbram 1979, str. 2-5

²⁴ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 50

²⁵ Jiří Majer: Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Libri 2005, str. 120

pouze provozní normu a soudní a správní řízení se i nadále řídilo zákoníkem Václava II. V Kutné Hoře plnil *ius regale montanorum* zároveň i funkci báňského řádu.²⁶

Jáchymovské stříbro umožnilo razit novou minci – jáchymovský tolar. S ražbou této mince však nezačal panovník, ale Šlikové, na základě mincovního privilegia, které mělo pocházet od krále Zikmunda a bylo potvrzeno roku 1489 Vladislavem II. Jagellonským a roku 1523 Ludvíkem Jagellonským. Roku 1520 si Šlikové dokonce pomocí štědrých úplatků prosadili udělení mincovního oprávnění k ražbě mincí zemským sněmem. Mince byla od počátku zamýšlena jako mezinárodní platidlo, byla vyražena podle lipského mincovního řádu a inspiraci čerpala zejména ze starších saských ražeb, zejména ze zlatníkových grošů – guldengroschen ražených ze stříbra pocházejícího z německé strany Krušných hor. Zkrácením původního názvu Joachimsthalergroschen vzniklo označení thaler, česky tolar. Do roku 1528, kdy mincovna začala spadat do správy královské komory, se objem vyražených mincí odhaduje na tři miliony tolarů.²⁷ Mincování se stalo velmi výnosným a Ferdinand I. vynaložil velké úsilí, aby dosáhl odvolání sněmovního usnesení o povolení šlikovské ražby mincí.²⁸ Tolary byly mimořádně kvalitní a měly vysoký obsah stříbra, jejich název se časem vžil pro označení jakékoli tlusté stříbrné mince a později byl převzat i pro pojmenování americké měny.²⁹

Narovnání o hory a kovy

Dohody mezi panovníkem a českými stavy, tzv. Narovnáni o hory a kovy, z r. 1534 Ferdinanda I. a z r. 1575 Maxmiliána II. přinesly zásadní změny v montánní legislativě. V 16. století se postavení šlechty posílilo natolik, že výrazné materiální výhody získávali nejen její nejvlivnější členové, ale panský a rytířský stav jako celek. Svým začleněním do Obnoveného zřízení zemského r. 1627 a do Moravského zemského zřízení r. 1628 se Narovnáni o

²⁶ Ladislav Jangl: České horní právo 1 – Horní zákony, Příbram 1977, str. 5

²⁷ Jiří Hána: Stručný přehled vývoje českého mincovnictví, <http://numismatic.sweb.cz/historie.htm>

²⁸ Ladislav Jangl: České báňské řády v 16. století, Hornická Příbram ve vědě a technice, 1971, str. 8

²⁹ Lubomír Nemeškal: Jáchymovský tolar, jeho ražba a význam, Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky, Praha 1967, str. 203–229

hory a kovy stala základním horním zákonem. Představovala kompromis odpovídající současnému stavu sil mezi panovníkem a šlechtou. Narovnání o hory a kovy upravují pouze dvě zásadní oblasti: zajištění hornických svobod a rozdělení sfér zájmů, pravomocí a z nich vyplývajících povinností a finančních výhod mezi panovníka a stavy. Zakotvovala právo panovníka na drahé kovy a kontrolu veškeré činnosti související s jejich získáváním a také jeho právo na povinný výkup těchto kovů pro mincovnictví. Mincovní regál byl prohlášen za výhradně královský.

Pozemkovým vrchnostem přenechala narovnání část urbury z drahých kovů vyrobených na jejich pozemcích a potvrdila jim právo na příjmy z „nižších kovů“, tj. cínu, železa, mědi, olova a rtuti, i z dalších nerostů,³⁰ tak vznikl tzv. stavovský regál. Narovnáním z roku 1575 byl královský horní regál rozšířen o kamennou sůl, stavovský regál o síru, vitriol a kamenec. Byla také zvýšena cena za výkup stříbra do královských mincoven.³¹ Narovnání upravila i základní vztahy mezi pozemkovou vrchností a osobami činnými v báňském podnikání a provozu. Podnikatelům bylo zaručeno právo svobodně vyhledávat ložiska, možnost obdržet propůjčku báňského majetku, právo na ochranu prvního nálezce, právo na svobodný příchod a odchod, na budování vodohospodářských zařízení pro potřebu dolů atd.³² Byly tak vytvořeny příznivé podmínky pro báňské podnikání těžařských společností.

Narovnání naopak neupravují vlastní hornické podnikání a provoz dolů. Nejsou zde obsažena ani žádná ujednání o propůjčování dolových měř či o ztrátě báňských oprávnění, nejsou řešeny ani pracovněprávní vztahy. Narovnání se tedy zabývají pouze zásadními otázkami a jsou ve své podstatě smlouvou mezi panovníkem a stavy. Přesto jsou zde zakotveny i některé hornické svobody. Zatímco Narovnání z roku 1534 uvádí, že všichni horníci, kteří se usadí na gruntech u dolů mají být pozemkové vrchnosti zavázáni „poddaností i člověčenstvím“, Narovnání z roku 1575 již hovoří o osobní svobodě spočívající v právu svobodného příchodu a odchodu včetně rodin a čeledi a právu svobodného dědictví. Narovnání obsahovala i články týkající se řešení sporů a soudního

³⁰ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 51

³¹ Roman Makarius: České horní právo, díl I, Ostrava, Montanex 1999, str. 11

³² Ladislav Jangl: České horní právo 1 – Horní zákony, Příbram 1977, str. 44-53, 64-88

řízení, ve kterém byla přísně dodržována zásada příslušnosti žalovaných před předem stanovené soudní orgány.³³

Existence dvou různých právních systémů, kutnohorského a jáchymovského tvořila překážku jednotné správy českého hornictví a v řízení před horními soudy, proto se již Narovnáni o hory a kovy z r. 1575 v článku 40. zmiňuje o záměru tyto právní systémy reformovat a v nejdůležitějších bodech sjednotit.³⁴ K tomu však nedošlo až do 18. století.

Vývoj hornictví a jeho postavení v období průmyslové revoluce

Jak již bylo zmíněno v úvodu, hornictví mělo v celé historii mezi ostatními průmyslovými odvětvími výsadní postavení a vždy bylo předmětem zájmu ze strany panovníků, neboť poskytovalo jak mincovní kovy, tak suroviny pro řemeslnou výrobu. Právě tento klíčový význam pro hospodářství státu byl zřejmě důvodem, proč byl vývoj v tomto odvětví ovlivňován nejen novými poznatky z oblasti geologie, provozu dolů a dobývání ložisek, úpravnictví, hutnictví a prubířství, ale i politickou situací a ekonomickými vlivy. Změny v hornictví tedy odrážely situaci státu a promítaly se do nich mnohé politické události a hospodářské změny, které je nutno vidět v širších souvislostech.

V polovině 18. století po vyčerpávajících válkách v souvislosti s nástupem Marie Terezie a ztrátě průmyslového Slezska dochází k obnově rudného dolování, které pramenilo ze snahy zlepšit výrobní potenciál a tím i hospodářskou situaci a mezinárodní postavení habsburské monarchie. Zvýšená aktivita státu v báňském podnikání měla za cíl rozšíření manufakturní a řemeslné výroby. Snaha o rozvoj dolování rud drahých i užitkových kovů měla být podpořena ještě zvýšeným úsilím o zajištění odbytu domácích výrobků v rámci monarchie i mimo ni, změnou v organizaci státních úřadů, podporou hornického školství a zaváděním ochranných cel.³⁵

³³ Ladislav Jangl: Narovnáni o hory a kovy z let 1534 a 1575, Studie z dějin hornictví 8, NTM, Praha 1978, str. 101

³⁴ Ladislav Jangl: České horní právo 1 – Horní zákony, Příbram 1977, str. 86-87

³⁵ Jaroslav Purš: K problematice průmyslové revoluce v českých zemích a na Slovensku, historický časopis SAV III, Bratislava 1955, str. 555 a násl.

Ze státní pokladny byly ve zvýšeném rozsahu financovány průzkumné práce ve snaze nalézt nová dosud nevyčerpaná ložiska, erár poskytoval i dotace na technické vybavení dolů a ražbu dědičných štol a těžařstvům byly poskytovány daňové úlevy. Tyto rozsáhlé výdaje však nepřinesly očekávané výsledky. Prospekční práce neobjevily žádná nová rozsáhlá ložiska a ve známých oblastech již byly zásoby natolik vyčerpany, že se při tehdejších postupech stávala těžba neekonomickou. Negativní roli sehrály i kolísající ceny surovin a nízké kapitálové možnosti drobných těžařstev.³⁶ Po státním bankrotu v roce 1811 bylo již zřejmé, že s výjimkou těžby stříbra v jáchymovském a příbramském revíru, nebyla provedená opatření úspěšná. Tím se uzavírá období vývoje hornictví, ve kterém převládala těžba rud drahých kovů, období tradičního systému drobných těžařstev a technických postupů využívajících převážně vodní a zvířecí síly.

Po překonání důsledků, které měl na hospodářství monarchie státní bankrot, lze pozorovat první známky nadcházejících změn v prioritách, organizaci, právní regulaci i technice v hornictví. Do popředí se dostávají suroviny, které dříve stály mimo pozornost státu, a dosud byly dolovány spíše v rámci vrchnostenského podnikání – uhlí a železo. Narůstá také význam barevných kovů, zejména mědi, cínu a olova. Postupně dochází k liberalizaci obchodní a průmyslové politiky a řadou opatření jsou zlepšeny podmínky k využití soukromého kapitálu. V polovině 19. století byla zrušena celní hranice mezi rakouskou a uherskou částí monarchie, roku 1853 byla uzavřena dohoda s německým Celním spolkem a roku 1854 odstraňuje nový rakouský celní zákon některá omezení dovozu a vývozu.³⁷ I v hornictví se začínají projevovat obecné tendence k velkovýrobě, zároveň však dochází k nárůstu soukromého kapitálu na úkor státem vlastněných dolů. Zejména v uhelném hornictví vznikající velkodoly umožňují lepší využití nových technických zařízení. Koňské žentoury a vodní kola typické pro starší rudné doly jsou postupně nahrazovány vodosloupcovými stroji a později i parními stroji. Zavádění parních strojů je mnohem rychlejší v uhelných dolech, kde nebylo vhodné využití jiných pohonných zdrojů. V rudném hornictví tento proces výrazně brzdila

³⁶ Václav Lomič: Podíl hornictví na státním podnikání habsburské monarchie ve 2. polovině vlády Marie Terezie, Rozpravy NTM, Praha 1970, str. 85 a násl.

³⁷ Jiří Majer: K některým problémům hornictví českých zemí v období průmyslové revoluce, Rozpravy NTM, Praha 1973, str. 286 a násl.

vysoká pořizovací cena a nízký výkon prvních parních strojů a dlouho převládaly tendence využívat spíše vodní pohon. Přesto však parní stroje postupně získávají převahu, neboť ve druhé polovině 19. století dochází k jejich zlepšování a zvyšování jejich výkonu a díky tomu dovolují dosáhnout hloubek, které byly pro těžbu založenou na vodním pohonu nedosažitelné.³⁸

Zvláštní pozornost si zaslouží historie uhelného hornictví, neboť uhlí se stalo hlavní surovinou průmyslové revoluce a odlišnosti v těžbě uhlí byly příčinou zásadních legislativních změn. Už na počátku 19. století se uhlí používalo k topení, černé uhlí bylo nutné pro kováře a zámečníky, oba druhy uhlí byly užívány v kamencárnách, na pálení cihel, vápna, při výrobě skla, piva, pečení chleba a část hnědého uhlí se spalovala na popel, kterým se hnojilo.³⁹ V podstatněji míře dochází k dolování uhlí na našem území v poslední třetině 18. století. Zpočátku jde o nevyhrazený nerost, na který se nevztahuje Narovnání o hory a kovy z roku 1575. Dvorské dekry let 1766 a 1768 považovaly uhlí za surovinu volně použitelnou, bylo tedy součástí pozemku, neplatil se z něho desátek a nepatřilo ani pozemkové vrchnosti. O podstatném posunu v přístupu svědčí dvorské dekry z 8. ledna a 6. srpna 1789, které sice dávají poddaným možnost uhlí dobývat, ale podmiňují dolování předchozím mutováním, žádostí o propůjčku, placením desátku a horních dávek a náhradou škod majiteli pozemku. Tak je uhlí fakticky podřízeno režimu vyhrazených nerostů. Vzhledem k odlišnostem v uložení rudných a uhelných ložisek muselo dojít také ke změnám důlních měř. S nárůstem významu uhlí jako suroviny byly dvorskými dekry vyžadovány zprávy a statistiky o jeho těžbě a využití.⁴⁰

Na těžbě uhlí se kromě pozemkových vrchností podíleli také měšťané a dokonce i havíři jako samostatní podnikatelé. Vrchnost se však často snažila bránit ostatním těžařům v přístupu k propůjčkám, zejména prostřednictvím vrchnostenských substitucí, které často zdržovaly žádosti o mutování měšťanů a poddaných. Dekretem z 28. října 1791 se dokonce dvorská komora pokusila vyhradit právo na dolování uhlí vrchnosti, ale protože to

³⁸ Jiří Majer: *Technika českých a slovenských dolů v průběhu dějin*, Přebor 1971, str. 8 a násl.

³⁹ Jan Kořan: *K počátkům uhelného hornictví*, *Rozpravy NTM*, Praha 1973, str. 56

⁴⁰ Ludmila Kárníková: *Vývoj uhelného průmyslu v českých zemích do r. 1880*, Praha 1960, str. 34 a násl.

neodpovídalo poměrům na našich dolech, guberniální dekret z 28. března 1793 znovu uvádí, že právo k dolování na všechny nerosty má každý bez rozdílu stavu, náboženství a původu, pokud dodrží všechny předpisy horního řádu.⁴¹

Při těžbě uhlí nebylo možné využít dosavadní poznatky z rudného hornictví, neboť v něm používané metody nebyly pro sedimentární ložiska uhlí vhodné. Dobývací metody byly proto zpočátku primitivní a potýkaly se s problémy s vodou, bezpečností i odklizením materiálu. Také vzdálenost ložisek od rudných revírů přinášela problémy s nedostatkem báňských techniků. Používalo se dobývání lomem, úklonnými štolami a duklami (mělkými šachtíčkami) a skleповité dobývání (pomocí směrných chodeb, ze kterých se od konce vybíraly stěny a strop a vznikaly tak klenbovité prostory). Dobývání z větších hloubek si vyžádalo zdokonalení dobývacích metod, přešlo se na metodu chodbicování (nazývanou také pilířování či těžení průkopami), i při této metodě však značná část uhlí musela zůstat v pilířích a ve stropech. Dalším problémem bylo velké nebezpečí požárů.⁴²

Snahy o sjednocení horního práva předcházející vydání obecného horního zákona

Ačkoli první známky vůle státu ke sjednocení horních předpisů na našem území můžeme pozorovat již od Narovnaní o hory a kovy Maxmiliána II. z roku 1575, tuto myšlenku se velmi dlouho nedařilo uvést v život. Už v 16. století zpracoval Vilém z Opperstorfu na pokyn Rudolfa II. osnovy dvojích práv horních, jejich návrh předložený českému sněmu dne 14. 4. 1579 však nebyl přijat. Ještě dále chtěla zajít Marie Terezie, která usilovala o zpracování pouze jediného jednotného horního řádu pro všechny země české koruny a tím o odstranění nepraktického horněprávního dualismu. V roce 1766 nařídila prostřednictvím dvorské komory úřadu nejvyššího mincmistra, aby na podkladě platných českých horních zákonů vypracoval nový obecný horní řád.⁴³ Horní rada Tadeáš Peithner z Lichtenfelsu, ředitel horní školy, proto vypracoval osnovu

⁴¹ Jan Kořan: K počátkům uhelného hornictví, Rozpravy NTM, Praha 1973, str. 47 a násl.

⁴² Jan Kořan: K počátkům uhelného hornictví, Rozpravy NTM, Praha 1973, str. 52 a násl.

⁴³ Roman Makarius: Vývoj hornictví a horního práva v českých zemích do roku 1854, HPVT 1995, str. 6

obnoveného horního řádu pro království České, markrabství Moravské a vévodství Slezské.⁴⁴ V důvodové zprávě však uvedl, že nepokládá za možné sestavit souhrnný horní zákon, dokud nebudou shromážděny do jednoho svazku všechny jednotlivě vydávané horní řády, reformy a nařízení. Proto také pořídil soubor českých horních zákonů a nařízení – „Diplomatický úvod do dějin obecného a zvláštního horního práva“ z r. 1778.⁴⁵ Dopracování návrhu bylo zmařeno úmrtím císařovny i samotného Peithnera. Podobně se o změnu pokoušel i Josef II., který dvorským dekretem ze dne 7. 6. 1786 ustanovil komisi pro zpracování nového horního řádu. Tato komise vytvořená z radů všech dvorských úřadů do horního práva přinesla pozitivní změnu pouze ve formě úpravy důlních měř.⁴⁶ Kromě toho si Marie Terezie (roku 1766) i Josef II. (roku 1786) vyžádali dobrozdání o potřebných změnách od horních soudů. Změnám v horním právu však bránil odpor šlechty, která se obávala omezení svých příjmů zejména v oblasti dobývání železa.

Progresivní vývoj hornictví v 1. a zejména 2. polovině 19. století měl za následek, že i přes dílčí změny dosavadní právní úprava nedostačovala. Bylo značným paradoxem, že v této době spojené s mohutným průmyslovým rozmachem bylo tak zásadní hospodářské odvětví řízeno několik set let starými středověkými předpisy, zejména narovnáními o hory a kovy z let 1534 a 1575 a Jáchymovským horním řádem. Negativní vliv mělo roztržštění právní úpravy do značně nepřehledné soustavy horních zákonů, báňských řádů a měnicích dvorských dekretů, nejasné vztahy mezi předpisy i fragmentace způsobená tím, že každý předpis působil pouze v určité části monarchie. Staré předpisy byly vytvořeny zejména za účelem regulace tehdy převažující oblasti rudného hornictví, zaměřovaly se tedy těžbu nerostů, které byly ve středověku hlavním předmětem horního regálu, především na zlato, stříbro a olovo.⁴⁷ Na přelomu 18. a 19. století však těžba těchto kovů ztrácela svůj původní význam. Mezi vyhrazené byly zařazovány nové nerosty: roku 1790 uhlí, kamenec a síra, roku 1799 zinek a roku 1811 grafit⁴⁸, které se tak staly dalšími součástmi horního regálu. Změny si vyžadovala zejména rozrůstající se těžba uhlí, dílčí úpravy v letech 1805 a 1819 ve formě zvětšení dolových a povrchových

⁴⁴ Slovník veřejného práva československého, svazek I., Brno 1929, str. 750

⁴⁵ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 76

⁴⁶ Roman Makarius: K výročí obecného horního zákona, Studie z dějin hornictví NTM, Praha 1985, str. 11

⁴⁷ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 45-49

⁴⁸ Ladislav Jangl: České horní právo 1 – Horní zákony, Příbram 1977, str. 130-131, 133, 140

měr situaci zásadně nezměnily.⁴⁹ Rozvoj průmyslu s sebou přinášel stále vzrůstající potřebu surovin. Zastaralá úprava dolových měř, horního regálu, poplatků i samotného postavení a organizace báňské správy se stala brzdou dalšího rozvoje. Proto bylo přistoupeno k přípravě nového horního zákona.⁵⁰ Každá změna v zastaralém, ale platném horním právu však byla obtížná, protože zpravidla znamenala určitou ztrátu pozic šlechty ve prospěch měšťanských podnikatelů. Prvním viditelným výsledkem kroků k přípravě tohoto horního zákona byla rozsáhlá sbírka horních zákonů monarchie vydaná na základě nařízení z roku 1815 v letech 1832 až 1834 dvorním sekretářem Franzem Antonem Schmidtem, do které patřilo i 13 svazků českých horních zákonů zachycujících právní předpisy od poloviny 13. století do roku 1820. Tato sbírka byla následně doplněna souborem registů báňskoprávních předpisů z doby od poloviny 13. století do roku 1844. Později došlo ještě k vydání výtahu z důležitých předpisů připravujících přijetí obecného horního zákona, vydaných do roku 1854.⁵¹ Tyto práce však mohly být pouze podkladem pro další postup, nikoli skutečnou přípravou nového zákona.

Na základě nařízení ze dne 12. dubna 1812 byla ustavena při Českém guberniu komise pro přípravu nového horního zákona.⁵² Její práce však postupovala velmi pomalu. Významným krokem byla výzva Českého gubernia všem horním soudům a krajským úřadům ze dne 19. 7. 1837. Podle této výzvy měly zmíněné orgány zpracovat přehled všech ustanovení horního práva, která se jim jevila jako překážka rozvoje uhelného dolování.⁵³ K pozitivní změně v intenzitě postupu však došlo až po roce 1840, neboť nové techniky zaváděné do výroby si žádaly urychlenou právní úpravu. Roku 1843 byla osnova nového zákona zpracovaná Michalem Layerem rozeslána k vyjádření guberniím a horním úřadům. Na základě jejich připomínek byl první návrh zákona upraven, vytištěn a roku 1846 předložen k veřejné diskusi, avšak události kolem roku 1848 práce přerušily. Teprve nařízení nového císaře Františka Josefa I. ze 4. března. 1849 zajistilo jejich pokračování, přičemž přibyla myšlenka rozšířit působnost připravovaného zákona na celé

⁴⁹ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 77

⁵⁰ Roman Makarius: K výročí obecného horního zákona, Studie z dějin hornictví NTM, Praha 1985, str. 11-12

⁵¹ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 77

⁵² Slovník veřejného práva československého, svazek I., Brno 1929, str. 750

⁵³ Roman Makarius: K výročí obecného horního zákona, Studie z dějin hornictví NTM, Praha 1985, str. 11

Rakousko včetně Uher.⁵⁴ Také změna společenské situace zapříčinila odlišnost dalších návrhů. Výsledkem těchto snah bylo předložení nového návrhu Karlem Scheuchenstuelem a jeho spolupracovníky dne 25. prosince. 1849.⁵⁵ Ani ten však nebyl konečnou podobou výsledného zákona. Následující návrh byl podroben všestranné diskusi a řada dobrozdání a připomínek báňských odborníků, úřadů státní správy, zainteresovaných ministerstev i báňských podnikatelů vedla ke zpracování dalších návrhů. V pořadí pátý návrh byl projednán a podstatně modifikován v grémiu Ministerstva financí. Byla to až šestá redakce, která se dočkala předložení ministerské konferenci a závěrečného projednání v říšské radě. Po drobných úpravách byla tato verze zákona konečně schválena císařem a pod číslem 146 vyhlášena a publikována v říšském zákoníku z roku 1854.⁵⁶

Vývoj báňské správy do vydání obecného horního zákona

Dějiny báňské správy se v historii váží zejména na uplatňování horního regálu, k čemuž panovník samozřejmě potřeboval odpovídající správní aparát. Při významu hornictví pro rozvoj našeho státu bylo nutné zajistit, aby takové činnosti jako udělování propůjček a vybírání urbury, ale i řešení sporů mezi báňskými podnikateli nebo příprava horních předpisů byly vykonávány co nejlépe z hlediska státních zájmů se zřetelem na budoucí rozvoj hornictví, a byly tedy prováděny maximálně vhodnými a dostatečně kvalifikovanými osobami. Proto klade většina historiků pravděpodobné počátky báňské správy na našem území již do období raně feudálního. První písemné zmínky o existenci a postavení horních úředníků však nacházíme až v právu jihlavském. Podle listiny z roku 1227 stál v čele jihlavského rudného revíru urbureř, užívající titul magister montium de Iгла. Tento nejvyšší horní úředník dbal na dodržování královských práv, zejména na řádné odvádění urbury do královské pokladny.⁵⁷ V nejstarší době však zřejmě nešlo přímo o vlastního správního úředníka panovníka, ale o vykonavatele těchto povinností na základě smlouvy a za

⁵⁴ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 77

⁵⁵ Roman Makarius: K výročí obecného horního zákona, Studie z dějin hornictví NTM, Praha 1985, str. 12

⁵⁶ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 77

⁵⁷ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 16-17

smluvenou odměnu. Urburéři byli často zároveň nájemci mincoven. Další listina z roku 1234 již uvádí širší škálu horních úředníků – kromě urburéře se tu objevují především rychtář, přísežní jihlavských hor, urburní písaři a hormistři. Je zde i podrobnější popis základních povinností urburéře – potvrzoval hormistry a nižší horní úředníky, pravděpodobně také uděloval propůjčky, dbal na spravedlivé rozdělování výnosů z hor, příslušel mu dozor nad technickým stavem dolů a zajišťování jejich budoucí prosperity. Podle dalších pramenů urburéři také spolu s horními přísežnými sami či prostřednictvím horního soudce rozhodovali spory. Úkolem urburních písařů bylo vedení účetní agendy spočívající v zaznamenávání takových skutečností jako např. příjmů a vydání urbury a také evidence horních propůjček. Provoz dolů kontrolovali štejgýři neboli lezci. Správci jednotlivých dolů, hormistři (perkmistři), byli úředníky těžařstva, ale na základě přísahy skládané do rukou urburéře měli také hájit zájmy panovníka vyplývající z horního regálu. Pomocníky hormistrů byli doloví písaři a hutmané (dozorci). Také těžaři si vytvářeli vlastní správní aparát. Těžare, kteří nesídlili v blízkosti dolů, zastupovali prokurátoři, a to buď na základě generální plné moci ke všem úkonům nebo s omezenou pravomocí pouze k úřednímu jednání spolu s perkmistrem nebo spolutěžářem.⁵⁸ Postavení a kompetence všech těchto úředníků však nebyla jihlavským právem přesněji vymezena.

Odlišnou strukturu a systém jednání než u horní správy mělo horní soudnictví. Existoval zde řádný horní soud a vedle něho také horní soudce a perkmistrovský soud pro drobné přestupky. Řádný horní soud sestával ze soudce a horních přísežných. Nejprve podléhal urburéři, později mincmistrovi. Kompetence soudu se vztahovala na civilní záležitosti v souvislosti s doly. Šlo tedy například o věci dlužních žalob vztahujících se na obrubně žil, mezd, koupě důlních podílů, držení rudných žil aj. Rozhodoval také o drobných zločinech horníků, jestliže nepřivodily smrt. Rozsah pravomoci v trestních věcech byl omezen na zločiny, které se odehrály v dolech nebo kavnách, ostatní zločiny příslušely soudu městskému. Postupem času, v souvislosti s rozšířením používání jihlavského horního práva se jihlavský horní soud stal také odvolacím soudem pro ostatní horní města.⁵⁹ Jak již bylo uvedeno

⁵⁸ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 33

⁵⁹ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 17

výše, kromě řádného horního soudu vystupoval v této oblasti horní správy také horní soudce. Tento soudce rozhodoval o drobných přestupcích v zastoupení urburéře a se souhlasem těžařů, nemohl však rozhodovat samostatně, i on potřeboval přítomnost dvou přísězných. Stejně tak musel mít dva přísězné i perkmistrovský soud. Horní soudce v zastoupení urburéře i perkmistrovský soud byly znatelně menšího významu než řádný horní soud a od obou bylo možné se k řádnému hornímu soudu odvolat. Jejich váha nadále klesala až do 14. století, kdy oba tyto soudy zcela zanikly.

Mnohem podrobnější než v jihlavském právu je úprava postavení báňské správy v *lus regale montanorum*. Této problematice se dotýká zejména první kniha kodexu, která obsahuje úpravu postavení osob zúčastněných na hornickém podnikání. Pojednává o právech a povinnostech urburéřů, přísězných a konšelů, soudce nebo horního rychtáře, hormistra, písaře urbury, štajgérů, důlních měřičů, tesařů, strážných, kverků, kovářů, rozdělovačů rudy, opravářů vodních měchů, zvěstovačů hodin, přebíračů rudy i pomocných sil jako pacholků a rudokupců. Škála osob podílejících se na báňské správě i specializovaných odborných povolání je zde tedy mnohem širší než v právu jihlavském. Kromě práv a pracovních povinností všech těchto osob se kodex zabývá i pravidly ustanovování horních úředníků jako je např. volba hormistra či jmenování a odvolávání konšelů v horních městech a dokonce i některými otázkami, které bychom dnes řadili do práva pracovního – zásada šestihodinové pracovní doby, zákaz přesčasové práce, dělnické mzdy, a také záležitostmi práva procesního – odvolání do nálezů a rozhodnutí urburéře, přísězných a soudců, vyloučení předpojatých soudců. Stanovuje dokonce poměrně přísné požadavky na charakterové vlastnosti horních úředníků, jako je nepřipustnost lakomství, násilnosti, hněvivosti, unáhlenosti nebo úplatnosti soudců.⁶⁰

Také třetí kniha se svým předmětem úpravy dotýká problematiky správy. Pojednává především o propůjčkách ve všech jejich formách. Udělením propůjčky bylo uchazeči poskytnuto právo dobývat nerosty, které byly předmětem horního regálu, ve stanoveném dolovém poli. Třetí kniha *lus regale montanorum* upravuje propůjčky udělované urburéřem prvotním těžařům

⁶⁰ Jaroslav Bílek: České horní právo 2 – Královské právo horníků, Příbram 1978, str. 33-85

(kverkům), propůjčky, které tito prvotní těžaři na základě smlouvy dále propůjčovali lénhavířům, odebrání propůjčky, způsob udělování propůjček prostřednictvím hormistra i podmínky pro nabývání dolů.

Nejobsáhlejší čtvrtá kniha se zabývá právem procesním, neboť pojednává o horním soudu. Podrobně upravuje řízení před soudem, postavení soudců, žalobců, obžalovaných i svědků a jejich způsobilost ke svědectví, důkazy, přísahy, náhrady nákladů řízení i opravné prostředky. Soudní pravomoc ve všech horních záležitostech vykonávali soudní přísežní a horní soudce, kteří byli jmenováni a odvoláváni královským komořím. Ve složitějších případech bývali přizváni také konšelé a starší, zástupci horníků. Drobnější spory soudili soudci horních měst nebo rychtáři.⁶¹

Významnou složkou horní správy byl také úřad nejvyššího mincmistra. Také tento úřad, resp. právo mincovat, byl zpočátku pronajímán podobně jako úřad urbureře, avšak od Karla IV. byl nejvyšší mincmistr dosazován přímo králem. Mincmistr se zpočátku spolu s urbureřem podílel na správě královských hor a vybírání urbury. Dále také dohlížel na dodržování povinné nabídky vytěžených drahých kovů ke koupi do královského výkupu rud. Později postupně přebíral i soudní pravomoc urbureře nad hornickými obcemi, význam úřadu urbureře se stále snižoval, až tento úřad zanikl. Tato soudní pravomoc nejvyššího mincmistra byla dále rozšířena listinou krále Václava IV. z 21. prosince 1392, od té doby měly být spory horníků z Kutné Hory a dalších revírů předkládány nejvyššímu mincmistrovi a nikoli hornímu soudu v Jihlavě.⁶² Privilegium krále Jiřího z Poděbrad z 10. září 1467 pak stanovilo, že všechny horní spory a odvolání ke králi má rozhodovat s konečnou platností nejvyšší mincmistr, který se tak stal nejvyšší odvolací instancí v montánních záležitostech pro celé království. Podle zřízení zemského z roku 1500 se nejvyšší mincmistr stal „nejvyšším mincmistrem království českého“, tj. stavovským. Od roku 1545 byl pak formálně podřízen české komoře. Vedle mincování spravoval hornictví, zejména staré české revíry. Od roku 1338 zastupoval nejvyššího mincmistra v době jeho nepřítomnosti horní hofmistr, který také vedl vrchní správu kutnohorského a dalších zemských důlních revírů.⁶³

⁶¹ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 21

⁶² Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 22

⁶³ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 51-52

Za vlády Jagellonců byla panovnická práva na horní a mincovní regál značně oslabena. Proto zřídil Ferdinand I. po svém nástupu na trůn v roce 1526 českou komoru jako úřad podléhající pouze a výhradně jeho pravomoci, o který se mohl opřít ve svých dalších snahách o omezení stavovské moci.⁶⁴ Ferdinand I. také zřídil instrukcí dvorské komoře z 24. dubna roku 1530 úřad nejvyššího perkmistra (také nazývaného nejvyšším horním hejtmanem), aby omezil vliv stavů na královský majetek v hornictví. Prvním perkmistrem se stal Kryštof z Gendorfu, vynikající báňský odborník původem ze Štýrska. Funkci nejvyššího perkmistra i osobu Kryštofa z Gendorfu Ferdinand I. prosadil přes zásadní nesouhlas českého sněmu, který sice přijal Kryštofa z Gendorfu za obyvatele Českého království, ale s podmínkou, že nebude v královské radě nebo jiných panovníkových úřadech. Toto omezení však Ferdinand I. nerespektoval. Královi důvěru k této osobnosti lze spatřovat i v tom, že mu daroval polovinu hradu v Turnově. Kryštof z Gendorfu svůj majetek postupně rozšířil a na svých pozemcích ve Sv. Petru, Horní Rokytnici a v Černém dole úspěšně hornicky podnikal v oblasti těžby zlata a stříbra až do své smrti v roce 1563.⁶⁵ Jeho nástupci byli Valten Röhling, Hans Neumann a Lazarus Ercker, který byl posledním nejvyšším perkmistrem a působil až do devadesátých let 16. století.⁶⁶

Nejvyšší horní hejtman měl za úkol povznést české hornictví, zejména z hlediska zvýšení příjmů pro královskou pokladnu. K jeho povinnostem patřilo dbát na rozvoj dolování i na technickou stránku důlního podnikání a jeho rentabilitu. Dále se také staral o bezpečnost v horních městech. Spolu s rady či pověřenými pracovníky české komory nebo i samostatně vypracovával odborné posudky. Nezanedbatelné byly i jeho pravomoci v kontrolní oblasti. Jednotlivé horní úřady měly povinnost předkládat mu čtvrtletně souhrnné zprávy o příjmech a výdajích a na konci roku skládal z účetní kontroly počty české komoře. Komorní radové nemohli bez jeho vyjádření roční vyúčtování uzavřít. Prováděl také stálou kontrolu nižších horních úředníků a spolupůsobil při kontrole mincovního hospodaření, výkupu zlata a stříbra a placení horních dávek. S touto rozsáhlou agendou mu pomáhali další úředníci,

⁶⁴ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 31

⁶⁵ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 32-33

⁶⁶ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 51

zejména kontrolní písař. Při vizitaci hor ho často zastupovali pověřeni radové.⁶⁷

Na základě narovnání o hory a kovy z let 1534 a 1575 byli horní úředníci na nižších stupních jmenováni a odvoláváni pozemkovou vrchností. Přepalovač stříbra, výběrčí desátku a perkmistr byli však přísahou zavázáni i králi. Vrchní správu dolů i královských horních měst vedly vrchní horní úřady v Jáchymově a Horním Slavkově, v jejichž čele stáli hejtmané. K jejich povinnostem patřilo dohlížet na řádný chod úřadu, na všechny ostatní úředníky v obvodu i na městské funkcionáře. Horní hejtman také rozhodoval veškeré sporné záležitosti mezi horním mistrem a přísežnými. Byl jmenován králem, jeho přímé služební řízení příslušelo královské komoře. Kromě toho plnily vrchní horní úřady také funkci vyšší soudní instance.

Správa jednotlivých revírů byla svěřena horním úřadům v čele s perkmistry, kteří dozírali na řádný provoz a dodržování horních řádů, povolovali kutání, udělovali propůjčky, trestali přestupky a řešili menší spory. Perkmistr měl k ruce několik přísežných. Původně šlo o zástupce účastníků báňského provozu, brzy se však přeměnili na stále jmenované úředníky. Jednotlivé doly byly svěřeny pod pravomoc šichtmistrů, kteří ji vykonávali spolu s dozorcí – štajgry. Úpravny byly řízeny správci či šafáři, na cínových dolech mlýnskými mistry. V této době známe i mnoho nižších funkcí, avšak bylo běžné, že skutečný počet úředníků a technických pracovníků u dolů byl výrazně nižší, než počet funkcí, které zastávali, neboť funkční rozdělení nebylo pevné, a tak jeden člověk často zaujímal několik různých pozic a vykonával více různých činností současně podle momentálního objemu té které práce.⁶⁸

V 17. století došlo v podstatě k jediné výraznější změně, a to když byl roku 1620 spojen úřad nejvyššího mincmistra a nejvyššího perkmistra v osobě Viléma z Vřesovic. Od té doby už oba úřady zůstaly spojeny trvale. Dekret české komory ze dne 31. srpna 1750 popisuje věcnou působnost a postavení takto reorganizovaného úřadu: ve věcech týkajících se hornictví a mincovnictví byl podřízen

⁶⁷ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 33

⁶⁸ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 51

dvorskému kolegiu mincovního a horního ředitelství, v justičních záležitostech pak podléhal královskému českému zemskému soudu. V oblasti otázek ekonomických a politických dohlížela na činnost úřadu česká komora.⁶⁹ Zásadní změny v organizaci státní správy však nastaly na přelomu čtyřicátých a padesátých let 18. století. Rozhodnutím Marie Terezie došlo ke sloučení finanční a politické správy a k osamostatnění soudní agendy. Tyto změny se dotkly také báňské správy, avšak v této oblasti nebyly podepřeny potřebnými ekonomickými předpoklady ani změnou ve skutečném fungování správního aparátu a jednání báňských úředníků. Z toho důvodu byly prováděny v poměrně rychlém sledu nové a nové reformy, avšak jejich úspěšnost nenaplnila očekávání. Reskriptem Marie Terezie z 21. srpna 1747 bylo hornictví a mincovnictví odděleno od dvorské komory a nejvyšším řídicím orgánem v této oblasti se stalo dvorské direktční kolegium pro mincovnictví a hornictví se samostatnou účtárnou, která měla sledovat jeho efektivitu. Již roku 1757 však došlo k další změně, když bylo toto dvorské kolegium sloučeno s ředitelstvím ve veřejných a komorních záležitostech (direktorium in publicis et cameralibus). V roce 1761 přešla většina agendy původně spadající pod dvorské kolegium pro mincovnictví a hornictví do české a rakouské kanceláře, aby již v roce 1771 byla znovu začleněna do obnovené dvorské komory, kde tvořila zvláštní oddělení, které se roku 1816 změnilo v jedno z oddělení běžných. Spojení správy dolů s ředitelstvím prodeje báňských produktů a s ředitelstvím báňského nákladu provedené roku 1800 mělo zlepšit finanční základnu pro úvěry báňské výrobě. Roku 1848 bylo mincovnictví a hornictví začleněno jako zvláštní sekce pod Ministerstvo veřejných prací, v roce 1849 přešlo do kompetence nově zřízeného Ministerstva zemědělství a hornictví a po jeho zrušení v roce 1853 spadala tato agenda pod Ministerstvo financí.⁷⁰

V roce 1763 došlo k významné změně zavedením tzv. dikasteriálního řízení, což přinášelo rozhodování v kolegiu, které bylo vedle nejvyššího mincmistra a perkmistra, jenž byl předsedou kolegia, tvořeno ještě dvěma horními rady.⁷¹

⁶⁹ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 36

⁷⁰ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 77-79

⁷¹ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 78

Dekretem dvorské komory ze dne 6. srpna 1779 byl vydán soupis všech úředníků mincoven, dolů, prádel a hutí. Tento dekret č. 2822 určený českému královskému úřadu nejvyššího mincmistra a perkmistra byl vydán za účelem stanovení úředníků, kteří mají platit taxy z platu (jinými předpisy je tato daň z platu státních úředníků nazývána arhha – např. v dekretu dvorské komory č. 1136 z 12. dubna 1776). Od daně byly osvobozeny platy a důchody do 106 zlatých, základní sazba daně byla 5 %, u příjmů nad 2000 zlatých 10 % platu. Dekret dvorské komory z roku 1779 vyjmenovává zvlášť úředníky placené z eráru, kteří jsou povinni daň platit, a úředníky, k jejichž platu státní pokladna pouze přispívá. Úředníci jsou dále rozděleni podle svého sídla. V Praze to byli nejvyšší mincmistr a perkmistr, dva horní radové, sekretář, guberniální rada, pomocník, protokolista a registrátor, čtyři kancelisté, účetní, pět kalkulantů, ingrosista (který psal čistopisy a zápisy do knih), akcesista, 8 praktikantů, mincmistr, vardejn, pokladník, rytec mincovních kolků a jeho adjunkt, dva praktikanti a mincovní mistr ve šmitně.⁷²

V roce 1783 došlo ke zrušení samostatnosti úřadu nejvyššího mincmistra a perkmistra a jeho začlenění do českého zemského gubernia. Funkce nejvyššího mincmistra a perkmistra byla následně zrušena.⁷³ Českému zemskému guberniu přímo podléhaly Vrchní horní úřady v Jáchymově a Příbrami a jejich prostřednictvím pak i další podřízené horní úřady v jednotlivých revírech. Vrchní horní úřady v Jáchymově a Příbrami měly po osmi osobách: správce úřadu, pokladníka, kontrolora, aktuára, kancelistu, účetního, účetního oficiála a ingrosistu. Vrchní horní úřad v Jáchymově spravoval oblast Krušnohoří a Plzeňska a podléhaly mu horní úřady v Jáchymově, Horní Blatné, Horním Slavkově, Božím Daru, Hoře sv. Kateřiny, Hoře sv. Šebestiána, v Hrobu, Mikulově, Oloví, Písečnici a Vejprtech, přičemž některé z těchto horních úřadů se podle aktuálního rozsahu dolování na kratší či delší dobu spojovaly. Vrchní horní úřad v Příbrami byl nově zřízen roku 1814. Tento úřad spravoval oblast středních a jižních Čech a byly mu podřízeny horní úřady tzv. starých českých revírů: Kutná Hora, Stříbro, Jílové u Prahy, Rudolfov, které byly dosud řízeny přímo guberniem. Dále mu podléhaly horní úřady v Kašperských Horách, Mladé Vožici, Dobré

⁷² Ladislav Jangl: České horní právo 5, Právní předpisy 15. - 19. stol., Příbram 1980, str. 112-119

⁷³ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 36

Vodě, Táboře, Debrném a v dalších lokalitách Prácheňského kraje. Zvláštní postavení měl horní úřad v Kutné Hoře, který do značné míry vykonával funkci vrchního úřadu, a to ve vztahu k severním a východním Čechám, části středních Čech a celému území Moravy a Slezska. Vrchním úřadům příslušela správa podřízených horních úřadů zejména v provozních a administrativních věcech. Souhrnné zprávy o politických a hospodářských záležitostech jednotlivých důlních obvodů zasílaly vrchní horní úřady přímo dvorské komoře, oddělení pro mincovnictví a hornictví, některé zprávy, hlášení a výkazy horních úřadů se nadále posílaly guberniu, šlo zejména o výkazy týkající se tavení zlata, stříbra a jiných kovů pro mincovnu a věci týkající se zásob horních produktů. Všechny zprávy a výkazy o provozu a výnosech dolů i další písemnosti týkající se těchto záležitostí však podřízené horní úřady zasílaly vrchním horním úřadům.⁷⁴

Dne 5. srpna 1843 byl ustanoven nový řídicí a dozorčí orgán státních dolů, hutí, solných dolů a báňských podniků, Ústřední horní ředitelství. Tento orgán se zabýval řízením a dozorem převážně po technické stránce – vypracovával provozní plány pro všechny podniky, které mu byly podřízeny, dohlížel na co nejúčelnější využívání všech prostředků a uplatňování nových metod odpovídajících posledním výsledkům vědeckého bádání. Ústřední horní ředitelství vydávalo také pokyny pro plánování, pro tyto otázky však bylo nutné předchozí schválení dvorskou komorou. Šlo o orgán obsazený výhradně odborníky. Kromě výše uvedené činnosti vykonávali pracovníci Ústředního horního ředitelství i periodické prohlídky podřízených podniků, shromažďovali podklady pro budoucí plánování atd.⁷⁵

Stále naléhavější se stávala reorganizace v oblasti soudnictví, a to nejen soudnictví horního. Problémem byla nejednotnost pokud šlo o institucionální uspořádání i v otázkách procesních. Nařízením z 27. 4. 1781 byly zřízeny obvodní (distriktní) horní soudy v Jáchymově, Příbrami a v Kutné Hoře.⁷⁶ Patentem Josefa II. z 1. listopadu 1781 byly tyto horní soudy osamostatněny od horních úřadů, byl zde také upraven soudní řád, kterým se měly tyto soudy řídit ve své budoucí činnosti. Jejich působnost měla podle § 2

⁷⁴ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 41

⁷⁵ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 41-42

⁷⁶ Ladislav Jangl: České horní právo 5. - 19. stol., Příbram 1980, str. 129-131

uvedeného patentu zahrnovat všechny spory, které se dotýkaly „dolování a všeho, co k němu patří“, tedy důlních propůjček, dolových polí, důlních měr, převodů báňského majetku, spory o vyjmenovaná důlní díla, spory vzniklé v báňském provozu a podnikání, o poplatky a jmění bratrských pokladen. Paragraf 3 téhož patentu zahrnul do působnosti horních soudů i spory ohledně vyhrazených montánních lesů a pátý paragraf přidává služební a disciplinární záležitosti. V otázkách, které nejsou v patentu vyjmenovány, měly rozhodovat všeobecné soudy. Patent obsahuje vůli, aby se horní soudy řídily všeobecným soudním řádem z 1. 5. 1781, avšak v paragrafech 12 až 31 uvádí výjimky z tohoto pravidla a zakotvuje zde odlišný postup.⁷⁷ Skutečné uvedení těchto změn v život však narazilo na problémy personálního rázu, neboť bylo obtížné nalézt dostatek vhodných kvalifikovaných osob pro zajištění činnosti horních soudů. Dalším důvodem zdržení byly také otázky finančního zajištění těchto institucí. Z těchto důvodů císař patentem z 1. 12. 1781 odsunul účinnost nového soudního řádu až na 1. 5. 1782, ani k tomuto datu však ještě k zahájení činnosti horních soudů nedošlo. Další direktivy dvorské komory a císařský patent z r. 1783 potvrdily ustanovení tří horních soudů, při vrchních horních úřadech v Jáchymově a v Příbrami a u horního úřadu v Kutné Hoře. Na velkostatecích vrchností, na jejichž pozemcích se dolovalo, měly tyto vrchnosti zřídit substitute horních soudů, které byly horním soudům podřízeny.⁷⁸ Podřízením substitucí horním soudům došlo k určitému omezení dosavadních práv vrchností a posílení státního vlivu na báňské podnikání. I při obsazování substitucí horních soudů se projevil nedostatek kvalifikovaného personálu, protože do těchto funkcí byli obvykle jmenováni hospodářští úředníci vrchností, jejichž kvalifikace byla pro tuto funkci nedostačující. Tuto skutečnost nemohly výrazně změnit ani dekrety dvorské komory nařizující přezkoušení substitutů. Soudní pravomoc a působnost substitucí horního soudu spočívala v tom, že u nich byly přednášeny ústní žaloby tam, kde hrozilo nebezpečí z prodlení. Horním soudem mohly být delegovány k přípravě procesu a některým soudním úředním úkonům, pokud byly strany sporu od sídla soudu příliš vzdáleny.

⁷⁷ Ladislav Jangl: České horní právo 5, Právní předpisy 15. - 19. stol., Příbram 1980, str. 132-139

⁷⁸ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 78

Kromě státních substitucí vznikaly v návaznosti na staré horní zvyklosti a práva české šlechty i substitute vrchnostenské. Pravomoc a činnost vrchnostenských substitucí byla oproti pravomoci a činnosti státních substitucí značně užší a do značné míry podléhala dozoru horních soudů. Od počátku 19. století musely vrchnostenské substitute pravidelně předkládat výkazy o své činnosti, vyúčtování a další dokumenty na jednotných formulářích příslušnému hornímu soudu.

Místní působnost horního soudu v Jáchymově zahrnovala horní lokality v Žateckém, Loketském, Litoměřickém a Plzeňském kraji a Chebsko. Pod příbramský horní soud spadaly důlní provozy v Berounském, Prácheňském, Rakovnickém a Kouřimském kraji. Kutnohorskému hornímu soudu příslušelo rozhodování v otázkách horního práva v Čáslavském, Bechyňském, Chrudimském, Hradeckém a Boleslavském kraji. Podléhaly mu i doly na Moravě a ve Slezsku. V roce 1804 byl zřízen namísto dosavadní substitute horního soudu nový horní soud ve Stříbře, do jehož působnosti spadal Plzeňský a Klatovský kraj. Roku 1783 byla zrušena apelace horních měst do Jáchymova, odvolávání od horních soudů mělo nadále směřovat pouze k apelačnímu soudu v Praze. Dovolání pak byla určena k nejvyššímu justičnímu úřadu ve Vídni. Patent Josefa II. z roku 1784 s definitivní platností přikázal horní jurisdikci výhradně horním soudům a substitucím a k 1. červenci 1784 zrušil všechny ostatní soudní instituce, které byly s tímto nařízením v rozporu.⁷⁹

Věcnou působnost horních soudů tvořila, jak již bylo výše uvedeno, nejprve sporná agenda. Horní soudy rozhodovaly spory týkající se dolování, tedy sporné záležitosti ohledně propůjček, dolových měr a jejich přidělování a převodů, žil, slojí, šachet, rud, montánních produktů a zásob, hlubinných i povrchových zařízení a budov, hald, hamrů, kováren, puchýren, prádel, mlýnů a dalších provozů, přívodů vody, struh, cest, montánních lesů a regulace jejich kácení, výroby dřevěného uhlí, trestání lesního pychu. Horní soudy řešily i sporné otázky důlních poplatků, dluhů, kuksů a ostatních požitků, jmění bratrských pokladen, dluhů těžařů a také spory mezi horními úředníky a horníky. Vedle těchto sporných záležitostí, však horní soudy převzaly od horních úřadů také

⁷⁹ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 43

majetkoprávní agendu. Vyřizovaly udělování propůjček, žádosti a potvrzení propůjčky, její vymezení, vyměřování a vyznačení místa, kde se doluje. Horní soudy také vedly horní knihy: knihy žádostí o propůjčky, hlavní knihy propůjček, kontrolní knihy, knihy rozhodnutí a smluv a knihy lhůt a slev příslušných důlních poplatků. Do kompetence horních soudů spadalo i uzavírání smluv, zastavování dolování, inventury, odhady, dražby, prohlídky důlního majetku a disciplinární záležitosti horních úředníků a horníků.⁸⁰

Již od dob Rudolfa II. byla patrná snaha panovníka ukončit vliv pozemkové vrchnosti na hornictví a záležitosti s ním související. Tato snaha o vytvoření centralizované báňské správy pokračovala i za Marie Terezie a Josefa II., ale o báňské správě můžeme mluvit jako o instituci skutečně státní teprve po změnách, které provedl František Josef I. Tato změna byla realizována jednak oddělením horního soudnictví od horní správy, ale zejména císařským patentem č. 81 ř. z. ze dne 7. března 1850, který zrušil patrimoniální správu bývalých stavovských vrchností v Čechách, na Moravě i ve Slezsku v oblasti horního soudnictví, horních propůjček, horní policie. Tento patent zrušil také vrchnostenské substitute horních soudů a jejich agendu měly převzít horní úřady.⁸¹ Právní záležitosti přešly do pravomoci obecných soudů a záležitosti báňské správy – jednání týkající se horních propůjček, horní policie a hornické kázně do pravomoci provizorních horních úřadů, k jejichž zřízení byl zmocněn ministr zemědělství a hornictví. Nejnižšími provizorními horními úřady se staly provizorní horní komisariáty. Jejich působnost byla značně věcně omezena, příslušelo jim pouze přijímat oznámení o kutání, vydávat osvědčení, provádět záznamy revírních map a plánů, přijímat žádosti o propůjčky a funkce horní policie. Ostatní záležitosti vyřizovala v první instanci horní hejtmanství, která byla nařízením ministra zemědělství a hornictví ze dne 14. března 1850 zřízena v Jáchymově, Stříbře, Příbrami, Kutné Hoře a v Brně. Horní hejtmanství řešila žádosti o propůjčky dolových měr, vybírala horní poplatky a také tvořila druhou instanci při odvolání proti rozhodnutím horních komisariátů. Horní hejtmanství také fungovalo jako horní komisariát v obvodu svého sídla. Třetí instanci tvořilo Ministerstvo zemědělství a hornictví. Tato nová organizace báňské správy značně omezila vliv gubernií

⁸⁰ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 44

⁸¹ Ladislav Jangl: České horní právo 1 – Horní zákony, Příbram 1977, str. 150-151

(v roce 1850 přejmenovaných na místodržitelství), která původně tvořila druhou instanci v záležitostech důlních propůjček, horní policie a horní kázně.⁸²

Prozatímní horní komisařství obvykle po personální stránce tvořili vedle horního komisaře také kancelista a kancelářský sluha. Horní hejtmanství řídil horní hejtman, který byl do funkce ustaven císařem. Další významnou funkcí u tohoto úřadu byl horní měřič. Ten vedl vyhotovování důlních map a rozhodování o technických záležitostech. Agendu úřadu měli na starosti aktuár a kancelista, který vyřizoval veškeré písemnosti, práce menšího významu měl na starosti kancelářský sluha. Horní hejtmané a komisaři, vedoucí pracovníci hejtmanství (aktuár a důlní měřič) museli mít podle tehdejších předpisů vysokoškolské báňské vzdělání a prokázat znalost horního práva u zkoušky složené na univerzitě.⁸³

Provizornímu hornímu hejtmanství byly podle nařízení ministra hornictví č. 123 ze dne 14. března 1850 podřízeny dva horní komisariáty, o sídle prvního nebylo pochyb, měl se nacházet v Horním Slavkově. U druhého však uvedené nařízení nestanoví sídlo jednoznačně, mělo se však nacházet v Hrobu nebo v Teplicích. Horní hejtmanství v Jáchymově vykonávalo svou kompetenci samo nebo prostřednictvím horních komisariátů v krajích Cheb a Česká Lípa. Provizorní hejtmanství ve Stříbře působilo v Plzeňském kraji, byl mu podřízen horní komisariát Plzeň. Do úředního obvodu provizorního horního hejtmanství v Příbrami spadl Pražský kraj, 31. srpna 1857 bylo toto provizorní hejtmanství přeloženo do Prahy. Horní hejtmanství v Kutné Hoře zahrnovalo do své působnosti kraje Budějovice, Pardubice a Jičín a měl mu být podřízen provizorní horní komisariát se sídlem buď v Budějovicích nebo v Rudolfově. Nejrozsáhlejší úřední obvod mělo provizorní horní hejtmanství v Brně, zahrnoval celou Moravu a Slezsko. Brněnskému úřadu byl podřízen provizorní horní komisariát v Moravské Ostravě. Velikost úředního obvodu brněnského horního hejtmanství naznačuje, že ještě v polovině 19. století převažoval význam těžby rud nad významem těžby uhlí. Provizorní horní komisariát v Moravské Ostravě byl však brzy přeložen do Opavy a

⁸² Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 51-54

⁸³ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 53

na jeho místě zůstal pouze tzv. provizorní horní úřad podřízený opavskému komisariátu.⁸⁴

Nařízení č. 95 Ministerstva zemědělství a hornictví ze dne 15. dubna 1852 se stalo základním metodickým pokynem, který měl bránit nejednotnosti jednání a rozhodování horních úřadů. Ukládá horním úřadům sledovat technický stav báňských provozů v jejich obvodu a v případě zanedbanosti či nebezpečnosti zasáhnout tak, aby nedocházelo ke škodám na životě, zdraví ani majetku.⁸⁵

Postavení hornictva a sociální zákonodárství

Hospodářský význam dobývání nerostných surovin s sebou již ve vzdálené historii přinášel zájem státu na správném fungování tohoto odvětví, k čemuž bylo nutné odpovídající zajištění jeho činnosti, a to po stránce hmotné, technické i personální. V minulosti platilo ještě mnohem více než dnes, že zaměstnání v oboru hornictví je činností náročnou a rizikovou. Požadavky na množství a kvalitu pracovních sil v tomto oboru tak již od středověku přinášely určité záruky základních životních podmínek pracovníků zejména ve formě mzdových a úrazových opatření, která se promítla i do ustanovení horních zákonů. Tento vývoj byl však do značné míry přerušen úpadkem důlní činnosti v našich zemích v 17. století.

Sociálně podpůrnou funkci plnily také zájmové hornické korporace – tzv. pořádky či bratrstva. Ty byly výrazně odlišné od gildovních a cechovních organizací, které měly obchodníky a řemeslnické mistry zejména ochraňovat před konkurencí. U hornických pořádků naopak vystupuje do popředí vzájemná solidarita, snaha o společnou ochranu stavovských výsad a především alespoň minimální sociální ochrana jejich členů v nemoci a při úrazu, kterou jim neposkytoval systém, ve kterém pracovali. Tyto aktivity byly zprvu dobrovolné, postupně lze pozorovat snahu státu přenést odpovědnost a staré a nemocné horníky na jejich druhy. To dokládají i instrukce nejvyššího mincmistra z roku 1565,

⁸⁴ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 52-53

⁸⁵ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 53

které ukládají povinnost organizace horníků v hornickém pořádku a pravidelných příspěvků.⁸⁶

V 18. století bylo vynaloženo značné úsilí k obnově hornické činnosti, neboť pro stát nastala tíživá situace nízkého přísunu mincovních kovů, kterých byl dokonce takový nedostatek, že roku 1762 muselo dojít k emisi papírových peněz nazvaných bankocetle. Dlouhotrvající války o tzv. habsburské dědictví přivedly stát do ekonomické krize, státní dluh neustále narůstal a koncem 70. let dosáhl až do výše 400 milionů zlatých.⁸⁷ Náprava hornictví v Čechách se tak stala jedním z hlavních strategických cílů habsburské hospodářské politiky. Tento vývoj vedl také k výraznému zájmu státu na zajištění dostatku pracovních sil pro produkci barevných mincovních kovů. Problémem se stalo vystěhovalectví horníků a hutníků, čemuž nemohly zcela zabránit ani kontroly na hranicích, ani hrozby tělesných a jiných trestů pro ty, kdo lákali horníky do zahraničních podniků. V padesátých letech 18. století byl obnoven tradiční zákaz, který znemožňoval vrchnostem vymáhat návrat jejich poddaných, jež uprchli do důlních oblastí a zabývali se zde hornickou činností. Generální potvrzení svobod horníků a jejich rodin vyhlášené roku 1766 z nich učinilo do značné míry privilegovanou vrstvu oproti ostatnímu poddanskému lidu.⁸⁸ Byli totiž vyňati z vrchnostenských pravomocí a podřízeni báňským úřadům a soudům. Kromě toho jim byla zaručena volnost pohybu, která se vztahovala také na děti horníků, a to i když jejich otec zemřel či pro úraz nebo z jiných důvodů přestal pracovat v hornictví.⁸⁹ Horníci měli také výrazné daňové úlevy. Již roku 1757 byli totiž osvobozeni od daně z výdělku⁹⁰ a roku 1771 byli dokonce pracovníci v dolech, úpravkách, hutích a na hamrech dekretem dvorské komory zproštěni nejen od daní, ale také od úroků a poplatků z dluhů.⁹¹ Úlevy se týkaly i daně dědické, již od horních řádů ze 16. století byla horníkům a báňským podnikatelům prominuta dědická daň z důlních podílů a jiného dolového majetku a tato výsada byla prodloužena výnosem dvorské komory z r. 1785.

⁸⁶ Olga Skalníková: Vytváření hornického společenství v českých rudních revírech, Rozpravy NTM, Praha 1973

⁸⁷ Jiří Majer: Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Libri, Praha 2004, str. 154

⁸⁸ Jiří Majer: K sociálnímu vývoji v českém hornictví do počátků průmyslové revoluce, Studie z dějin hornictví 11, NTM, Praha 1981, str. 158-159

⁸⁹ Ladislav Jangl: České horní právo 5, Právní předpisy 15. - 19. stol., Příbram 1980, str. 91, nařízení úřadu nejvyššího mincmistra a permistra ze dne 7. 11. 1767

⁹⁰ Artur Salz: Geschichte der böhmischen Industrie, Leipzig 1913, str. 216

⁹¹ Ladislav Jangl: České horní právo 5, Právní předpisy 15. - 19. stol., Příbram 1980, str. 97, dekret dvorské komory č. 3909 ze dne 16.9.1771

Vzrostly však nejen požadavky na kvantitu pracovníků, ale také nároky na jejich kvalifikaci, a to zejména v oblasti báňské administrativy. Roku 1716 byla proto zřízena horní škola v Jáchymově. Tato státem dotovaná instituce měla na starosti zejména odbornou přípravu středního úřednictva. Po své reorganizaci v roce 1733 se tato škola stala vzorem pro další horní školy v monarchii. V roce 1763 došlo k ustavení nové katedry montánních věd na pražské univerzitě. Přijetí k „zeměpanské horní službě“ bylo vydáním patentu Marie Terezie z 10. března 1763 podmíněno absolvováním čtyřletého studia na této katedře s dobrým prospěchem, řádným vyzkoušením a dobrým vysvědčením. Ti, kdo se ve studiu zvláště vyznamenali, měli být přijímáni přednostně. Podrobněji je o hornickém školství a jeho vývoji pojednáno v následující kapitole.

Významná byla rovněž tradiční exempce hornictva z vojenské služby. Roku 1757 byla česká horní města osvobozena od povinnosti dodávat rekruty.⁹² Později byli do tohoto osvobození zahrnuti i dělníci pracující u důlních čerpadel, při opravě vodních příkopů, na stavebních pracích a při údržbě důlních komunikací, uhlíři dodávající dřevěné uhlí do hutí a lesní dělníci dodávající do dolů dřevěné uhlí.⁹³ Tato široká výjimka byla výrazně omezena až v r. 1814, kdy vrcholily boje proti napoleonským armádám.⁹⁴ V obdobích přechodného válečného klidu však byli naopak na důlní práce posíláni vojáci, což však mělo negativní důsledky na bezpečnost a produktivitu práce pro jejich neodbornost a nedostatek zkušeností v oboru.

Od druhé poloviny 18. stol. došlo k podstatným změnám – zrychlení rubacích prací pomocí užití střelného prachu, zavádění výkonnějších těžních a čerpacích strojů, zlepšení úpravnických a hutních pochodů. Ačkoli tento technický pokrok umožnil zrychlení a rozšíření výroby, tento vývoj narážel na lidský faktor. Ke zvýšení produktivity práce byly postupně zaváděny úkolové mzdy nejen pro havíře, ale i pro mnohé pomocné profese. Jen u činností, které nebylo možné znormovat, zůstávaly výdělky podle počtu odpracovaných směn.⁹⁵ Úkol se zpravidla rozvrhl na pracovní

⁹² Ladislav Jangl: České horní právo 5, Právní předpisy 15. - 19. stol., Příbram 1980, str. 63, císařský reskript Marie Terezie ze dne 1.2.1757

⁹³ Jirí Majer: Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Libri, Praha 2004, str. 147

⁹⁴ např. Ladislav Jangl: České horní právo 5, Právní předpisy 15. - 19. stol., str. 209, výnos dvorské komory ze dne 22. 2. 1814

⁹⁵ Artur Salz: Geschichte der böhmischen Industrie, Leipzig 1913, str. 191, výnos dvorské komory ze dne 23. 7. 1779

skupinu 8 – 12 mužů, pokud jeden z nich onemocněl či utrpěl úraz, museli ostatní zastat i jeho práci. Horníci nepracující v úkolu, kteří museli pro úraz či nemoc práce přerušit, měli nárok na zaplacení určitého množství směn týdně po dobu léčení. V případě úrazu šlo o tři směny, v případě nemoci byly propláceny pouze dvě směny týdně.⁹⁶ Pracovní smlouvy se většinou uzavíraly na týden a prodlužovaly se, pokud práce pokračovaly.⁹⁷ Také mzdy měly být propláceny týdně, ne vždy však bylo toto pravidlo zcela dodržováno, zejména při nedostatku hotovosti u báňského úřadu v době, kdy byly nízké příjmy z důvodu nižší produkce a prodeje kovů. Takováto situace nastávala po státním bankrotu r. 1811 poměrně často, mzdy horníků bývaly i po několik týdnů zadržovány a pokladna dvorské komory ve Vídni na ně musela zaslat zvláštní zálohy. Proto také dvorská komora několika výnosy, např. z 3. 12. 1812 zdůraznila nutnost pravidelných výplat hornických mezd a osobní odpovědnost úřednictva za dodržování výplatních termínů.

Se snahou o zvyšování produktivity práce souviselo také zpřísnění disciplíny pracovníků i úřednictva, od kterého mohla být v případě potřeby vyžadována nepřetržitá bezplatná služba i o nedělích a svátcích. Dne 14. srpna 1767 byla vydána směrnice pro trestání zaměstnanců v hornictví ve formě nařízení úřadu nejvyššího českého mincmistra a perkmistra. Tato směrnice vyjmenovávala nejčastější přestupky, za které měly být nadále ukládány tresty podle této směrnice. Formulace skutkových podstat některých přestupků je pro dnešního člověka přinejmenším zvláštní, neboť ne vždy souvisí jen s pracovní kázní. Vyskytuje se zde například přestupek žvanění v kostele, nadávání a klení či zdržování se v hostinci ve špatné společnosti. Přísným bezpečnostním opatřením byl zákaz kouření v dolech, jamách i povrchových provozech. Za toto provinění byl stanoven trest osmidenního vězení o chlebu a vodě. Tresty za porušení pracovní kázně byly odstupňovány podle míry provinění – od ztráty mzdy za jednu či více směn, peněžitých pokut, odpracování bezplatných směn, přeložení na hůře placenou či namáhavější neodbornou práci – „sesazení na hašpl“, dočasného vysazení z práce či propuštění až po vězení a tělesné tresty (které však byly roku 1784 nahrazeny bezplatnou prací⁹⁸). Již z roku 1753 však pocházel zvláštní dekret

⁹⁶ Jiří Majer: Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Libri, Praha 2004, str. 147-148

⁹⁷ Jan Kořan: K dějinám příbramského dolování v 16. a 18. století, Vlastivědný sborník Podbrdská 5, 1971, str. 107-108

⁹⁸ Ladislav Jangl: České horní právo 5, Právní předpisy 15. - 19. stol., str. 151, vyhláška dvorské komory ze dne 16. 1. 1784

císařovny Marie Terezie, kterým byly stanoveny tresty ještě vyšší, a to za zpronevěru státních či veřejných financí. Pokud zpronevěřená částka přesáhla 150 zlatých, měl být báňským soudem vynesena rozsudek trestu smrti. Pokud jde o úřednictvo, existovala již od r. 1759 opatření, která měla zabránit střetu zájmů - zákazy, aby státní a stavovští báňští úředníci vlastnili důlní podíly nebo se jiným způsobem podíleli na dolování v revíru či rudním okrsku, kde jsou zaměstnání. Později byl tento zákaz rozšířen i na jejich ženy a děti. Nařízení však byla zřejmě obcházena, a tak je dvorská komora několikrát důrazně opakovala s hrozbou vyvlastnění dolového majetku bez náhrady ve prospěch státu.⁹⁹

Horníci se nedoživali vysokého věku, pouze kolem 35 let, věk nad 40 let již nebyl příliš častý.¹⁰⁰ Průměrný výdělek horníka vykonávajícího odbornější práci ve druhé polovině 18. století je odhadován na 2-3 zlaté týdně, ročně tedy kolem 120 až 150 zlatých. Nižší báňské úřednictvo pobíralo mzdu kolem 180 zlatých ročně. V 18. století se objevují také provize a penze pro hornické dělnictvo a sirotčí a vdovské důchody pro ženy a děti horníků. Císařský dekret z r. 1763 stanovil směrnice pro výměr provizí báňským, hutním, úpravárenským a mincovním dělníkům ve státních službách a zaručil vdovské důchody a sirotčí důchody dětem do 12 let. Nárok na hornickou penzi vznikl až po odpracování 40 let v dolech, a to ve výši průměrného výdělků v poslední době. Pokud horníci pokračovali v práci pro státní doly i po dosažení důchodové hranice, mohli získat vyšší důchod. Přestože jen málo horníků se dožilo dost vysokého věku, aby mohli odpracovat požadovaných 40 let, nárok na hornickou penzi byl v 90. letech 18. století zpochybňován tvrzením, že někteří havíři jsou i po 40 letech ještě schopni práce v dolech! Nárok na plnou penzi proto podléhal navíc rozhodnutí úřadu nejvyššího českého mincmistra a horního mistra v Praze a souhlasu dvorské komory ve Vídni a byl přiznáván na základě posouzení zdravotního stavu a pracovní schopnosti žadatele.¹⁰¹ V případě pracovního úrazu, který vedl k trvalé invaliditě, přiznával se důchod po osmi letech služby. Pokud horník tuto podmínku nesplnil, bylo mu vyplaceno pouze jednorázové odstupné.¹⁰² Nejméně osmiletá služba horníka byla

⁹⁹ výnosy dvorské komory z 15. 4. 1775, 28. 4. 1797, přípis dvorské komory ze dne 3. 11. 1814 a 7. 3. 1816

¹⁰⁰ Jiří Majer: Těžba cínu ve Slatkovském lese, Praha 1970, str. 113

¹⁰¹ Jiří Majer: Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Libri, Praha 2004, str. 150

¹⁰² Ladislav Jangl: České horní právo 5, Právní předpisy 15. - 19. stol., Příbram 1980, str. 159, výnos dvorské komory ze dne 25. 1. 1788

předpokladem i vdovských a sirotčích důchodů. Odstupné pro hornické rodiny, jejichž živel zemřel před dosažením této lhůty osmi odpracovaných let, nebylo jednotně stanoveno a jeho výše zůstávala dlouho na vůli báňských úřadů. Teprve vyhláškou dvorské komory ze dne 7. listopadu 1823 bylo určeno, aby vdovské penze v těchto případech tvořily 25 % průměrného výdělku dosaženého živatelem za poslední čtvrtletí jeho pracovní schopnosti.¹⁰³ Výše úrazových důchodů byla nařízenými z 80. let 18. století odstupňována podle délky odpracované doby. Všechny hornické důchody se vyplácely týdně, a to doživotně. Vzhledem k nízkému věku, kterého se horníci dožívali, nebyly to hornické penze, ale výdaje na úrazové zajištění, vdovské a sirotčí důchody, které nejvíce zatěžovaly státní pokladnu. Proto bylo vydáno např. nařízení z roku 1796 o nutnosti úředního souhlasu ke sňatku horníků. Toto opatření bylo zdůvodněno tím, že do manželství vstupují mladí horníci ve věku 19-20 let, snaží se uživit rodinu a získat vysoké výdělky – v úkolové mzdě, což vede často k jejich brzkému fyzickému opotřebení, invaliditě či úmrtí, a státu připadne povinnost postarat se o jejich vdovy a sirotky. Horníci, kteří se oženili bez souhlasu báňského úřadu byli za trest propouštěni z práce.¹⁰⁴ Dále, po trestním postihu horníka zanikal nárok na hornické penze a vdovský důchod, dětem provinilce sice nebyl přiznán sirotčí důchod, ale měly nárok na tzv. výchovné.¹⁰⁵ Nárok na důchodové zabezpečení se týkal pouze horníků ve státních dolech řádně registrovaných u báňského úřadu v daném regionu.¹⁰⁶ Na soukromých dolech, které byly provozovány těžařstvy s nadpoloviční finanční účastí státu byl důchod po čtyřicetileté službě přiznáván až od roku 1790 na základě výnosu dvorské komory z 2. července. 1790.¹⁰⁷

Tento sociální systém byl i přes veškeré své nedostatky značným přínosem. Z některých jeho prvků i následného vývoje je však zřejmé, že tyto sociální záruky nebyly horníkům dány z morálních důvodů vzhledem k náročnosti a nebezpečnosti jejich práce, ale za účelem udržení dostatku kvalifikovaných pracovních sil v dolech. Když se v letech 1780 až 1790 ukázalo, že státní

¹⁰³ Jiří Majer: K sociálnímu vývoji v českém hornictví do počátků průmyslové revoluce, Studie z dějin hornictví 11, NTM, Praha 1981, str. 163

¹⁰⁴ výnos českého gubernia ze dne 7. 7. 1796

¹⁰⁵ přípis dvorské komory z 1. 6. 1815

¹⁰⁶ vyhláška dvorské komory ze dne 23. 12. 1796

¹⁰⁷ Jiří Majer: Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Libri, Praha 2004, str. 150

investice na obnovu zlatých a stříbrných dolů nebyly návratné, došlo ke změně státní politiky a hornické výsady a imunity začaly být pozměňovány nebo dokonce rušeny. To byl případ zejména osvobození od vojenské služby, které bylo na přelomu 18. a 19. století postupně omezováno, vyhrazeno pouze několika speciálním profesím v dolech, až roku 1828 došlo k úplnému zrušení této výsady.¹⁰⁸

Hornictvo tak začalo ztrácet své výsadní postavení a postupně se dostávalo téměř na roveň pracujícím v ostatních výrobních odvětvích. Další vývoj sociálního postavení horníků byl odlišný v hornictví rudném a uhelném. V řadě rudných revírů byl totiž stát hlavním podnikatelem nebo spolupodílníkem a působila i setrvačnost dříve platících hornických výsad. Horníci, kteří přešli ze státních rudných dolů k soukromým uhelným těžbařstvům, ztráceli nárok a penzi a společensky klesli na úroveň ostatních poddaných na vrchnostenských panstvích.¹⁰⁹

Hornické vzdělání a školství

V dnešní době považujeme za samozřejmé, že každé hospodářské odvětví potřebuje ke svému fungování náležitě vzdělané odborníky, kteří budou jeho rozvoj podporovat aplikací vědeckých poznatků, objevovat nové metody a pro účely svého odvětví přizpůsobovat nově se objevující technické prostředky. Nebylo tomu tak vždy, dokonce i v hornictví, které je činností úzce související s praktickou znalostí mnoha přírodních věd a technických postupů, se po značnou část historie vystačilo s ústním předáváním znalostí nejnужnějších pro vlastní činnost. S přechodem k hlubinné těžbě chudších a většinou polymetalických rud a s rychlým rozmachem uhelné těžby se však objem nutných znalostí značně zvýšil. Také zájem státu na rozvoji hornictví přinesl podrobnější pravidla činnosti správního aparátu a rozšíření jeho činnosti. Žádná změna ve správě a právní regulaci by však neměla smysl, pokud by správní úředníci neměli dostatečné znalosti svého oboru a právní terminologie. Báňské úřady tak mohly plnit svou

¹⁰⁸ Jiří Majer: K sociálnímu vývoji v českém hornictví do počátků průmyslové revoluce, Studie z dějin hornictví 1981, str. 116

¹⁰⁹ Jiří Majer: K sociálnímu vývoji v českém hornictví do počátků průmyslové revoluce, Studie z dějin hornictví 11, NTM, Praha 1981, str. 167

funkci a být oporou dalšího rozvoje pouze za předpokladu patřičného vzdělání úředníků.

V českých zemích bylo školství v rámci protireformace řízeno jezuitským řádem, který přírodní vědy z výuky z větší části vylučoval jako nekonformní s náboženskými dogmaty. Ještě na začátku 18. století v osnovách prakticky chyběly předměty exaktních a přírodovědných disciplín, případně měly postavení předmětů nepříliš prosazovaných, často nepovinných.¹¹⁰ Selhaly návrhy na zřízení technického učiliště z let 1705-1707 a teprve roku 1717 byla v Praze ustavena Inženýrská škola, která však byla dotována pouze z prostředků českého zemského sněmu bez účasti státu. Nově se formující přírodní vědy musely nejprve dokázat svou funkčnost a praktickou užitečnost, čemuž napomohly vědecké společnosti – akademie vznikající od poloviny 17. století.

Po celou dosavadní historii byly zkušenosti pro úspěšné vykonávání hornické činnosti předávány z generace na generaci, dokud nebyly vyčerpány bohatší rudné partie poblíž povrchu, nebylo ani třeba hlubokých znalostí opřených o přírodní vědy. Odborné znalosti bývaly do vedení báňské správy zprostředkovány nižšími úředníky, kteří pocházeli z řad havířů a získali své zkušenosti praxí. Teprve s návratem k antickým znalostem přírodních věd v renesanční době byly studovány staré přírodovědné spisy, ve vztahu k hornictví zejména Avicennovo (980-1037) dílo. Na tohoto autora i jiná stará díla navazují středověcí učenci v dalším studiu. Roku 1505 vychází kniha „Ein nutzlich bergbuchlein“ Ulricha von Calv, která si pro svou sumarizaci základních poznatků v oblasti povahy rudných ložisek, hlavních druhů nerostů a vyměřování dolových polí získala značný ohlas a byla pod různými názvy vydána ještě osmkrát. Nelze opomenout ani dílo Georgia Agricoly (1494 -1555), lékaře a lékárníka, kterému pobyt v Jáchymově v letech 1527 až 1531 umožnil sepsat dvanáct knih o hornictví a hutnictví, „De re metallica libri XII“. Tato latinsky psaná encyklopedie shrnovala znalosti o povaze rudných ložisek, jejich mineralizaci, o prubířství, důlním měřictví, báňském strojírenství, hutních zařízeních a metalurgických procesech. Dočkala se 32 vydání v jedenácti jazycích. Záhy začaly vycházet také prubířské příručky – knížky zaměřené na analýzy rud. Vedle nich vznikla také rozsáhlá

¹¹⁰ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 64-65

kompendia znalostí o hornictví a metalurgii, např. dílo Vanoccia Birringuccia se zaměřením na železné rudy či prubířské kompendium kovohutnických metod a metalurgické příručky Lazara Erckera. Odborné literatury o hornictví přibylo v době jeho útlumu s cílem obnovení zájmu o dolování. Sem lze zařadit např. knihy A. Hauptmanna.¹¹¹ Vědecká revoluce pak konečně položila pevné základy exaktních věd.

Tento vývoj odborných znalostí předznamenal vznik báňského školství jako prostředku k obnově báňské činnosti. Na Slovensku byla situace v hornictví o něco lepší než v českých zemích, protože úpadek dolování byl zpočátku zpomalován zájmem zahraničního kapitálu na obchodu s mědí a i později se udržel určitý zájem soukromých těžařů i státu na báňském podnikání. Proto se první výuka montanistiky pro účely přípravy na místa ve státní službě objevila právě v Banské Štiavnici na přelomu 16. a 17. století. Nemáme však spolehlivé informace o počtu absolventů zdejší výuky. Šlo o dvouleté studium, na které dokonce přispíval stát formou stipendií.¹¹²

V českých zemích byla situace složitější, v provozu zůstala pouze menšina revírů, a i zde byla důlní díla a strojní zařízení ve špatném stavu, což přinášelo značnou investiční zátěž. Horní města se účastnila udržování těžby zejména pro zachování hornických výsad. Problémem byl nedostatek pracovních sil způsobený úbytkem obyvatelstva v důsledku válek a nuceného odchodu nekatolického obyvatelstva. V této době však začíná své působení merkantilismus, který dával růst produkce kovů do přímé úměry s rozvojem hospodářství. Objevují se také myšlenky, že školská výuka má směřovat k hospodářskému užitku státu, ale vzdělávání v oblasti hornictví je stále ponecháváno na individuálních možnostech jednotlivců a soukromé výuce z iniciativy báňských a hutních úředníků, která mohla připravit pouze pro nižší funkce a nestačila pro pozvednutí českého hornictví novými poznatky exaktních věd. Český báňský inspektor v Praze J. Fr. Lauer označil v dobrozdání z r. 1713 nedostatek odborné kvalifikace báňské a hutní administrativy za hlavní příčinu úpadku hornictví. Jeho argumentace byla dostatečně přesvědčivá, a tak 13. října 1716

¹¹¹ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 62-65

¹¹² Josef Vozár: Začiatky výučby báňských odborníkov a založenie banickej školy v Banskej Štiavnici, Zborník Slovenského banského múzea, Bratislava 1997, str. 33

obdržel instrukci, aby zahájil v Jáchymově pravidelnou výuku hornictví s příspěvkem státu ve výši 600 zlatých ročně.¹¹³

První adepti montanistiky začali v Jáchymově studovat v lednu 1717. Tříleté studium sestávalo z jednoho a tři čtvrtě roku odborné výuky, čtvrt roku praxe v českých a rok praxe v zahraničních dolech na Slovensku, v Sasku a v Lucembursku. Výuka byla svěřena správci vrchního horního úřadu v Jáchymově J. Fr. Weyrovi. Z dochované korespondence mezi Weyrem a Lauerem vyplývá, že již předtím zřejmě existovala v Jáchymově soukromá hornická škola. Kromě Weyra se na výuce podílel také jáchymovský báňský úředník J. Fr. Vogelhaupt a od roku 1725 také jeden z prvních absolventů – Chr. Heubel. Roku 1733 došlo k novému uspořádání výuky: po dvouletém studiu se žáci museli podrobit zkoušce, a teprve pak přicházela v úvahu praxe v báňských revírech monarchie. V osnovách začal být kladen větší důraz na důlní měřictví, technologii úpravy a zpracování rud. Rozšířena byla také výuka hutnictví a delší čas byl vyhrazen práci v laboratoři. Posluchači měli nabýt znalostí i v báňském právu, soudnictví a v administrativní práci. K dosavadním učitelům přibylo ještě několik instruktorů (tj. praktických školitelů).

Tyto nové osnovy se roku 1735 staly vzorem pro školu v Banské Štiavnici založenou v roce 1725 a později také pro další dvě učiliště ve Smolníku a v Oravici v Banátu na území dnešního Rumunska. Roku 1758 se na těchto školách připravovalo již 98 budoucích montanistů (oproti čtyřem na počátku existence jáchymovské školy). V roce 1760 byla zvýšena dotace na studijní stipendia a výukové osnovy jáchymovské a štiavnické školy byly sjednoceny. Tak byla připravena půda pro budoucí vysokoškolské studium montanistiky.

Významným způsobem do vývoje báňského školství zasáhl Tadeáš Peithner, absolvent právnické fakulty pražské univerzity, registrátor úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra v Praze. Ten se roku 1762 obrátil přímo na Marii Terezii s návrhem učebního plánu vysokoškolského studia montánních věd v Praze. Proti jeho návrhu se postavila jak komise dvorské komory, tak jezuité vyučující v Klementinu s tím, že v Praze nejsou pro takové studium vhodné

¹¹³ Ladislav Jangl: České horní právo 5, Právní předpisy 15. - 19. stol., Příbram 1980, str. 54-59

podmínky – nebyly zde ani doly, ani laboratoře, ani odborníci z praxe. Konečné rozhodnutí císařovny však bylo odlišné, Peithner ji přesvědčil, že šlechta neposkytne investice do dolování, nebude-li mít vzdělání, které by ji přesvědčilo o výhodách báňského podnikání. Přitom nebylo možné očekávat, že šlechtická mládež bude ochotna ke studiu v odlehlých končinách. Patentem ze dne 19. února 1763 pověřila Marie Terezie Peithnera přednáškami na pražské univerzitě při filosofické fakultě, zřízené patentem ze dne 10. 3. 1763¹¹⁴, a to již od 1. listopadu téhož roku. Tadeáš Peithner se stal královským horním radou s právem účastnit se porad úřadu nejvyššího mincmistra a hormistra. Od roku 1768 přednášel Peithner na pražské univerzitě „podzemní geografii“ (tj. geologii, paleontologii a mineralogii), „metallurgii neboli teoretickou chemii“ (tj. analytickou chemii, hutní technologii a úpravenství), „podzemní geometrii“ (důlní měřičství), „mechaniku“ (strojnictví), „podzemní architekturu“ (hornictví) a horní právo. Studium bylo rozděleno do čtyř ročníků, v letech 1763 -1767 měl Peithner 27 řádných posluchačů, v letech 1767 – 1769 19 řádných posluchačů.¹¹⁵

Snaha zaujmout šlechtu a získat ji pro báňské podnikání však nenalezla dostatečnou odezvu, proto převážily důvody pro studium v Banské Štiavnici, kde vznikla roku 1770 z dvouleté praktické školy tříletá montánní akademie. Štiavnická akademie byla situována u tehdy nejvýznamnějších dolů monarchie, které byly dostatečně vybaveny moderní technikou i potřebnými laboratořemi. Podařilo se zde soustředit i dostatek odborně zdatných pedagogů. Peithner uzavřel roku 1771 své pražské přednášky a roku 1772 přijal místo profesora hornictví v Banské Štiavnici, kde působil do roku 1776, kdy byl jmenován dvorním radou a od ledna 1777 povolán na horní a mincovní oddělení dvorské komory do Vídně. Tříleté studium na banskoštiavnické akademii bylo od počátku 70. let 18. století rozvrženo takto: v prvním ročníku se vyučovala matematika, trigonometrie, fyzika, mechanika, hydrostatika, hydraulika, aerometrie a optika, vše se zvláštním zřetelem k hornictví. Ve druhém ročníku se posluchačům dostalo přednášek z mineralogie, chemie, prubířství a metalurgie. Do třetího ročníku byly zařazeny výklady z hornictví, důlního měřičství, úpravnictví rud, horního

¹¹⁴ Ladislav Jangl: České horní právo 5, Právní předpisy 15. - 19. stol., Příbram 1980, str. 68-73

¹¹⁵ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 79-80

práva, tzv. kamerálních (tj. hospodářských) věd, lesní ekonomie a technického kreslení.¹¹⁶

Rostoucí rozpory mezi západní rakouskou a východní uherskou částí monarchie a narůstající potřeba techniků spíše v západní části státu vedly ke snaze zřídit další odborné učiliště také v západní části monarchie. K tomu však došlo až v letech 1848-49, kdy revoluční události ochromily činnost štiavnické akademie. Bylo založeno nové montánní učiliště v Leobenu ve Štýrsku a také v Příbrami.¹¹⁷ Studium na příbramském učilišti bylo zprvu pouze dvouleté, frekventanti měli absolvovat dvou až tříletou přípravu na polytechnikách v matematice, praktické a deskriptivní geometrii, mechanice, technické a analytické chemii, mineralogii a paleontologii. Pražská polytechnika byla proto v roce 1850 vybavena čtyřmi novými profesurami, podobně jako nově zřízená polytechnika v Brně. V prvním ročníku byly na příbramském učilišti vyučovány tyto předměty: důlní měřictví, hornictví, báňské strojnictví a základy horního práva, druhý ročník byl vyhrazen studiu prubířství a hutnictví. Posluchači absolvovali také praxe v laboratořích, kreslárně, v příbramských dolech a dílnách, exkurse do uhelných a železnorudných dolů a do hutí. Výklady probíhaly v českém i německém jazyce.¹¹⁸

V báňském školství hrály významnou roli také vysoké školy. Na pražské univerzitě byla již roku 1784 zřízena stolice všeobecných přírodních věd a technologie. Pražská stavovská polytechnika sahala svými kořeny až do r. 1718, kdy započaly skrovné přednášky Kristiana Willenberga, samotná polytechnika byla zřízena v letech 1802 až 1803. Kromě přírodních věd bylo součástí báňského vzdělání zejména pro budoucí zaměstnance horních úřadů také horní právo. Na právnické fakultě pražské univerzity byla katedra horního práva obsazena 9. května 1819 mimořádným a od 12. října 1837 řádným profesorem. Ke zkouškám posluchačů horního práva byl od 27. června 1838 přibírán přednosta montánního oddělení zemského gubernia nebo jeho zástupce.¹¹⁹

¹¹⁶ Josef Vozár: Začiatky výučby báňských odborníkov a založenie banickej školy v Banskej Štiavnici, Zborník Slovenského banského múzea, Bratislava 1997, str. 33

¹¹⁷ Ladislav Jangl: České horní právo 5, Právní předpisy 15. - 19. stol., str. 251, výnos ministerstva zemědělství a hornictví z 6. února 1949

¹¹⁸ Jirí Majer: Sondy do dějin Středního hornického učiliště v Příbrami, Příbram 2003, str. 53-57

¹¹⁹ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 79-91

K rozvoji báňské vzdělanosti kromě škol přispěly i další vědecké společnosti a instituce. První z nich byla soukromá učená společnost založená v letech 1769 až 1774, která se roku 1784 změnila na Českou společnost nauk a roku 1791 na Královskou českou společnost nauk. Nelze opomenout ani vliv Národního muzea.

Teprve ve chvíli, kdy báňské školství poskytlo kvalifikované odborníky pro výkon funkcí na báňských úřadech, byly vytvořeny předpoklady pro vznik moderního horního práva a báňské správy.

Obecný horní zákon ¹²⁰

Obecný horní zákon byl schválen císařem 23. května 1854 a vyhlášen a publikován jako císařský patent pod č. 146 říšského zákoníku (v částce LIII.) s platností pro celou monarchii. Účinnost nového zákona byla stanovena prvním článkem patentu od 1. listopadu 1854, s výjimkami pro království Lombardské, Benátské a Dalmátské. Podle II. článku byly zrušeny všechny dřívější zákony, vztahující se k předmětu obecného horního zákona, ale III. článek ponechal v platnosti všechna práva podle nich získaná. Problematika dosavadních práv byla dále upřesněna v přechodných ustanoveních zákona. Držitelům některých práv byla uložena povinnost tato práva přihlásit u báňského úřadu ve stanovené lhůtě pod sankcí zániku nároku, o některá jako např. o kutací povolení bylo dokonce nutno znovu požádat. Po dobu určenou k podání nové žádosti byl však kutěř chráněn proti novým uchazečům. Všechny koncese od báňských úřadů již zanesené do veřejných knih zůstaly beze změny. Postavení již existujících těžařstev bylo upraveno v § 168 – měly se řídit novými předpisy a báňské úřady je měly přimět k opravě stanov, volbě ředitele, stanovení firmy a předložení listin, tak aby mohla být schválena a zaznamenána v horní knize.

¹²⁰ Není-li uvedeno jinak, jsou informace pro sepsání celé této kapitoly čerpány z této literatury:

Ladislav Jangl: České horní právo 1 – Horní zákony, Příbram 1977, str. 156 - 246

Peters, Koschin: Horní zákony československé, Praha 1935

Zlonický, Příkop: Obecný horní zákon, prováděcí předpis k němu a ostatní horní zákony ČSR, Moravská Ostrava 1930

Ladislav Jangl: České horní právo 4 – Právní předpisy 15. – 19. stol., Příbram 1980

Obecný horní zákon nevznikl izolovaně, ale v návaznosti na další předpisy vydané v období tzv. bachovského absolutismu směřující k rozvoji a upevnění kapitalistické ekonomiky v duchu průmyslového liberalismu. Dalšími zákony tohoto typu byly zejména spolkový patent z roku 1852, železniční patent z roku 1854 a živnostenský řád z roku 1859.

K obecnému hornímu zákonu vznikl také prováděcí předpis ze dne 25. září 1854, vydaný pro báňské úřady výnosem Ministerstva financí č. 634 ze dne 5. října. 1854 a pro horní soudy výnosem Ministerstva spravedlnosti č. 20 256 ze dne 13. prosince. 1854. Tento předpis však nebyl řádně vyhlášen v říšském zákoníku, a tak byl závazný pouze jako interní instrukce pro báňské úřady.¹²¹ Přesto však v praxi sloužil jako cenná interpretační pomůcka k zákonu a v dnešní době nám poskytuje informace o tom, jak byla zákonná ustanovení v praxi aplikována.

Systematika obecného horního zákona

Obecný horní zákon sestával z 286 ustanovení, která byla utříděna do šestnácti hlav (dílů), jak je popsáno níže.

Přehled obecného horního zákona

- Hlava I. Všeobecná ustanovení
- Hlava II. O kutání
- Hlava III. O propůjčce
- Hlava IV. O postoupení pozemků a vody důlním podnikům a o náhradě důlních škod
- Hlava V. O báňském vlastnictví a právech spojených s důlní propůjčkou
- Hlava VI. O společném provozu dolů a zvláště o těžářstvech
- Hlava VII. O udržování dolů v provozu a o dolových lhůtách
- Hlava VIII. O vzájemném poměru důlních podnikatelů
- Hlava IX. O poměru majitelů dolů k jejich úředníkům a dělníkům
- Hlava X. O bratrských pokladnách
- Hlava XI.

¹²¹ Slovník veřejného práva československého, svazek I., Brno 1929, str. 755

Hlava XII. O vrchním dozoru báňských úřadů nad doly a o řízení při něm

Hlava XIII. O trestech za přestoupení horního zákona

Hlava XIV. O zániku, odnětí a vzdání se báňských oprávnění

Hlava XV. O zástavních a přednostních právech na doly a jejich příslušenství v případech exekuce a konkursu

Hlava XVI. Přejícná ustanovení

Dvanáct paragrafů první hlavy, nazvané Všeobecná ustanovení, se kromě výkladu pojmů dotýká také horního regálu, oprávnění k horám a způsobilosti nabývat báňská oprávnění. Právě zde je také obsažena úprava měř, vah a báňských revírů.

O kutání – z názvu druhé hlavy je zřejmé, že tato část obecného horního zákona upravuje tzv. kutání, tedy vyhledávání a odkrytí vyhrazených nerostů. Druhá hlava obecného horního zákona výrazně mění dosavadní pojetí kutání, a to nejen z hlediska právní úpravy, která zejména modifikuje dosavadní svobodu kutání nutností povolení příslušného báňského úřadu a nově zavádí institut tzv. výhradního kutiště, ale také pokud jde o samotný pojem kutání, neboť je zde definován odlišně od dosavadních úprav.¹²²

Třetí díl pojednával o propůjčkách a koncesích. Propůjčky zákon dále rozdělaval na propůjčky dolových měř, propůjčky přebytků a propůjčky povrchových měř. Koncese byly dále členěny na koncese pomocných děl a koncese revírních štol.

Čtvrtá hlava, pojmenovaná O postoupení pozemků a vody pro báňské podniky a o náhradě za důlní škody, upravovala vztahy mezi důlním podnikatelem a pozemkovým vlastníkem. Obsahově navazuje na paragrafy 26 až 29 druhého dílu.

Pátý díl – O vlastnictví k horám a o právech spojených s báňskou propůjčkou se zabýval nemovitým majetkem, který mohl být předmětem báňského vlastnictví, zásadami pro jeho evidenci ve veřejných knihách, vlastnictvím k vyhrazeným i nevyhrazeným nerostům a důlním vodám, právy na ražení důlních děl, právem stavby povrchových provozních zařízení včetně budov, komunikací

¹²² Roman Makarius: Výročí obecného horního zákona, Rozpravy NTM v Praze 1985, str. 14-15

a vodního hospodářství a právy na provozování řemesel v souvislosti s potřebami důlního podniku.

Šestá hlava upravovala spoluvlastnické vztahy v báňském podnikání. Jsou zde také vymezeny některé důležité pojmy.

Sedmý díl určuje povinnosti podnikatelů ve vztahu k důlním dílům, tedy udržovat je v řádném a bezpečném stavu a také ve stálém provozu, a lhůty k dolování.

Osmým dílem se řídily vzájemné poměry báňských podnikatelů, zejména vznik báňských služebností. Důležitá byla také povinnost vzájemné pomoci pro případ důlního neštěstí.

O poměru držitelů hor k jejich úředníkům a dělníkům – v této deváté hlavě je obsažena úprava pracovněprávních vztahů mezi báňskými podnikateli a jejich zaměstnanci. Zde byl ovšem pro tyto vztahy vytvořen pouze obecný rámec, zákon se dále odvolává na služební řády, jejichž sestavení výslovně předepisoval pro každý důlní závod.

V desáté hlavě nalézáme ustanovení o bratrských pokladnách, správě jejich finančních prostředků a jejich kontrole prováděné báňským úřadem.

Jedenáctý díl stanovil báňské dávky, tj. poplatky odváděné státu za propůjčení míry a důlní daň.

Dvanáctý díl: O vrchním dozoru báňských úředníků na hory a o řízení při něm, popisoval zejména rozsah povinností spojených s báňským dozorem a právo zasáhnout, pokud báňský provoz nebo veřejný zájem vyžadoval zvláštní opatření.

V třinácté hlavě byly stanoveny tresty za nedodržení předpisů horního zákona.

Čtrnáctý díl upravoval podmínky a okolnosti zániku, odnětí a vzdání se báňských oprávnění.

Díl patnáctý se omezil pouze na dvě ustanovení pojednávající o zástavních a přednostních právech k horám a jejich příslušenství v exekčním a konkursním řízení.

V šestnáctém, závěrečném dílu byla obsažena přechodná ustanovení.

Všeobecná ustanovení

Struktura hlavy I. - Všeobecných ustanovení

Pojem horního zákona	§ 1 - 2
Horní regál	§ 3 - 4
Horní oprávnění	§ 5 - 6
Způsobilost k nabývání horních oprávnění	§ 7 - 8
Míry a váhy	§ 9 - 10
Báňské revíry	§ 11
Státní báňské podniky	§ 12

Hlava první obecného horního zákona vykládá některé pojmy, které pak dále rozvádí. Na prvním místě je uveden pojem horního zákona. Paragraf první však tento pojem nevymezuje přímo, ale prostřednictvím věcné působnosti tohoto zákona. Ta je stanovena tak, že horní zákon určuje, které nerosty a za jakých podmínek mohou být vyhledávány a dobývány a stanoví práva a povinnosti zvláště spojené s důlním provozem. Druhý paragraf se dotýká postavení horního zákona v systému práva a umožňuje subsidiární užití obecných zákonů občanských, trestních, politických, živnostenských a obchodních, pokud horní zákon nemá pro daný případ zvláštní ustanovení. Vůči těmto předpisům je tedy nutno horní zákon posuzovat jako *lex specialis*. Druhý odstavec téhož paragrafu však dodává, že poruší-li někdo jednáním odporujícím tomuto zákonu i zákon trestní, bude potrestán podle norem trestního práva a navíc mu bude uložen trest podle horního zákona. Užití trestního práva nebude tedy v takovém případě pouze subsidiární, jak se mohlo jevit ze znění prvního odstavce, ale použije se obou právních norem současně, a může tedy nastat jednočinný souběh porušení norem trestního práva s porušením horního zákona.

Následující paragraf se zabývá pojmy horního regálu a vyhrazených nerostů. Pojem vyhrazených nerostů byl v obecném horním zákoně použit poprvé, avšak nebyl institutem zcela novým. Naopak jejich úprava se objevuje v horním právu již od středověku, v minulosti však bylo pojetí vyhrazených nerostů zahrnuto do horního regálu, který ve svém souhrnu vyjadřoval všechny formy ingerence panovníka a později státu do procesu vyhledávání, exploatace a úpravy těchto nerostů. Obecný horní zákon přebírá pojem horního regálu, avšak dává mu značně odlišný obsah. Pod pojem „výlučného panství zeměpánova“, který byl použit v zákonné definici, je totiž nutno zařadit i zákonné podmínky vyhledávání či dobývání vyhrazených nerostů jako kutací povolení, propůjčky, koncese, poplatky z měr apod.

Horní regál je v § 3 obecného horního zákona definován jako „zeměpanské právo výsostní, podle něhož určité nerosty vyskytující se ve svých přirozených ložiskách jsou vyhrazeny výlučnému panství zeměpánovu.“ Tyto nerosty jsou pak označeny jako vyhrazené. Jejich výčet není taxativní, jak tomu bylo např. v Narovnání o hory a kovy z roku 1575, není zde ani výčet svobodných nerostů. Naopak, formulace, jejímž prostřednictvím zákon stanoví, které nerosty lze považovat za vyhrazené, je obecného rázu. Mezi vyhrazené zákon řadí takové nerosty, které lze upotřebit pro jejich obsah kovů, síry, kamence, skalice nebo kuchyňské soli, dále pak cementové vody, tuhu, živice a všechny druhy kamenného uhlí. Tato definice je již na první pohled problematická, neboť v praxi muselo být v mnoha případech obtížné posoudit, zda konkrétní nerost „lze upotřebit“. Proto byla tato otázka řešena i v prováděcím předpise k obecnému hornímu zákonu ze dne 25. září. 1954. V tomto prováděcím předpise se uvádí, že mnohé druhy kamenů, zemin i minerálních vod obsahují určitá množství kovů, síry, soli atd., tyto látky jim mohou dokonce dodávat vlastnosti, pro které mají zvláštní hodnotu v obecném životě, a přesto je nelze považovat za nerosty vyhrazené, protože je nelze upotřebit pro technickou výrobu těchto součástí ve velkém. Upotřebitelnost se řídila dosavadní zkušeností v oboru hutnictví a úpravnictví. Skutečnost, zda má být vytěženého nerostu skutečně použito k výrobě jeho součástí, neměla na jeho zařazení mezi vyhrazené nerosty vliv. Pokud schopnost využití dosud nevyhrazených nerostů díky technickému pokroku vzrostla natolik,

aby umožnila výrobu zákonem vyjmenovaných součástí, byly tyto nerosty posuzovány jako vyhrazené, aniž by došlo ke změně litery zákona. Možná díky této pružnosti doznal § 3 horního zákona v dalším vývoji na rozdíl od mnoha jiných ustanovení téhož zákona jen velmi málo změn. Zásadnější úpravy si vlastně vyžádal až rozvoj průmyslu československého státu ve 20. letech 20. stol.

I dnešní zákon č. 44/1988 Sb. přejímá pojem vyhrazených nerostů. Podle současné právní úpravy je nerostné bohatství tvořeno pouze ložisky vyhrazených nerostů. Na nevyhrazené nerosty se horní zákon nevztahuje a jsou součástí pozemku. V obecném horním zákoně naopak úprava nevyhrazených nerostů existovala, konkrétně v paragrafech 124 až 127. Majitel dolů si je mohl přivlastňovat v míře potřebné k důlnímu a hutnímu provozu bez odškodnění, jinak náležely majiteli pozemku, který je však mohl zpracovávat jen, pokud to nebránilo důlnímu provozu. Podle obecného horního zákona spadaly vyhrazené nerosty pod horní regál a byly vyhrazeny k dispozici výlučně zeměpánovi, dnes jsou veškerá ložiska vyhrazených nerostů na území České republiky ve vlastnictví České republiky. Narozdíl od obecné formulace v obecném horním zákoně, jsou v současnosti vyhrazené nerosty určeny taxativním výčtem v § 3 zákona č. 44/1988 Sb., u některých nerostů se však formulace obecnému hornímu zákonu podobá v tom, že jde o všechny nerosty, ze kterých lze průmyslově vyrábět vyjmenované látky. Spory o to, zda jde či nejde o vyhrazené nerosty dle obecného horního zákona řešila báňská hejtmanství, dnes má tyto otázky na starosti Ministerstvo průmyslu a obchodu po dohodě s Ministerstvem životního prostředí.¹²³

Nakládání s vyhrazenými a nevyhrazenými nerosty je dále upraveno v hlavě páté, konkrétně v paragrafech 123 až 127, kde je patrný velmi odlišný právní režim vyhrazených a nevyhrazených nerostů.

Paragraf 4 zakotvil státní monopol na sůl, který znamenal, že báňské úřady nesměly udělovat kutací povolení ani propůjčky na ložiska, prameny a solanky obsahující kuchyňskou sůl soukromým osobám.

¹²³ zdroj: ASPI

Zajímavé je, že v obecném horním zákoně se už výslovně nesetkáváme s pojmem horní svobody, která tvořila jeden ze základních prvků starších norem. Přesto je zde horní svoboda upravena, a to jak z pozitivní, tak z negativní stránky. Negativním vymezením horní svobody je právě výčet vyhrazených nerostů. Tyto minerály jsou tak odloučeny od vlastnictví pozemku.¹²⁴ Pozitivní stránka horní svobody, tedy právo svobodně vyhledávat a dobývat i vyhrazené nerosty, je zpracována v následujících paragrafech 5 až 8.¹²⁵ Jsou to ustanovení o horním oprávnění a způsobilosti k nabývání těchto horních oprávnění.

Horní oprávnění bylo podle § 5 podmínkou vyhledávání nebo těžby vyhrazených nerostů, které mohly být zahájeny až po jeho dosažení, v opačném případě šlo o správní delikt podle § 236 hlavy XIII. Ze druhého odstavce téhož paragrafu je zřejmé, že horní oprávnění byla trojího druhu: přidělení kutacích okrsků – kutiště (upraveno v hlavě druhé v paragrafech 15 až 22), propůjčení dolových či povrchových měr a báňských koncesí (obojí upraveno v hlavě třetí – O propůjčce). § 6 objasňuje, že udělování těchto oprávnění a dozor nad zákonným provozem dolů je náplní práce báňských úřadů. Způsobilost k nabývání horních oprávnění je sedmým paragrafem vázána na způsobilost nabývat a držet nemovitý majetek, tedy odkazem na občanské právo.

Následující ustanovení paragrafu 8 řeší možnost střetu zájmů a vylučuje z okruhu osob způsobilých k dolování a nabývání horního majetku úředníky, kteří jsou ustanoveni u úřadu příslušného pro bezprostřední veřejný dozor nad doly nebo k rozhodování o dolových propůjčkách v první instanci, jejich manželky a děti stojící v otcovské moci (tj. nezletilé), a to v okrsku uvedeného úřadu. To znamenalo, že báňské úřady nesměly udělovat kutací povolení a propůjčky, které by vedly k porušení tohoto ustanovení a úředník nesměl být přeložen do obvodu, kde on nebo jeho rodina drželi horní oprávnění. Pokud osoby vyloučené z nabývání horního majetku jej přesto nabyly dědictvím, musely jej do jednoho roku zcizit, jinak byl příslušný úředník přeložen do jiného obvodu. Až do zcizení majetku nebo přeložení nesměl podjatý úředník z titulu své

¹²⁴ Slovník veřejného práva československého, svazek I., Brno 1929, str. 756

¹²⁵ Roman Makarius: Výročí obecného horního zákona, Rozpravy NTM v Praze 1985, str. 13

funkce ovlivňovat úřední jednání týkající se jeho majetku nebo majetku jeho rodinných příslušníků.

Paragrafy 9 až 10 se dotýkají měr a vah. Ve všech dolech a hutích a ve všech záležitostech týkajících se dolování a hutnění měly být zavedeny míry odvozené od vídeňského sáhu, vídeňský centýř jako váhová jednotka a vídeňská hřivna jako mincovní váha. § 10 stanovil povinnost uvádět poměr jakýchkoli jiných použitých jednotek k základním měrám. Zákonem č. 16 říšského zákoníku ze dne 23. července 1871 o výlučném používání metrických měr a vah a navazujícím nařízením Ministerstva orby a obchodu o přeměně měr, vyskytujících se v horním zákonu na metrickou soustavu však byly následně zavedeny metrické míry a váhy. Vzhledem k tomu, že tato soustava je nám v současnosti jistě bližší než staré míry a váhy vídeňské, uvádím v této práci veškeré údaje podle metrického systému.

Paragraf 11 umožňoval báňským úřadům po dohodě s dotčenými osobami slučovat doly, které jsou spojeny svou polohou a stejnými držebrními, provozními či jinými poměry, v báňský revír. Zřizování revírů mělo „budit ducha soudržnosti a působit ku podpoře společného blaha“. Zřízení revírů byl přikládán značný význam a navazují na ně např. paragrafy 43, 44, 64, 77 a 90 hlavy třetí a § 274 závěrečných ustanovení. Pro báňské revíry byly dokonce možné určité výjimky ze zákona.

Poslední ustanovení hlavy první stanovilo, že státní báňské podniky podléhají stejným ustanovením jako soukromé. Přesto nebylo postavení státních a soukromých podniků rovnoprávné, neboť státu svědčily výjimky jako např. § 278, rozdíl byl i ve faktickém postupu báňských úřadů vůči státním a soukromým podnikům.

O kutání

Struktura hlavy II. - O kutání

Pojem kutání	§ 13
Kutací povolení	§ 14
Kutací obvod	§ 15
Trvání kutacích povolení	§ 16
Místa vyňatá z kutání	§ 17 - 18
Práva kutéře	§ 19 - 21
Výhradní kutiště	§ 22 - 23
Kutací znamení	§ 24 - 25
Hlášení u majitele pozemku	§ 26
Jak postupovat, brání-li majitel pozemku kutání	§ 27 - 29
Podzemní kutací díla (průzkumné překopy	§ 30
Okruh výhradního kutiště	§ 31 - 33
Pole vyhrazené pro každé výhradní kutiště	§ 34 - 37
Převod kutacích práv	§ 38
Kutací knihy	§ 39

Hlava druhá je nazvána O kutání. Kutání je v § 13 tohoto zákona definováno jako vyhledávání vyhrazených nerostů v jejich ložiskách a odkrytí nalezených do té míry, aby k nim mohlo být propůjčeno vlastnické právo. Obsah pojmu kutání v obecném horním zákoně je odlišný než náplň téhož pojmu v právu kutnohorském a jáchymovském. Zatímco obecný horní zákon vykládá tento pojem v širokém slova smyslu, neboť kutáním rozumí veškerou báňskou činnost až do odkrytí dobyvatelného ložiska, tedy až do dosažení stavu, kdy podnikatel mohl žádat o propůjčení dolového pole, ve starších horních řádech je činnost předcházející žádosti o propůjčku rozdělena do dvou fází. V těchto horních řádech po svobodném kutání následovalo ještě tzv. mutování, oznámení nálezu ložiska zatím bez důkazu o jeho dobyvatelnosti.¹²⁶

Kutání bylo podmíněno povolením báňského úřadu, a to i pro majitele pozemku, na kterém mělo být kutáno. Zde nacházíme další významný rozdíl oproti právu kutnohorskému a jáchymovskému. Podle kutnohorského práva a ve všech horních právech jáchymovského typu bylo totiž kutání svobodné. Změnu přineslo

¹²⁶ Roman Makarius: Výročí obecného horního zákona, Rozpravy NTM v Praze 1985, str. 14

teprve nařízení z roku 1781, podle kterého musel každý kutěř udat své jméno a místo, na kterém právo na kutání realizuje.¹²⁷

Patnáctý paragraf nadepsaný Kutací obvod upřesňuje náležitosti žádosti o kutací povolení. Šlo o jméno, bydliště a postavení uchazeče a dále musel být udán obvod, na který se má povolení vztahovat – kutací obvod. Ten musel být v žádosti přesně specifikován tak, aby bylo zřejmé jeho ohraničení, musela být také uvedena katastrální obec a politický okres, ve kterém se kutací obvod má nacházet. Možná velikost kutacího obvodu byla omezena pouze působností příslušného báňského úřadu. Každá žádost musela být vlastnoručně podepsána žadatelem nebo jeho zástupcem v plné moci. Přílohy tvořilo oprávnění k pobytu a případně také plná moc, jestliže žádost podepsal zmocněnec. Písemné žádosti, které těmto podmínkám nevyhověly byly s poučením vráceny k opravě. Žádost bylo možné podat i ústně u báňského úřadu, v tom případě sepsal úřad o žádosti protokol, který musel splňovat stejné zákonné náležitosti jako žádosti písemné.

Ve starším právu bývala lhůta k odkrytí ložiska užitkového nerostu šestitýdenní, v roce 1826 byla prodloužena na dvojnásobek, tedy dvanáct týdnů a konečně paragrafem 16 obecného horního zákona byla ještě jednou prodloužena, a to na čtyřnásobek předchozí délky – na jeden rok.¹²⁸ Stejným ustanovením bylo také umožněno její opětovné prodlužování, vždy o jeden rok, jestliže se báňský úřad přesvědčil, že kutěř ve svém kutacím obvodu zahájil kutací práce, což obvykle znamenalo, že požádal o přidělení alespoň jednoho výhradního kutiště. Zamítnutí prodloužení z důvodu neprokázání zahájení kutacích prací však nemělo být důvodem k odpírání vydání nového kutacího povolení. Prodloužení se provádělo vyznačením osvědčovací doložky na prvopisu kutacího povolení.

Kutání bylo obecně možné i bez souhlasu majitele pozemku (situaci, kdy majitel pozemku brání kutání řešily paragrafy 27 – 29), výjimku z tohoto pravidla však stanovil paragraf 17 obecného horního zákona. Tímto ustanovením bylo zakázáno kutání bez svolení majitele pozemku na několika kategoriích míst: uvnitř

¹²⁷ Roman Makarius: Výročí obecného horního zákona, Rozpravy NTM v Praze 1985, str. 14

¹²⁸ Roman Makarius: Výročí obecného horního zákona, Rozpravy NTM v Praze 1985, str. 14

obytných, hospodářských nebo jiných budov, na uzavřených dvorech, na ohrazených zahradách, hřbitovech a územích obklopených zdmi. Zakázáno bylo také kutání ve vzdálenosti menší než 38 m od budov a uzavřených dvorů. Kutání na veřejných silnicích a železnicích, u ochranných vodních staveb, uvnitř pevnosti a ve vzdálenosti od ní stanovené zvláštními předpisy, u říšských a zemských hranic bylo podmíněno povolením příslušného správního úřadu. Toto ustanovení bylo doplněno nařízením ministerstva vnitra a financí ze dne 19. 4. 1859 č. 95, kterým byla místa, u nichž bylo kutání podmíněno souhlasem majitele pozemku, rozšířena o řádně ohrazené obory. Následující paragraf umožnil omezení kutání i na dalších místech, a to z veřejných ohledů. Rozhodovaly o tom horní úřady po dohodě se zúčastněnými správními úřady.

Se získáním povolení získal kutěť právo otevírat a provozovat kutací díla bez omezení jejich počtu uvnitř svého kutacího obvodu, pokud tomu nebránilo starší báňské právo. Kutací povolení však nezakládalo výhradní právo na kutání v označeném kutacím obvodu, v tomtéž obvodu mohla být kutací povolení udělena více osobám bez zřetele na kutací povolení udělená dříve. Kutací povolení bylo vydáno každému uchazeči, jehož žádost splňovala náležitosti dle § 15 a který byl oprávněn provozovat hornictví podle paragrafů 7 a 8.

Výhradní právo na určité kutací pole získával kutěť teprve tehdy, jestliže báňskému úřadu označil bod, na kterém zamýšlel začít kutací dílo a postavit kutací znamení. Od okamžiku, kdy toto oznámení došlo báňskému úřadu, měl kutěť pro označený bod výhradní oprávnění ke kutání, tj. výhradní kutiště. Oznámení o zamýšleném kutacím díle se mohlo dít buď s odvoláním na již udělené kutací povolení nebo bezprostředně se žádostí o udělení kutacího povolení. Výhradní kutiště bylo zcela novým pojmem zavedeným obecným horním zákonem. Ačkoli paragraf 22 hovoří o bodu, bylo výhradní kutiště představováno plochou kruhu, jak stanoví paragraf 31. Tento kruh měl poloměr o velikosti 425 metrů a jeho střed tvořilo kutací znamení, které musel kutěť postavit do tří dnů poté, co obdržel od báňského úřadu potvrzení o své ohlášce. Znamení měla jednotnou podobu, kterou vyhlášoval zemský politický úřad. Postavení kutacího znamení muselo být ohlášeno okresním politickým úřadům, v jejichž okresech ležel kutací obvod a

těmito úřady bylo následně úředně vyhlášeno. Kutěř, který zanedbal povinnost označit výhradní kutiště na povrchu kutacím znamením, odpovídal za veškerou škodu způsobenou třetím osobám, kterým zůstalo zvolené stanoviště neznámé.

Bylo-li u báňského úřadu podáno současně více ohlášek o zvoleném stanovišti kutacího znamení a kutací kruhy takto získaných kutišť se překrývaly, byly průniky těchto kruhů přikázány zúčastněným kutěřům společně, pokud se kutěři mezi sebou nedohodli jinak. Pokud v kutacím kruhu potvrzeného výhradního kutiště dosud provádělo práce více obecných kutěřů, směli v nich pokračovat pouze s povolením nového výhradního kutěře.

Smyslem výhradního kutiště bylo poskytnout zvýšenou ochranu kutěři, který se chystá k otevření nadějného místa hornickými pracemi jako např. kutacími štolami, jamami a vrtnými děrami, neboť takové práce byly obvykle spojeny se značnými náklady. Na základě jediného kutacího povolení mohl být udělen libovolný počet výhradních kutišť, pokud se všechna nacházela v kutacím obvodu. Platnost výhradního kutiště byla vázána na platnost kutacího povolení. Pokud tedy kutěř nepožádal včas o prodloužení kutacího povolení, zaniklo i jeho výhradní kutiště.

Právo výhradního kutěře vytvářelo zároveň také nárok na propůjčení nejméně jedné dolové míry ve tvaru pravoúhelníku o ploše 45 116 čtverečních metrů, při otevření uhelné sloje se tento nárok zvyšoval na dvojnásobek. Další zdvojnásobení nároku na propůjčené dolové míry bylo možné, pokud podnikatel ve výhradním kutišti vyhloubil jámu o svislé hloubce minimálně 94 m. Ačkoli kutání bylo limitováno velikostí kutacího obvodu, při propůjčování nebyl kutěř v kladení dolových měr hranicemi svého kutacího obvodu omezen.

V otevírání ložiska kutáním smělo být pokračováno tak dlouho, dokud se nález nestal nepochybně hodným k propůjčení. To s sebou často přinášelo nutnost vydobýt určité množství vyhrazených nerostů, jejichž ložisky kutací díla procházela. S takto dobytými nerosty směl kutěř nakládat pouze se svolením báňského úřadu. Takovéto povolení báňského úřadu bylo uděleno bez dalšího šetření, jestliže množství vyhrazených nerostů odpovídalo rozsahu

kutacích děl a nešlo o množství značné (stovky centů). V opačném případě vznikaly pochybnosti, nejde-li již o rubání, tedy činnost podmíněnou v § 40 řádnou propůjčkou, a tedy o neoprávněné provozování hor podle § 236. V tom případě měl báňský úřad provést místní šetření, na jehož základě buď vydal povolení, nebo odkázal kutěře, aby si nejdříve vymohl řádnou propůjčku. V úvahu přicházely i sankce podle paragrafů 236 a 237.

Ustanovení paragrafu 26 ukládalo každému kutěři povinnost před zahájením kutacích prací předložit majiteli pozemku kutací povolení a pokusit se s ním uzavřít dohodu týkající se nároku na odškodnění. Nedošlo-li k dohodě o nárocích na odškodnění, byl kutěř oprávněn žádat u politického úřadu o povolení k zahájení kutacích prací, případně také o povolení postavit kutací znamení. Takovou žádostí se však kutěř zároveň zavázal zajistit prozatímně majiteli pozemku náhradu škody prokazatelně způsobené zahájením kutací práce nebo postavením kutacího znamení ve výši stanovené zástupcem politického úřadu, podat u horního úřadu ihned žádost o zahájení řízení o nuceném postoupení pozemků a až do rozhodnutí se zdržet všech prací na výhradním kutišti. Průtahy v zahájení kutacích prací či v postavení kutacího znamení způsobené chováním majitele pozemku neměly být na újmu právům kutěře.

Kutací povolení a právo výhradního kutiště mohly být převedeny na jiného podnikatele, převod však bylo nutno ohlásit báňskému úřadu. Pokud nabyvatel těchto práv zahájil kutací práce před ohlášením převodu, byl potrestán jako neoprávněný báňský podnikatel.

Poslední paragraf hlavy druhé upravuje vedení kutacích knih, kam se zapisovala udělená kutací povolení, ohlášky výhradních kutišť i převody těchto práv. Každému bylo povoleno do těchto knih nahlížet.

O propůjčce

Struktura hlavy III. - O propůjčce

Účel propůjčky	§ 40
Druhy propůjček	§ 41
Propůjčky dolových měř	§ 42
Revírní stanovy	§ 43
Podmínky propůjčení dolových měř	§ 44
Bod zarážky	§ 45
Základní plocha dolových měř	§ 46
Počet dolových měř, které je možno propůjčit	§ 47 - 48
Forma a obsah žádostí o propůjčku	§ 49
Polohopisná mapa	§ 50
Oddělení žádostí o propůjčku	§ 51
Přednostní právo při více žadatelích	§ 52 - 53
Ohledání měř	§ 54
Vyhláška o ohledání měř	§ 55
Přibrání znalců	§ 56
Rozhodnutí o vykonaném ohledání měř	§ 57 - 62
Vystavení propůjčovací listiny	§ 63
Vymezníkování dolových měř	§ 64 - 66
Obnovení hranic dolových polí	§ 67
Určení hranic v dole	§ 68
Výhrada pořadu práva při vyměřování dolových polí	§ 69
Právní účinek jednání o propůjčení a vyměření dolových měř	§ 70
Propůjčování přebytků	§ 71 - 75
O propůjčování povrchových měř	§ 76 - 84
O koncesi pomocných děl	§ 85 - 89
O koncesi revírních štol	§ 90 - 97

Získání vlastnického práva k vyhrazeným nerostům a oprávnění k jejich dobývání bylo podmíněno získáním propůjčky či koncese. Udělení propůjčky či koncese bylo konstitutivním právním aktem zakládajícím právo, práva z nich nabytá nazývá zákon horním vlastnictvím. Horní vlastnictví tvořilo spolu s kutacími právy širší pojem - horní oprávnění.¹²⁹ Paragraf 41 rozděluje propůjčky

¹²⁹ Slovník veřejného práva československého, svazek I., Brno 1929, str. 758

dále na propůjčky dolových měr, propůjčky přebytků, a propůjčky povrchových měr.

Rozměry propůjek dolových měr se již dříve objevovaly mezi základními ustanoveními horních řádů. Podle kutnohorského práva šlo o tři lány, ke kterým se na obě strany přiměřovaly další dva lány. K této základní propůjce o rozměrech cca 98 x 64 m, na které musel podnikatel vyhloubit tři jámy, se přiměřovaly z každé strany další tři lány, a to pro krále, město a majitele pozemku. Pole sahala tři lány do nadloží a jeden lán do podloží. Podle jáchymovského řádu příslušelo na náleznou jámu základní pole o délce 42 láter a šířce 7 láter, tj. cca 84 x 14 m. Tato míra byla rozšířena na obě strany o tzv. dolejší a hořejší míry o rozměrech 56 x 14 m. Pro ložiska cínových rud stanovovaly předpisy propůjku 56 x 28 m, pro železné rudy 14 x 14 m, pro sedimentární ložiska 84 x 84 m a pro zlatonosné rudy 168 x 168 m.¹³⁰

Dolová míra podle obecného horního zákona byla tvořena pravouhelníkem o 45.116 čtverečních metrech ve vodorovné rovině bodu zarážky a sahala do nekonečna směrem nahoru i dolů. Kratší strana pravouhelníku pak musela být minimálně 106 metrů. Bod zarážky mohl být zvolen libovolně žadatelem o propůjku, musel se však nacházet uvnitř otevřené části ložiska a uvnitř dolového pole, které mělo být propůjčeno. Pokud to však zvláštní okolnosti vyžadovaly, mohly revírní stanovy umožnit další užívání starších dolových měr nebo stanovit odchylky. Velikost vyměřeného dobývacího pole byla dána nárokem, který vyplýval z výhradního kutiště podle § 34 hlavy druhé. Za předpokladu, že byl bod zarážky situován tak, že z něj bylo možné vyměřit více dosud nepropůjčených měr, připouštěl zákon ustanovením paragrafu 47 u kamenného a hnědého uhlí položit na jednu otvírku až čtyři dvojité míry, u ostatních nerostů až čtyři jednoduché míry. Propůjka, která nebyla zpočátku vyžádána v plném rozsahu dle § 47 mohla být později doplněna, pokud tomu nebránila mezitím získaná práva jiných podnikatelů.

Propůjčení dolových měr bylo vázáno na dobytelnost vyhrazených nerostů. Proto bylo přípustné až tehdy, když bylo

¹³⁰ Roman Makarius: K výročí obecného horního zákona, Studie z dějin hornictví NTM, Praha 1985, str. 15

ložisko kutacími pracemi otevřeno natolik, aby mohlo být považováno za dobyvatelné. Posuzování dobyvatelnosti bylo prováděno se zřetelem k místním poměrům, pro posuzování dobyvatelnosti v jednotlivých revírech mohlo ministerstvo vydat po dohodě s těžaři revíru vlastní předpis. Hlavními hledisky pro posouzení dobyvatelnosti byly druh a množství vyhrazeného nerostu v ložisku, roli hrála i směnná a obchodní hodnota v místě jeho výskytu a náklady na jejich zpracování. Například chudší železné rudy vzdálené od hutí mohly být považovány za nedobyvatelné, zatímco jinde byly rudy srovnatelné bohatosti s dobrou dostupností do hutí úspěšně dobývány.

Paragraf 49 stanovil náležitosti žádosti o propůjčku. Kromě jména a bydliště žadatele, polohy a povahy otvírky, uvedení majitele pozemku, místní obce, politického okresu, vzdálenosti bodu otvírky od dvou obecně poznatelných bodů a případného popisu kutacího díla musela žádost obsahovat také doklad o učinění nálezu, udání počtu a polohy žádaných dolových měr, jméno budoucí propůjčky a prohlášení, zda mají být žádané dolové míry zaneseny do horní knihy samostatně nebo jako součást již zapsaného závodu. Žádost musela být vlastnoručně podepsána žadatelem nebo jeho zmocněncem. O poloze nové otvírky měla být předložena tzv. polohopisná mapa. O každou propůjčku bylo nutno podat zvláštní žádost. Narozdíl od žádostí o kutací povolení a výhradní kútiště směly být žádosti o propůjčku podávány pouze písemně. Také jejich posuzování bylo přísnější, žádosti, které neudávaly určitě povahu a polohu nálezu nebo k nimž nebyl přiložen doklad nálezu, byly bez dalšího zamítnuty.

Přednostní právo volby polohy a rozsahu dolového pole příslušelo z více žadatelů tomu, jehož žádost o propůjčku byla báňskému úřadu doručena dříve. Pokud byly žádosti doručeny úřadu ve stejný den a žadatelé se nemohli dohodnout, obdrželi propůjčku společně.

Udělení propůjčky však muselo předcházet místní šetření o její přípustnosti, tzv. ohledání měr. Účelem tohoto šetření bylo zjistit existenci otvírky nerostu a jeho dobyvatelnost, zda nebudou porušena již dříve získaná a přiznaná práva, objasnit veškeré vztahy k veřejným poměrům a k zúčastněným majitelům pozemků a

přezkoumat, popř. také opravit či doplnit polohopisnou mapu. Ohledání měr se vyhlášovalo veřejně s uvedením nejdůležitějších údajů z žádosti o propůjčku, a to přiměřenou dobu před jeho provedením. Žadatel o propůjčku i každý sousední kutěř mohl žádat o přibrání dvou nezáujatých znalců k ohledání měr. Znalce určoval báňský úřad. Byla-li propůjčka uznána za přípustnou, obdržel žadatel po nabytí právní moci rozhodnutí o přípustnosti propůjčky propůjčovací listinu a do jednoho roku muselo být dolové pole vyměřeno podle polohopisné mapy a propůjčovací listiny a za účasti sousedních majitelů dolů, kutěřů a majitelů pozemků vymezníkováno.

Obecný horní zákon řeší také problematiku tzv. přebytků. Šlo o plochy, které byly uzavřeny mezi propůjčenými dolovými mírami, na které již nemohla být položena pravidelná dolová míra. Podle starých horních řádů měly tyto přebytky různou úpravu, např. podle kutnohorského práva se stávaly majetkem krále, v jáchymovském právu se rozdělovaly mezi majitele sousedních měr.¹³¹ Na toto pojetí navázal i obecný horní zákon. Přebytky se propůjčovaly zvláště a v paragrafu 72 byla uložena snaha přebytkům se v maximální míře vyhnout. Pokud již přebytek vznikl, bylo nutné vyrozumět všechny sousední majitele dolových měr a vyzvat je, aby se ve lhůtě třiceti dnů vyjádřili, zda se chtějí ucházet o jeho propůjčení. Přihlásil-li se v této lhůtě jediný žadatel, byla situace jednoduchá, celý přebytek byl propůjčen tomuto žadateli. Také pokud se žadatelé dohodli, jak bude přebytek rozdělen, úřad pouze potvrdil připojení určených dílů k dolovým polím jednotlivých žadatelů dle jejich dohody. Pokud se však žadatelé nedokázali shodnout, propůjčil jim báňský úřad celý přebytek společně jako zvláštní vlastnictví. Takový podíl nebylo možné dále převést jinak než některému nebo všem ostatním spolumajitelům, převést podíl třetí osobě šlo jen s prodejem vlastních přilehlých dolových měr.

Další a poslední formou propůjčky byly propůjčky povrchových měr, upravené v paragrafech 76 až 84. Povrchové míry se propůjčovaly pro vyhrazené nerosty, které se vyskytovaly v rýžovištích, řečištích, na suťoviskách, v náplavech či na starých opuštěných haldách. To však neplatilo, pokud se tyto nerosty nacházely v již propůjčeném poli, protože v tom případě byly

¹³¹ Roman Makarius: K výročí obecného horního zákona, Studie z dějin hornictví NTM, Praha 1985, str. 16

považovány za příslušenství propůjčky. Také bobové rudy a bahenní železné rudy mohly být těženy až na základě propůjčení povrchových měř. Maximální velikost povrchové míry činila 115.000 čtverečních metrů, narozdíl od dolových měř neexistovala další omezení, která by určovala tvar její plochy. Do hloubky sahala tato míra pouze k pevné hornině. K propůjčení povrchové míry nebylo nutné prokazovat dobytelnost jako u měř dolových. Stačilo prokázat, že se vyhrazené nerosty na ložiskách skutečně vyskytují a že nebudou omezena již získaná práva jiných důlních podnikatelů. Přidělení předcházelo místní šetření, ke kterému byli přibráni sousední držitelé povrchových i dolových měř, majitelé hutí a pozemků, zástupci politických i ostatních zúčastněných správních úřadů. Pokud nebyly při místním šetření zjištěny překážky, vyhotovila se o žádaných povrchových měřách mapa, byly ihned vymeznikovány hranice a věc byla předložena báňskému úřadu k rozhodnutí. Požadavek veřejného označení a postup ve vztahu k majiteli pozemku platil obdobně jako u měř dolových. Povrchovými měřami nesměly být rušeny kutací práce ani využívání dolových polí, držitelům povrchových měř však v případě poškození náleželo stejné právo na odškodnění jako majitelům pozemků.

Propůjčka zakládala výhradní právo hledat a dobývat vyhrazené nerosty v dolovém poli, právo upravovat vytěžený nerost, nakládat s ním jako se zbožím a dále zřizovat a provozovat díla uvedená v § 131. Pro tyto činnosti již nebylo potřebné získání dalších oprávnění (např. živnostenských). Horní oprávnění však nenahrazovala stavební povolení ke zřízení staveb, vodních děl, silnic, mostů, železnic, strojů a jiných zařízení.¹³²

I v současné době je pro dobývání výhradního ložiska nutné stanovení dobývacího prostoru a povolení hornické činnosti. Dobývací prostor podle nyní platného zákona č. 44/1988 Sb. není členěn na další druhy. Také požadavky na jeho hranice jsou značně mírnější – „na povrchu se stanoví uzavřeným geometrickým obrazcem s přímými stranami, jehož vrcholy se určují souřadnicemi, udanými v platném souřadnicovém systému. Jeho prostorové hranice pod povrchem se zpravidla stanoví svislými rovinami, které procházejí povrchovými hranicemi. Výjimečně se tyto prostorové

¹³² Slovník veřejného práva československého, svazek I., Brno 1929, str. 758

hranice mohou stanovit podle přirozených hranic. Dobývací prostor může být vymezen i hloubkově.¹³³

Vedle propůjček upravuje hlava třetí také báňské koncese. V paragrafu 41 je uvedeno, že rozlišujeme báňské koncese na pomocná díla a na revírní štoly. Koncesí bylo podle obecného horního zákona umožněno založení a provoz důlních děl mimo propůjčené dolové pole. Koncese pomocných děl je upravena v paragrafech 85 až 89. Povolení pomocného díla bylo možné udělit jen po předchozím zjištění všech místních poměrů a po uznání jeho nutnosti a přípustnosti. Bylo zapisováno do horní knihy jako samostatná báňská koncese nebo jako příslušenství dolového pole žadatele. Pozdější propůjčení volného pole, v němž bylo pomocné dílo povoleno, jinému podnikateli nesmělo být na újmu dalšímu trvání pomocného díla.

Druhým typem báňské koncese byla koncese revírních štol upravená paragrafy 90 až 97. Báňské podniky, jimiž má být otevřeny štolami celý důlní revír nebo nerostná ložiska otevřena v hlubších patrech a jejich dobývání jakýmkoli způsobem usnadněno, nazývá obecný horní zákon ve svém paragrafu 90 revírními štolami. Povolování revírních štol vyhrazuje § 91 Ministerstvu orby po předchozím vyšetření všech okolností báňským úřadem. Revírní štoly mohly být povoleny jen, pokud se jejich zřízení jevílo jako žádoucí pro obecný užitek dolování v celém revíru, k čemuž se mohli vyjádřit všichni dotčení důlní podnikatelé a držitelé výhradních kutišť.

¹³³ zdroj: ASPI

O postoupení pozemků a vody důlním podnikům a o náhradě důlních škod

Struktura hlavy IV.

Postoupení pozemku	§ 98 - 104
Postoupení povrchových vod	§ 105
Náhrada důlních škod	§ 106 - 107

Ve čtvrté hlavě zákona jsou podrobně upraveny vztahy mezi důlním podnikatelem a vlastníkem pozemku. Předmět úpravy tedy navazuje na paragrafy 26 až 29 hlavy druhé, kterými se ukládá povinnost kutěře předložit majiteli pozemku před zahájením kutacích prací kutací povolení a pokusit se s ním uzavřít dohodu o nárocích na odškodnění a kterými je také upraven postup v případě, že majitel pozemku brání kutání. Zákon do značné míry prosazuje zájmy důlního podnikatele, ukládá majitelům pozemků, aby přenechali důlnímu podnikateli k užívání pozemky potřebné k důlnímu provozu. Uživací práva důlního podnikatele se vztahují i na povrchové vody a budování důlního vodovodu, a to i tam, kde je podle § 17 k báňské činnosti zapotřebí souhlasu vlastníka pozemku – zde bylo možné vést vodovod k provozu dolu, pokud by jej jinak nebylo možné vybudovat vůbec nebo jen s nepřiměřenými náklady. Na druhou stranu zákon neopomíná zdůraznit, že přenechání pozemků důlnímu podnikateli k užívání se má stát za přiměřenou náhradu a že majitel pozemku má nárok na náhradu škody způsobené na jeho majetku báňským podnikáním. Tam, kde na zvláštním souhlasu majitele pozemku nebo správního úřadu záviselo kutání, nemohlo být vyžadováno ani postoupení pozemku. V případě předpokladu trvalého charakteru hornické činnosti mohl takto omezený vlastník požadovat, aby důlní podnikatel převzal pozemky do svého vlastnictví. Také pokud měl majitel pozemku v úmyslu stavět nové budovy, vodovody a jiná zařízení v oblasti propůjčené dolové míry, stanovil úřad důlnímu podnikateli přiměřenou lhůtu, během které byl povinen vytěžit propůjčené vyhrazené nerosty v prostoru určeném ke stavbě.

Nedošlo-li k dohodě mezi vlastníkem pozemku a důlním podnikatelem o odškodném nebo o postoupení pozemku, vložil se do věci báňský úřad zahájením šetření, a to v součinnosti s úřadem politickým. K tomuto šetření museli být přizváni kromě důlního

podnikatele a majitele pozemku také potřební znalci. Hospodářské znalce určoval okresní politický úřad, hornické odborníky vybíral báňský úřad. Konečné rozhodnutí ve věci postoupení pozemků i doby, na kterou mají být pozemky postoupeny, příslušelo politickému úřadu, ovšem až po slyšení báňského úřadu. Rozhodnutí muselo obsahovat i předběžné stanovení druhu a výše odškodného podložené nálezem znalce. Obecný horní zákon byl první rakouskou normou, která uznala možnost práva na vyvlastnění pozemků.

Úprava důlních škod v obecném horním zákonu byla velmi stručná. Je obsažena v paragrafu 106, který však vymezuje pouze negativní stránku odpovědnosti za škodu. Tento paragraf stanoví, že držitel hor neodpovídá za škody na stavbách a zařízeních vzniklých bez stavebního povolení po propůjčení dolového pole. V obecném horním zákonu nebyl definován pojem důlní škody, není zde vyjádřen předmět ochrany ani odpovědnostní princip. Důlní škoda proto musela být posuzována jako immise podle § 564 obecného občanského zákoníku z roku 1811. Tato nedostatečná úprava si ve své době vyžádala značnou kritiku i pokusy o legislativní iniciativu, např. vládní návrh z roku 1876, avšak k zásadní změně nedošlo a mezera musela být vyplňována literaturou a judikaturou, která se přikláněla k řešení této otázky formou objektivní odpovědnosti báňského podnikatele. Pod nadpis Náhrada důlních škod formálně patří i § 107, fakticky však problematiku důlních škod neupravuje.

O báňském vlastnictví a o právech spojených s důlní propůjčkou

Struktura hlavy V. - O báňském vlastnictví a právech spojených s důlní propůjčkou

Předmět báňského vlastnictví	§ 109 - 111
Slučování dolů	§ 112 - 114
Rozdělení dolových měř	§ 115 -116
Na povrchu ležící součásti báňského vlastnictví	§ 117 - 118
Uchování v evidenci veřejných knih	§ 119 - 120
Příslušenství dolů	§ 121
Oznámení každého převodu na nového majitele	§ 122

Práva spojená s propůjčkou

a) vzhledem k vyhrazeným nerostům	§ 123
b) vzhledem k nevyhrazeným nerostům	§ 124 - 127
c) vzhledem k užívání důlních vod	§ 128 -130
d) vzhledem ke způsobu a rozsahu provozu závodu	§ 131 -132
Stavební povolení	§ 133

Paragraf 109 prohlašuje za předmět báňského vlastnictví propůjčené dolové míry, přebytky, pomocná díla a revírní štoly. Dále stanoví, že jde o nemovitý majetek a je tedy předmětem vkladu do horní knihy. V této souvislosti je třeba vysvětlit některé pojmy spojené s báňským vlastnictvím a spoluvlastnictvím, které můžeme nalézt na různých místech v celém textu zákona. Podnikatelem hor nebo báňským podnikatelem byl nazýván každý, kdo oprávněně podnikal formou provádění hornických prací, patřili sem nejen majitelé hor, ale i kutěři a majitelé revírních a pomocných štol. Majitelem hor byl ten, kdo provozoval hory na základě propůjčky. Pod zákonný pojem hory patřily nejen propůjčené dolové míry a přebytky, ale také v horní knize s nimi spojené úpravny, tavírny, hutě, povrchové míry a případně i pozemky, cesty, dráhy, rybníky, budovy atd.

V této hlavě zákon upravuje také možnosti slučování dolů a rozdělení dolových měr. Sloučení odděleně propůjčených dolových měr či dolových polí bylo možné pouze na základě žádosti jejich majitelů, a to za splnění alespoň jedné z podmínek stanovených v paragrafu 112. Dolové míry či dolová pole spolu musela buď bezprostředně hraničit nebo muselo být sloučení vhodné pro účelnější dolování. Pokud na dolech vázla různá hypotekární břemena nebo byly oboje slučované doly sice zatíženy identickými břemeny, ale v různém pořadí zápisu, mohlo být sloučení povoleno pouze se souhlasem věřitelů, kteří se také museli vyjádřit k otázce, v jakém pořadí mají být břemena přenesena na sloučenou držebnost. Ustanovením paragrafu 113 je omezena maximální možná velikost sloučené držebnosti, a to na dvojnásobek propůjčky dolového pole povolené pro jednu otvírku paragrafem 47. Povolení sloučení předcházelo projednání, při kterém se ověřovala přípustnost povolení a vyhotovila se nová polohopisná mapa. Pokud příslušný báňský úřad žádosti vyhověl a sloučení povolil, vyhotovila se nová propůjčovací listina a byl změněn zápis v horní knize.

Rozdělení dolových měř upravují paragrafy 115 až 116. Jednoduchou dolovou míru bylo možné rozdělit pouze tehdy, pokud všechny vzniklé díly byly připojeny k sousedícím dolovým majetkům. I při dělení dolových měř byl nutný souhlas případných hypotekárních věřitelů a v případě schválení příslušným báňským úřadem byl změněn zápis v horních knihách.

Paragrafy 119 a 120 se dotýkají vztahu pozemkových a jiných veřejných knih k horním knihám. Nemovitosti knihovně spojené s dolem nesměly být po dobu tohoto spojení zatíženy zápisem v pozemkových a jiných veřejných knihách věcnými břemeny. Pokud však byly nemovitosti odděleny od důlního závodu, musely být jejich rubriky ve veřejných knihách obnoveny spolu se všemi břemeny, která na nich mezitím vznikla.

Další ustanovení definuje příslušenství dolu. Za příslušenství byla považována zvířata a stroje, nářadí, náčiní a materiál nacházející se u dolu a určené k jeho provozu, dále suroviny a jiné rudy a hutní produkty, které podle povahy provozu nebyly ještě způsobilé k prodeji. Příslušenství dolu bylo movitým majetkem, který se do horních knih nezapisoval. Na příslušenství dolu nebylo možné vést ani samostatnou exekuci.

Druhá část páté hlavy nazvaná „Práva spojená s propůjčkou“ obsahovala úpravu vlastnických práv k vyhrazeným i nevyhrazeným nerostům a k důlním vodám, které byly otevřeny pro báňský nebo hutní provoz. Jak již bylo uvedeno výše definice vyhrazených nerostů je uvedena hned v § 3 všeobecných ustanovení. Zatímco nakládání s vyhrazenými nerosty náleželo až na výjimky výhradně důlnímu podnikateli, k nevyhrazeným nerostům měl rozsáhlá oprávnění také majitel pozemku. Pokud jde o vyhrazené nerosty, měl držitel důlní propůjčky výhradní právo k jejich dobývání. Toto právo se vztahovalo na všechny vyhrazené nerosty, které se vyskytovaly v propůjčené dolové nebo povrchové míře, a nebylo tedy omezeno pouze na ty nerosty, jejichž nález byl důvodem udělení propůjčky. Omezení představovala povinnost odevzdávat státu surové výrobky zlata a stříbra, která však byla zrušena císařským patentem ze dne 24. října 1856.

Nevyhrazené nerosty si majitel dolů směl přisvojit pouze do té míry, do jaké je potřeboval k důlnímu a případně i hutnímu provozu. Nevyhrazené nerosty, které pro provoz použity nebyly, musel důlní podnikatel nabídnout majiteli pozemku, který je mohl převzít, pokud nahradil důlnímu podnikateli náklady na jejich dobývání a vytěžení. Jestliže se majitel pozemku nevyjádřil do čtyř týdnů od takové nabídky, zda je ochoten nerosty za náhradu nákladů převzít, připadaly nerosty majiteli dolu. Majitel pozemku mohl s povolením úřadu nevyhrazené nerosty na svém pozemku také zpracovávat, podmínkou však bylo, aby tato činnost nebránila důlnímu provozu. Musel-li majitel pozemku kvůli dolování upustit od užívání takových povrchových děl, příslušelo mu i za tuto újmu odškodnění podle pravidel shodných s úpravou odškodnění za postoupení pozemků. Důlní podnikatel nebyl povinen těžit nevyhrazené nerosty, ale když měl na jejich dobývání zájem majitel pozemku, mohl se majitel dolu rozhodnout, zda je bude dobývat a těžit na povrch za náhradu nákladů, jak je uvedeno výše, či zda umožní majiteli pozemku používání svých důlních děl a těžních zařízení za přiměřenou úplatu.

Co se týče důlních vod, i zde je patrná snaha o nadřazení řádného provozu důlního podniku a hutního provozu nad případné zájmy majitele pozemku a dalších osob. Důlní podnikatel měl totiž přednostní právo na používání důlních vod, které zastihl při své činnosti, pro potřebu svého důlního a hutního provozu, a to i v případě, kdy je nechal vytékat na povrch. Přednostní právo mu příslušelo k užívání takových důlních vod až k místu, kde došlo k jejich spojení se stálými povrchovými vodami. Zákon má však na paměti i účelné využití těchto vod, a tak mohly o využívání důlních vod požádat i další osoby a báňský úřad pak vyzval majitele dolu, aby se vyjádřil, zda hodlá tyto vody v příštích pěti letech využívat k provozu dolu. Za předpokladu, že důlní podnikatel jejich využití nezamýšlel nebo se ve stanovené lhůtě nevyjádřil, mohly být důlní vody propůjčeny k jakémukoli účelu. Paragraf 130 řeší i podíl takovýchto dalších uživatelů na případném odškodnění poskytnutém důlním podnikatelem majitelům pozemků, přes které tyto vody odtékají.

Důlní propůjčka opravňovala svého držitele k ražení všech typů důlních děl, další otvírce nerostných ložisek a dobývání

nerostů, zřizování zařízení, strojů a dílen všeho druhu k dobývání, těžbě, úpravě a zpracování nerostů, k větrání a odvodňování důlních děl. K provozu svých závodů mohl zřizovat rybníky, jezy a vodovody, vytvářet cesty, stezky, mosty i železnice, zakládat haldy. K ubytování pracovníků a k ochraně dolů, strojů, nerostů a výrobků mohl stavět budovy a k potřebě dolů provozovat dílny. K oprávněním držitele propůjčky patřila i možnost zajišťovat potřebné potraviny pro vlastní dělníky, tato činnost však nesměla sloužit k vytváření živnostenského zisku. Držitel propůjčky však touto úpravou nebyl zproštěn povinnosti žádat o stavební povolení pro povrchové stavby. Umístění stroje, který nebyl poháněn lidskou silou, v dolech, muselo být oznámeno báňskému úřadu.

Úprava obsažená v páté hlavě zákona ve své podstatě přebírá zásady, které se již dříve ve vztazích mezi důlními podnikateli a pozemkovými vlastníky uplatňovaly. Jde spíše o shrnutí do té doby platných právních norem obsahujících tuto problematiku.

O společném provozu dolů a zvláště o těžářstvech

Struktura hlavy VI. - O společném provozu dolů a zvláště o těžářstvech

Spoluvlastnictví dolů	§ 134
Hranice knihovní dělitelnosti báňského vlastnictví	§ 135
Právní poměry spoluvlastníků	§ 136
Těžařstva	§ 137
Pojem těžařstva	§ 138 - 139
Kuxy	§ 140 - 142
Všeobecná ustanovení o těžařstvech	§ 143
Volba ředitele a stanovení firmy	§ 144
Plná moc ředitele	§ 145 - 146
Změna plné moci	§ 147
Oznámení bydliště nebo plnomocníka každého spolutěžaře v obvodu báňského úřadu	§ 148
Shromáždění těžařů	§ 149
Pozvání k nim	§ 150
Předměty porady	§ 151
Předseda	§ 152
Hlasovací právo	§ 153

Usnášení	§ 154 - 155
Vedení zápisů	§ 156
Vybírání příplatků předpisem ředitele	§ 157
Vybírání příplatků soudním vyzváním	§ 158 - 159
Vymáhání příplatků exekučním prodejem podílů liknavého spolutěžaře	§ 160 - 166
Vzdání se podílů	§ 167
Použití těchto předpisů na stávající těžařstva	§ 168
Práva hypotekárních věřitelů jednotlivých podílníků vůči podílníkům	§ 169

Šestá hlava pojednává o spoluvlastnických vztazích v báňském podnikání, které bylo podnikáním finančně velmi náročným. Proto zákon připustil nejen vlastnictví a provozování dolů jednotlivými osobami, ale také skupinami fyzických či právnických osob. Bylo-li báňské vlastnictví rozděleno v horních knihách do několika stejných či různých podílů mezi několik osob a tyto podíly byly samostatně zatížitelné a zcizitelné, nazýval zákon tento poměr spoluvlastnictvím, jeho podílníky spoluvlastníky a jejich souhrn horními společnostmi. Od účinnosti obecného horního zákona však nebylo možné rozdělit důl bez povolení báňského úřadu na menší podíly než šestnáctiny jinak, než založením těžařstva. Tam, kde menší podíly existovaly, zůstaly zachovány, ale nebylo přípustné jejich další rozdělení a pokud byly sloučeny, opětovné rozdělení nebylo bez povolení báňského úřadu možné. Práva mezi jednotlivými spoluvlastníky a práva vůči třetím osobám se posuzovala podle obecných předpisů. Smyslem zákazu dělení dolu na menší podíly než šestnáctiny bylo, aby jednání společnosti nebylo příliš těžkopádné a aby nebylo nepřiměřeně ztěžováno vedení horních knih. Pokud tedy navrhovaná smlouva o spoluvlastnictví, užívání a správě společných hor obsahovala dostatečné právně závazné záruky, že počet spoluvlastníků ani v budoucnosti nepřesáhne šestnáct, měl báňský úřad menší podíly povolit.

Jak vyplývá z předchozího odstavce, v případě, že mělo být báňské spoluvlastnictví rozděleno na menší podíly než zmiňované šestnáctiny a nebylo uděleno svolení báňského úřadu, mohlo se tak stát jen při založení těžařstva. Pojem těžařstva je definován v paragrafu 138 jako spolek k provozu dolu, ve kterém každý

podílník ručí za příspěvky k provozu podniku (příplatky) i za všechny závazky převzaté jménem spolku vůči třetím osobám jen svým podílem na společném jmění. Těžařstva nebyla v horních knihách zapsána na jméno jednoho či více majitelů, ale pod svou firmou. Jednotlivé podíly pak byly zaznamenány pouze u báňského úřadu jako tzv. kuxy. Horní závod patřící těžařstvu mohl být v horních knihách zatížen nebo zcizen pouze jako celek.

Kuxy měly právní povahu movitých věcí a jejich počet mohl být maximálně 128, přičemž každý kuks mohl sestávat maximálně ze sta dílů. I v těžařstvu mohl podílník se svým dílem libovolně nakládat, avšak oprávnění naléhat, aby bylo rozděleno kmenové jmění těžařstva, mu nepříslušelo. Své oprávnění nakládat s kuxem nebo jeho dílem prokazoval podílník těžařským podílním listem (Kuxschein), který vystavil revírní báňský úřad každému spolutěžaři. Těžařstvo muselo být zapsáno v horní knize příslušného báňského úřadu, o majitelích kuksů vedl báňský úřad tzv. knihu těžařů. Každé těžařství muselo zřídit ředitelství se správcem a určit firmu, také tyto údaje byly zapsány u báňského úřadu. Zákon upravuje i vnitřní poměry těžařstva – služební smlouvu ředitele, shromáždění těžařů včetně lhůt konání, způsobilosti a způsobu hlasování, vybírání příplatků a vzdání se podílů.

O udržování dolů v provozu a o dolových lhůtách

Struktura hlavy VII. - O udržování dolů v provozu a o dolových lhůtách

Náležitosti udržování v provozu	§ 170 - 173
a) Zajistění proti ohrožení osob a majetku	§ 171
Opatření a tresty při jejich zanedbání	§ 172 - 173
b) Stálý provoz	§ 174 - 184
1. Ve výhradních kutištích a dolových měrách	§ 174 - 175
2. V povrchových měrách	§ 176
3. V pomocných dílech a revírních štolách	§ 177
Pravidla sledování stálého provozu	§ 178 - 184
1. ve výhradních kutištích	§ 178 - 181
2. v propůjčených dolech, dolové lhůty	§ 182 - 184
Povinnost zřídit důlní mapy	§ 185
a k zasílání statistických provozních výkazů	§ 186

Hlava sedmá stanoví povinnosti podnikatelů k důlním dílům z bezpečnostních a provozních hledisek a dále lhůty k dolování. V této hlavě je patrný státní zájem na maximální intenzitě dolování a zvyšování výtěžků. Ustanovení se stejným účelem známe již z dřívějších předpisů. Také starší horní řády požadovaly nepřetržitý provoz, například v právu jáchymovském mohlo přerušování těžby na pouhé tři dny znamenat ztrátu propůjčky, jihlavské právo zase určovalo držitelům dědičných štol povinnost pokročit s jejich ražením minimálně o dva metry ročně. Podle starších úprav bylo sice možné dočasné zastavení těžby, zejména v důsledku působení přírodních živlů, bylo však spojeno s vysokými poplatky.

Obecný horní zákon stanoví, že každý držitel výhradního kutiště nebo dolové propůjčky je povinen udržovat je v provozu. K tomu bylo vyžadováno jednak maximální zajištění proti ohrožení osob a majetku a jednak udržování ve stálém provozu. Povinnosti podnikatele při udržování bezpečnosti jsou konkretizovány v § 171, paragrafy 172 a 173 stanoví sankce za jejich porušení. Viník odpovídal podle obecného trestního zákoníku a báňský úřad mohl určit lhůtu a způsob odstranění nedostatků, popřípadě tyto nedostatky odstranit na náklady majitele dolu.

Pojem stálý provoz pak znamenal v případě výhradního kutiště a dolových měř obsazení díla ve všech pracovních dnech takovým počtem dělníků, který odpovídá povaze místa a účelu provozu.. V povrchových měřách příslušela pravomoc určit minimální dobu pracovní činnosti a nejmenší přípustný provozní výkon báňskému úřadu. Držitel výhradního kutiště musel v půlročních intervalech podávat báňskému úřadu výkaz o výsledcích provozu a provedených otvírkových dílech. Shledal-li úřad výkon nedostatečným, mohl po provedeném šetření určit držiteli kutiště nejmenší výkon, jaký mohl být v následujících obdobích vykázán. Smyslem těchto ustanovení bylo zabránit neplodnému zabírání pole. Prováděcí předpis ukládá báňským úřadům, aby při předepisování minimálních výkonů pečlivě zvážily všechny okolnosti a určily tento výkon tak, aby odradil tzv. „číhaře v poli“ a naopak zbytečně neobtěžoval kutěře „činného, inteligentního a ochotného“.

Dolové lhůty mohl v odůvodněných případech udělit báňský úřad a umožňovaly přerušování provozu na určenou dobu. Pokud by doba, po kterou není možné v provozu pokračovat dosáhla jednoho roku, nemohlo být prodloužení uděleno bez opětovného přešetření poměrů. Ani udělení dolových lhůt však nezbavilo podnikatele povinnosti udržovat dílo v bezpečném a sjízdném (popř. schůdném) stavu, zanedbáním této povinnosti povolení dolové lhůty zaniklo.

Dolové lhůty se týkaly pouze propůjčených dolových měř, nikoli výhradních kutěů, a mohly být povoleny jen pro závažné překážky provozu např. závaly, požáry, nedostatek vody nebo vzduchu, stavba strojů, nedostatek odbytu či financí, konkursy, exekuce atd.

Vývoj báňské techniky postupem času umožnil jedním úvodním dílem otevřít více výhradních kutišť, resp. dolových polí. Toto technicky náročnější avšak ekonomicky výhodnější řešení se promítlo do nařízení ministerstva obchodu a dopravy ze dne 14. června. 1862 č. 38 ř. z., kterým byla doplněna a upřesněna ustanovení paragrafů 47, 112, 113, a 174 obecného horního zákona. Toto nařízení umožnilo, aby báňské hejtmanství po místním ohledání předepsalo pro hlavní otvírkové dílo dosažení takového výkonu, který by odpovídal součtu výkonů požadovaných pro jednotlivá kutišť. Zákon ze dne 31. prosince 1893 č. 12/1894 ř. z. o zřízení závodních a závodních dozorců a prováděcí nařízení č. 75/1894 ř. z. doplnily odpovědnost podnikatelů za udržení hor solidární odpovědností závodních.¹³⁴

O vzájemném poměru důlních podnikatelů

Struktura hlavy VIII. - O vzájemném poměru důlních podnikatelů

Vzájemná pomoc	§ 190
Báňské služebnosti	§ 191 - 197
Vznik báňských služebností	§ 193 - 194
a) smlouvou	§ 193
b) rozhodnutím báňského úřadu	§ 194

¹³⁴ Roman Makarius: K výročí obecného horního zákona, Studie z dějin hornictví NTM, Praha 1985, str. 29

Stanovení úplaty	§ 195
Odpovědnost za škody při výkonu báňských služebností	§ 196
Účinnost vůči hypotekárním věřitelům	§ 197
Setkání na prorážkách	§ 198

Vzájemné vztahy důlních podnikatelů, které obecný horní zákon řeší v této hlavě, byly trojího druhu: povinnost vzájemné pomoci, báňské služebnosti a setkání na prorážkách. Povinnost vzájemné pomoci nastávala v případě důlního neštěstí na sousedních dolech. V takovém případě byl důlní podnikatel povinen nabídnout k pomoci veškeré pracovníky, které mohl postrádat bez ohrožení vlastního dolu. Za tuto pomoc mu náleželo přiměřené odškodné.

Báňské služebnosti byly u báňského nemovitého majetku obdobou věcných břemen, jak je známe u jiných nemovitostí. Sloužily k lepšímu využívání panujícího statku, přičemž nějakým způsobem omezovaly držitele statku služebného. Zákon rozlišoval dva druhy báňských služebností: spoluužívání důlních děl a zařízení sousedními majiteli horních oprávnění a dovolení pomocných děl pro cizí důlní díla ve vlastních dolových měrách. Jinými druhy báňských služebností než těmito uvedenými v § 191 nemohl být báňský majetek zatěžován. Báňské služebnosti vznikaly smlouvou mezi báňskými podnikateli, která musela být přezkoumána a potvrzena báňským úřadem, nebo přímo rozhodnutím báňského úřadu. Za spoluužívání důlních děl měl držitel služebného statku právo na úplatu sestávající z poměrného příspěvku na provozní a udržovací náklady a poplatku za pomoc ve výši maximálně deseti procent prokazatelně ušetřených provozních nákladů dolu, kterému byla poskytována pomoc. Úloha báňského úřadu spočívala v posouzení nutnosti zřízení báňské služebnosti a přiměřenosti úhrady za ni. Podle § 197 byly totiž báňským úřadem potvrzené smlouvy o báňských služebnostech účinné i vůči hypotekárním věřitelům panujícího a služebného statku. Sjednání přemrštěných úhrad za báňské služebnosti by tedy mohlo nepřiměřeně krátiť práva hypotekárních věřitelů. Pokud se účastníci jednání o báňské služebnosti nedokázali dohodnout, rozhodl ve věci báňský úřad

Setkala-li se v podzemí dvě důlní díla různých podnikatelů, bylo nutno na prorážce vyměřit a vyznačit hranice dolových měr. V případě sporu provedl toto vyměření přísěžný důlní měřič vyslaný báňským úřadem.

O poměru majitelů dolů k jejich úředníkům a dělníkům

Struktura hlavy IX. - O poměru majitelů dolů k jejich úředníkům a dělníkům

Služební řád	§ 200
Výpověď ze služby	§ 201
Propouštění ze služby bez výpovědi	§ 202 - 203
Protizákonné úmluvy dělníků	§ 204
Vystoupení ze služby bez výpovědi	§ 205
Povinnost majitele dolu zúčtovat s osazenstvem	§ 206
Osvobození mezd od obstavení a exekuce	§ 207
Vydávání propouštěcích listů	§ 208
Knihy mužstva	§ 209

Devátá hlava upravuje pracovněprávní vztahy, jde však o úpravu velice obecnou, která se ve většině případů odvolává na služební řády

Paragraf 200 stanovil povinnost zřízení tzv. služebního řádu u každého závodu. Tento řád obsahoval upřesnění služebních povinností jednotlivých tříd dělníků a dozorců, ustanovení o době a trvání práce, obvyklých výplatních poměrech, dávkách při onemocnění a úrazu, trestech při přestoupení služebního řádu a možnostech okamžitého zrušení služebního poměru. V tomto řádu měla být také upravena práce žen a dětí. Služební řád musel být přezkoumán znalci a schválen báňským úřadem, následně vyhlášen a vyvěšen na pracovištích. Prováděcí předpis nabádal horní úřady ke snaze o sjednocení služebních řádů v horních revírech. Pokud se jednotliví majitelé hor nedokázali dohodnout, měl je revírní úředník sezvát ke zvláštní poradě. Paragraf 102 prováděcího předpisu stanoví, že při sjednávání dohody o revírním služebním řádu je nutno dbáti stejně zájmů majitelů hor, jako zájmů dělníků, že nesmí býti připuštěno přepínání jejich sil, nedostatečné mzdové

poměry, nedostatečná péče o nemocné a raněné a přehnaná přísnost trestů. Na zahrnutí těchto zájmů dělníků do služebního řádu však mohl působit pouze báňský úřad tím, že neschválil služební řád, který byl s nimi evidentně v rozporu, dělníci sami zde žádný vliv neměli. Pokud šlo o úmluvy mezi dělníky, které by měly vést k vynucení lepších mzdových či jiných podmínek stávkou nebo jinými prostředky, odkazuje obecný horní zákon na příslušná ustanovení trestního zákona. Fakticky byli tedy výrazně zvýhodněni majitelé hor na úkor dělníků.

Pro vystoupení nebo propuštění ze služby stanovil zákon výpovědní lhůtu, která byla pro dozorce tříměsíční a pro dělníky čtrnáctidenní. Výjimky mohly být obsaženy ve služební smlouvě a služebním řádu. V některých případech bylo možné propuštění úředníka, dozorce či dělníka i bez výpovědi, důvody vyplývaly z obecného trestního zákona (zločin, přečin, přestupek), z podstatného porušení povinné věrnosti, píle, úcty a poslušnosti vůči představeným, z provozování vedlejšího zaměstnání v rozporu se službou nebo zneužití znalostí o závodních poměrech ke škodě zaměstnavatele. Dělníci a dozorcí mohli vystoupit ze služby bez výpovědi pro špatné zacházení, úředníci pro ponižující jednání ze strany představených, pro všechny tyto skupiny platila možnost vystoupení ze služby prostým oznámením z důvodu odepření smlouveného zaopatření, nevyplacení mzdy v termínu a jiného podstatného porušení smlouvy. Při vystoupení ze služby se ihned vyplácela mzda a zúčtovaly případné pohledávky důlního podnikatele vůči dělníkovi či dozorcí, tyto pohledávky však nesměly být důvodem odepření vystoupení ze služby. Při výstupu z práce byl dělníkovi nebo dozorcí také vyhotoven propouštěcí list s uvedením jeho pracovní třídy a bratrské pokladny včetně doby, od kdy do ní platil, a den vstupu a výstupu ze služby. Tento propouštěcí list byl podmínkou přijetí do práce v jiných dolech.

Důlní podnikatel byl povinen vyplácet mzdu svým dozorcům a dělníkům nejméně čtvrtletně, od roku 1896 měsíčně. Mezitím bylo možné poskytovat zálohy, které musely být obecně upraveny ve služebním řádu.

U každého závodu musela být vedena tzv. kniha mužstva o všech důlních dělnících a dozorcích, která musela být na žádost předložena báňskému nebo politickému úřadu.

Na tomto místě se nabízí souvislost s dalšími předpisy, které upravovaly postavení dělníků v dalších oborech. Šlo zejména o živnostenský řád z roku 1859. Zde byla paragrafem 84 upravena práce žen a dětí ve větších průmyslových závodech obdobně jako v obecném horním zákoně v paragrafu 200. Paragraf 86 zakazoval ve větších průmyslových podnicích práci dětí do 10 let a děti od 10 do 12 let mohly být zaměstnávány jen se souhlasem obecního úřadu při pracích nepoškozujících zdraví. Pracovní doba dětí mladších čtrnácti let byla omezena na 10 hodin a u dětí mladších 16 let na 12 hodin. Až na výjimky povolené úřadem byla zakázána noční práce dětí do 16 let.¹³⁵ Zasahování do pracovní doby dospělých dělníků bylo státem považováno za zasahování do individuální svobody svéprávných osob. K úpravě pracovní doby dospělých proto došlo v hornictví až zákonem č. 115 ze dne 21. 6. 1884 a v továrnách novelou živnostenského řádu z roku 1883.¹³⁶ Podobně to bylo i s přestávkami v práci, zavedenými až roku 1855. Také nedělní a sváteční klid není v původním živnostenském řádu upraven a objevuje se až v jeho novele. Paragraf 74 živnostenského řádu ukládal zaměstnavateli učinit na vlastní náklady veškerá opatření k ochraně života a zdraví dělníka. Pracovní poměr mohl být zrušen výpovědí, pokud se účastníci nedohodli jinak, se 14 denní výpovědní lhůtou. Převaha zaměstnavatelů nad zaměstnanci však často vedla k tomu, že výpovědní lhůty pro zrušení pracovního poměru zaměstnancem byly nesrovnatelně delší než při zrušení pracovního poměru zaměstnavatelem. Zákon stanovil výjimky, kdy bylo možné ukončení pracovního poměru bez výpovědi. Ani zde však nebyly pro zaměstnance a zaměstnavatele rovné podmínky. Zrušil-li pracovní smlouvu zaměstnavatel, musel zaplatit zaměstnanci mzdu za výpovědní lhůtu, zatímco zrušil-li ji zaměstnanec, musel nahradit zaměstnavateli škodu a mohl být dokonce stíhán pro přestupek.¹³⁷ Doba výplaty mzdy byla ponechána dohodě smluvních stran, pokud nebylo nic ujednáno, platil podle § 77 živnostenského řádu výplatní

¹³⁵ Česká politika, díl IV, Praha 1911, str. 844-845

¹³⁶ Česká politika, díl IV, Praha 1911, str. 869-871

¹³⁷ Česká politika, díl IV, Praha 1911, str. 896-898

termín týdenní. Mzda živnostenských dělníků měla být vyplácena týdně v sobotu.¹³⁸

O bratrských pokladnách

Struktura hlavy X. - O bratrských pokladnách

Povinnost zřídit bratrské pokladny	§ 210
Povinnost vstoupit do bratrské pokladny	§ 211
Stanovy bratrských pokladen	§ 212 - 214

Již ze 14. století máme doklady o existenci zájmových organizací povolání souvisejících s hornictvím v Kutné Hoře a okolí - např. tovaryšstvo uhlířů, kteří zásobovali báňské a hutní provozy dřevěným uhlím, nebo organizace přepalovačů stříbra a korporace mincířů. Paradoxně teprve v následujícím století vzniklo sdružení samotných horníků, kteří byli nejpočetnější vrstvou kutnohorského pracujícího obyvatelstva. První zmínky o tzv. havířském pořádku pocházejí až z roku 1443. Původně šlo o seskupení drobných důlních podnikatelů a lénhavířů, postupně však začala převládat vrstva námezdních horníků. Havířský pořádek měl dvě základní funkce - reprezentační a sociální. Představitelé havířského pořádku reprezentovali jeho členy navenek při náboženských akcích a slavnostech. Hlavním podnětem ke vzniku této organizace však byla funkce sociální. Hornická práce byla velmi náročná a přinášela značná rizika úrazu či nemoci z povolání, proto byl z pravidelných příspěvků členů havířského pořádku vytvářen fond, z něhož se po dobu pracovní neschopnosti poskytovaly horníkům malé podpory nebo se z něho poskytovaly půjčky.

Vedení hornického pořádku bylo svěřeno 5 - 6 tzv. starším přísežným nad havíři, kterým bylo podřízeno 12 tzv. starších přidáných s poradním hlasem. Staršími přísežnými se většinou stávali majetnější drobní podnikatelé, členové měli jen malý vliv na jejich volbu. Kandidáty určovali odstupující starší přísežní a jejich jmenování patřilo do pravomoci mincmistra a kutnohorské městské rady.

¹³⁸ Česká politika, díl IV, Praha 1911, str. 904-905

Na přelomu 15. a 16. století bylo založeno hornické bratrstvo v Horním Slavkově, roku 1518 bylo ustaveno v Jáchymově a během 16. století vznikala i v dalších českých revírech. Ustanovení o bratrstvech a správě jejich finančních prostředků obsahoval i jáchymovský horní řád.

Bratrským pokladnám, které měly navázat na tradiční sociální funkci havířských pořádků, bylo v 18. století svěřeno vyplácení hornických důchodů. Šlo o společné korporace pro horníky a důlní dozorce. Věková hranice pro získání členství byla maximálně 36 let. Funkcionáři byli tzv. starší nad havíři. Horníci přispívali do bratrské pokladny zhruba jedním procentem výdělku. Hornické pokladny se snažily své jmění zvyšovat obchodní činností provozovanou při dolech, např. obchodem s lojem, střelným prachem a železem. Pokud přesto prostředky bratrských pokladen nedostačovaly na placení důchodů a podpor, poskytovaly se jim půjčky ze státní pokladny. Jejich hospodaření bylo podřízeno kontrole horních úřadů.

Podle Obecného horního zákona musel každý majitel dolu zřídit u svého závodu bratrskou pokladnu nebo se k tomuto účelu spojit s jinými majiteli dolů. Dokud nebyla bratrská pokladna zřízena, museli majitelé dolů poskytnout nemocným a zraněným dělníkům minimálně takovou pomoc, jakou měli poskytovat podle obecných předpisů zaměstnavatelé zaměstnancům.

Všichni dozorcí a dělníci měli povinnost do této bratrské pokladny vstoupit jako členové a platit do ní poplatek určený ve stanovách bratrské pokladny. Tyto stanovy navrhoval majitel dolu nebo ředitelství dolu v součinnosti s výborem havířstva zvoleným osazenstvem. Stanovy podléhaly přezkoumání a povolení báňského úřadu. Musely obsahovat také způsob vedení seznamů – matrik, způsob placení příspěvků, pravidla a rozsah poskytovaných podpor včetně podmínek ztráty nároku na podporu, druh a způsob zajištění a správu jmění bratrské pokladny, ručení za ni, vlivu dělnického osazenstva, nakládání se jměním pokladny v případě zániku dolu.

Bratrské pokladny vznikaly již ve středověku, kde měla hornická bratrstva formu cechovních sdružení. Ustanovení o bratrských pokladnách jsou obsažena i v jáchymovském báňském

řádu. Do těchto pokladen horníci přispívali pro případ nemoci či úrazu. Po odpracování určitého počtu let získávali horníci právo na výslužné - provizi. Bratrské pokladny však nebyly jednotně upraveny, výše podpor byla nejistá a při ukončení pracovního poměru horník obvykle ztratil veškeré nároky vyplývající z jeho přispívání do bratrské pokladny.¹³⁹

Obecný horní zákon byl prvním obecným předpisem upravujícím bratrské pokladny, jejich koncepce však byla pojata jednoznačně ve prospěch podnikatelů, kteří ačkoli do bratrské pokladny nijak nepřispívali, měli rozhodující vliv na jejich fungování.

V zákoně chybí sankce, která by nutila majitele dolů ke zřízení bratrských pokladen, s výjimkou povinnosti poskytnout pomoc nemocným a zraněným podle § 214. Majitel dolu také navrhoval stanovy bratrské pokladny, ve kterých byla určena výše povinných příspěvků, pravidla pro určení rozsahu poskytovaných podpor i míra vlivu dělnického osazenstva na správu pokladny.

Živnostenský řád z roku 1859 upravoval obdobnou otázku tak, že nařizoval při větším počtu dělníků nebo u zvláště nebezpečných zaměstnání zřídit nebo přistoupit k již zřízené podpůrné pokladně, do které přispívali dělníci maximálně 3 % mzdy a podnikatel polovinou dělnického příspěvku. K podrobnější úpravě bylo přistoupeno až zákonem č. 33 ze dne 30. března 1888 o pojištění dělnictva pro případ nemoci.¹⁴⁰

Hlava XI.

Struktura hlavy XI.

Měrné	§ 215 - 218
Desátek	§ 219

Ve středověku neexistovaly žádné poplatky za udělení propůjčky ani z kutání. Panovník získával podíl na vytěžených vyhrazených nerostech - tzv. urburu. Podle IRM byl podstatnou částí urbury osmý díl hrubého výtěžku dolu - tzv. vlastní urbura

¹³⁹ Roman Makarius: K výročí obecného horního zákona, Studie z dějin hornictví NTM, Praha 1985, str. 21-22

¹⁴⁰ Česká politika, díl IV, Praha 1911, str. 939-947

(dále byla urbura v širším slova smyslu tvořena 1 šichtou z kovářského dílu - tj. 1/32 hrubého výtěžku a navíc 1/16 na přebytcích a královských lánech). Jedné třetiny tohoto nároku se král vzdával ve prospěch pozemkové vrchnosti. Ve druhé polovině 15. století byl král nucen snížit své nároky na desátý díl hrubého výtěžku - tak vznikl název desátek. V Narovnání o hory a kovy z roku 1534 přenechává Ferdinand polovinu desátku pozemkové vrchnosti a v Narovnání z roku 1575 si Maxmilián ponechává pouhou čtvrtinu desátku. Za Marie Terezie a Josefa II. byl desátek nebo jeho podstatná část často promíjen ve snaze napomoci rozvoji rudného hornictví. Patentem z roku 1850 byl zrušen stavovský regál a desátek odváděný stavům. Práva k vyhrazeným nerostům mohl nadále uplatňovat pouze stát.

Obecný horní zákon upravuje tuto problematiku v hlavě jedenácté. Desátek byl § 219 zachován, byl však fakticky přeměněn na důlní daň placenou v penězích. Ohledně jeho výpočtu odkazuje zákon na zvláštní předpisy. Podle nich činil desátek 5 % hrubého výnosu dolu dle skutečných výkupních cen daného vyhrazeného nerostu. Zákonem č. 28 ř. z. ze dne 28. 4. 1862 byl desátek zrušen.

Vedle desátku platil důlní podnikatel také tzv. měrné, poplatek z propůjčených dolových měr a přebytků. Před účinností OHZ se měrné řídilo sazebníkem tax v horních, kamerálních a propůjčkových záležitostech pro království české vydaným dekretem dvorské komory č. 9561 ze 7. 8. 1819. Prováděcí předpis k OHZ tyto poplatky oproti předchozí úpravě snížil. Poplatek za jednu propůjčenou dolovou míru činil ročně 6 zlatých. U přebytků a dolových měr větších či menších než 45.116 čtverečních metrů se měrné vyměřovalo podle poměru plošného obsahu. U zvláštních báňských oprávnění, jejichž podkladem nebyly dolové míry, dával § 218 OHZ držitelům možnost placení buď podle velikosti plochy nebo částkou stanovenou pro největší zákonný rozsah měr pro jednu propůjčku. Poplatek se platil vždy předem za pololetí, a to příslušnému hornímu úřadu.

O vrchním dozoru báňských úřadů nad doly a o řízení při něm

Struktura hlavy XII. - O vrchním dozoru báňských úřadů nad doly a o řízení při něm

Povinnost k vrchnímu dozoru	§ 220 - 224
Báňské úřady	§ 225
Řízení báňských úřadů o žádostech stran	§ 226
O počítání lhůt	§ 227
Ve věcech trestních	§ 228 - 229
Stížnost proti rozhodnutím báňských úřadů	§ 230 - 231
Výkon rozhodnutí	§ 232
Peněžité pokuty	§ 233
Náklady řízení	§ 234

V hlavě dvanácté jsou obsaženy správněprávní normy. Jsou zde určeny povinnosti báňských úřadů, jejich hierarchie a řízení před nimi. Vymezení povinností báňských úřadů je zčásti inspirováno nařízením Ministerstva zemědělství a hornictví č. 95 ř. z. z roku 1852. Báňské úřady měly především dbát na dodržování horního zákona a chránit veřejné zájmy. K tomuto účelu mohl báňský úřad prohlížet doly, nahlížet do provozních plánů a map, vydávat nařízení, konat místní šetření a v případě nebezpečí vydávat příkazy a bezpečnostní opatření. Těmto oprávněním báňského úřadu samozřejmě odpovídaly povinnosti účastníků báňského provozu, jejichž plnění mohl báňský úřad vynucovat peněžitými pokutami nebo dokonce v případě nebezpečí dosadit odborníka na místo závodního na náklady majitele dolu až do odstranění závad. Další donucovací prostředků bylo možné použít v součinnosti s politickými úřady. Úzká spolupráce s politickými úřady je zakotvena i paragrafy 222 a 223. V případě ohrožení osob či majetku a nebezpečí z prodlení mohl dokonce dříve zpravený politický úřad podniknout neodkladná opatření. Podle názoru Ministerstva financí, který se odrážel v jeho rozhodování, byla však tato možnost dozoru politických orgánů nad hornictvím výjimečným případem a její rozšiřování k jiným účelům nepřípustné, a to zejména z důvodů odlišného charakteru báňského provozu od jiných živností a z toho vyplývající nedostatečné odbornosti politických úřadů.

Veškerá vyšetřování související s vrchním dozorem byla prováděna z úřední povinnosti. Vedle toho však měly báňské úřady rovněž povinnost přijímat písemné i ústní žádosti.

V první instanci rozhodovala horní hejtmanství, v některých případech prostřednictvím horních komisariátů. Ve druhé instanci šlo o vrchní horní úřady a ve třetí instanci patřilo rozhodnutí Ministerstvu financí. Opravný prostředek – stížnost bylo možné podat do 30 dnů od doručení proti každému nálezu nebo jinému rozhodnutí báňských úřadů. Proti pozměňujícímu rozhodnutí bylo možné odvolání k Ministerstvu financí, které mohlo z vážných důvodů rozhodnout i o připuštění odvolání proti potvrzujícímu rozhodnutí.

Náklady řízení, které mělo za následek uložení trestu, nesl potrestaný, při rozhodování ve věcech stran nesla obvykle náklady ta strana, která dala k řízení podnět. Báňský úřad mohl podle okolností určit poměr, v jakém mají strany náklady řízení nést.

O trestech za přestoupení horního zákona

Struktura hlavy XIII. - O trestech za přestoupení horního zákona

Trest za neoprávněný důlní provoz	§ 236
Trest za neoprávněné užívání nerostů	§ 237
Trest za opožděné oznámení odvozeného nabytí dolu	§ 238
Trest za opominuté ustanovení plnomocníka	§ 239
Trest za opominutí bezpečnostních opatření v dolech	§ 240
Trest za opominutí výkazu o práci ve výhradních kutištích	§ 241
Trest za nevykonanou předepsanou práce ve výhradním kutišti	§ 242
Trest za zanedbání náležitého provozu v propůjčených dolech	§ 243 - 244
Trest za zanedbání založení důlních map nebo předkládání statistických výkazů	§ 245
Trest za zakázanou práci na prorážkách	§ 246
Trest za zakázané zaměstnávání dětí	§ 247

Trest za zanedbání vyúčtování s dělnictvem	§ 248
Trest za zanedbání oznámení neštěstí	§ 249
Zvláštní tresty	§ 250

Třináctá hlava obecného horního zákona obsahuje tresty ukládané báňským úřadem za závažná porušení horního zákona. Za nejzávažnější provinění jako např. neoprávněný důlní provoz, neoprávněné užívání nerostů, opominutí bezpečnostních opatření v dolech, bylo možné uložit pokutu až ve výši sto zlatých, v případě opakování nebo zvláště přitěžujících okolností až 200 zlatých. V některých případech bylo možné dokonce odnětí báňského oprávnění nebo výhradního kutiště. Naopak nejnižší minimální sazbu, pouhý jeden zlatý, stanoví zákon překvapivě za zakázané zaměstnávání dětí, ve všech ostatních případech činila minimální sazba pokuty alespoň pět zlatých. Příjmy z pokut neplynuly do státního rozpočtu, ale byly příjmem příslušné bratrské pokladny.

O zániku, odnětí a vzdání se báňských oprávnění

Struktura hlavy XIV. - O zániku, odnětí a vzdání se báňských oprávnění

Zánik kutacích oprávnění	§ 251
Zánik propůjčky dolových a povrchových měř	§ 253 - 267
a) jejich odnětím	§ 253 - 262
b) vzdáním se	§ 263 - 267

V této hlavě řešil obecný horní zákon zánik báňských oprávnění, tedy oprávnění ke kutání a propůjček dolových a povrchových měř. Jednodušší byla situace v případě zániku kutacích oprávnění, neboť kutání neobnášelo výstavbu budov ani umístování strojů a zařízení pevně spojených s pozemkem. Kutací oprávnění zanikalo uplynutím času, na který bylo uděleno, právoplatným rozhodnutím o trestu odnětí kutacího oprávnění, vzdáním se nebo opuštěním kutacího díla. V těchto situacích zanikla zároveň všechna práva k výhradnímu kutišti a jiná báňská oprávnění získaná na jeho základě, aniž by bylo třeba zvláštního rozhodnutí.

Propůjčky dolových a povrchových měr zanikaly odnětím nebo vzdáním se. V případě odnětí šlo o zánik oprávnění rozhodnutím báňského úřadu při hrubém porušení zákona držitelem propůjčky. Použití této sankce vyplývalo zejména z ustanovení paragrafů 240, 243 a 244. Následovalo vyvlastnění všech k provozu potřebných budov na povrchu, zařízení a dalšího příslušenství, které se prodaly ve veřejné dražbě spolu s podzemními díly a právy k propůjčce. Závod nemohl být prodán pod odhadní cenou vyvlastněných povrchových součástí a příslušenství. Z výtěžku dražby byly uspokojeny náklady exekuce a řízení o odnětí báňského oprávnění, dále zástavní a přednostní práva případných věřitelů a zbytek se vydal bývalému majiteli. Nepodařilo-li se v dražbě dosáhnout alespoň odhadní ceny povrchových součástí závodu a příslušenství, nedošlo ke změně jejich vlastnictví a majitelem zůstal dosavadní držitel propůjčky, propůjčené povrchové a dolové míry se však prohlásily za opuštěné a mohly být dále propůjčeny.

Svých dolových a povrchových měr se držitel mohl také vzdát, a to prohlášením, ke kterému byla přiložena propůjčovací listina. I v tomto případě mohlo dojít k veřejné dražbě, požádal-li o to kterýkoli hypotekární věřitel, v tom případě však nesl náklady na odhad a dražbu.

V opuštěném díle musel dřívější majitel provést na své náklady opatření k ochraně veřejné bezpečnosti. Při zániku báňských oprávnění musely být báňskému úřadu předány všechny mapy k dílu se vztahující.

O zástavních a přednostních právech na doly a jejich příslušenství v případech exekuce a konkursu

Struktura hlavy XV. - O zástavních a přednostních právech na doly a jejich příslušenství v případech exekuce a konkursu

V případech exekuce § 268

V případech konkursu § 269

V případě provedení exekuce na doly byly z dosažené částky strženy náklady za odhad a prodej majetku a souvisejících řízení. Zbývá částka připadla věřitelům v tomto pořadí: V první řadě byly

uspokojeny nároky státní pokladny na měrném a desátku až tři roky zpětně, po pohledávkách státu následovaly mzdové nároky dělníků dolů a hutí ne starší než jeden rok, dále pohledávky bratrské pokladny a nakonec poplatky za dědičné a revírní štoly a jiné příspěvky na revírní zařízení, poplatky vodní, šachetní, za užívání lávek a jiná roční plnění za vymezené báňské služebnosti. Ostatní věřitelé byli uspokojeni až po stržení všech těchto závazků, a to v pořadí, ve kterém zástavní práva nabyli. Tato ustanovení byla zrušena a nahrazena exekučním řádem ze dne 27. května 1896.

Stejně pořadí pohledávek platilo i v případě konkursu, přičemž i zde teprve za vyjmenovanými pohledávkami stály nároky hypotekárních věřitelů. Tato úprava však platila pouze do roku 1869, kdy byl vydán konkursní řád.

Přechodná ustanovení

Struktura hlavy XVI. - Přechodná ustanovení

Postup u dosavadních zvláštních báňských oprávnění	§ 270 - 273
Zřízení revírních stanov	§ 274 - 275
Postup u dosavadních kutacích prací, žádostí o propůjčku a dolových lhůt	§ 276- 280
Postup u dosavadních hutních a jiných koncesí	§ 281
Vyznačení starších dolových a povrchových měr	§ 282
Použitelnost horního zákona na starší oprávnění	§ 283
Práva pozemkových vlastníků co do nerostů dříve nevyhrazených	§ 284 - 285
Práva z dřívějších propůjček dědičných štol	§ 286

Poslední hlava řeší problematiku přechodu ze starších předpisů na obecný horní zákon. Je zde patrná snaha zachovat již nabytá práva, ta však často musela být přihlášena nebo prokázána u báňského úřadu. O kutací povolení, dolové lhůty a oprávnění dosud nezanesená do horních knih se muselo žádat znovu podle nového zákona. Pro přihlášení již nabytých práv a nové žádosti musela být dodržena zákonná lhůta, jinak oprávnění zanikla.

Pro revíry, kde byla potřebná odchylná ustanovení ohledně propůjčování dolových měř, připustil zákon zřízení zvláštních revírních stanov, které tyto otázky upravily. Šlo zejména o ty revíry, kde dosud existovaly zvláštní dolové míry a propůjčování dolových měř a výhradních kutišť podle nového zákona by působilo zmatky a spory zkracující soukromé i veřejné zájmy dolování v revíru.

Změny obecného horního zákona a další vývoj

Tak významný předpis, jakým byl obecný horní zákon, měl velký vliv na hospodářství, které si právě v tomto období technických změn vyžadovalo značnou pružnost a přizpůsobivost právní regulace. Proto obecný horní zákon nemohl zůstat zcela beze změn a byl doplňován řadou dalších zákonů a nařízení. Musel být například vyřešen střet zájmů mezi doly a železnicemi, což se stalo nařízením Ministerstva vnitra a dalších ministerstev č. 25/1859 Říšské sbírky zákonů. Také bezpečnost práce si vyžádala vydání zvláštních předpisů, řešících velmi často opatření ve skladištích výbušnin, tyto předpisy byly vydány v letech 1884, 1892, 1895, 1896 a 1897.¹⁴¹ Bezpečnosti práce se dotýkalo i nařízení Ministerstva zemědělství č. 158/1895 ř. z., které však řešilo také problematiku řádného využívání ložisek. Nařízení o povinné výměně vzduchu z roku 1886 a 1895 stanovila, že každý důl musí mít výdušnou a vtažnou jámu a určila minimální přívod čerstvého vzduchu na jednoho havíře.

Významnou oblastí změn byly předpisy regulující báňské podnikání. Sem patřilo nařízení Ministerstva financí o horních dávkách č. 267/1854 ř. z. a také zákon o zrušení horního desátku č. 28/1862 ř. z. Postavení závodníků a dozorců při horách upravil zákon č. 12/1893 ř. z.¹⁴²

Pokud jde o pracovněprávní změny, šlo zejména o předpis č. 115/1884 ř. z. o zaměstnávání mladistvých dělníků a žen, pracovní době a nedělním klidu v hornictví. Patří sem také sociální reforma z roku 1889, povinné úrazové pojištění (1887), nemocenské

¹⁴¹ Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 123

¹⁴² Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003, str. 123

pojištění (1888) a starobní a invalidní pojištění z roku 1889. Roku 1891 oddělil zákon nemocenské pojištění od penzijního, a proto musela být rozdělena i agenda bratrských pokladen. Nově byla stanovena povinnost majitelů dolů přispívat na pojištění horníků stejným dílem jako pojištěnci.¹⁴³ Sociální oblasti se dotýkal také zákon č. 156 ř. z. ze dne 14. srpna 1896, který zřizoval tzv. báňská společenstva držitelů hor a dělníků, jejichž cílem bylo mimo jiné pěstování ducha pospolitosti, napomáhání společným záměrům a zabraňování neshodám mezi zaměstnavateli a dělnictvem.¹⁴⁴

Zákonem č. 11 Sb. z. a n. z 28. října 1918 byl obecný horní zákon převzat Československou republikou. Přestože byl postupně měněn a doplňován (např. zákonem č. 144/1920 Sb. z. a n. o závodních a revírních radách a zákonem č. 262/1921 Sb. z. a n., kterým se zavádí placená dovolená pro dělníky při dolování na vyhrazené nerosty), byl nahrazen až zákonem č. 41 o využití nerostného bohatství ze dne 5. července 1957. Tím také došlo k výrazným změnám ve výčtu vyhrazených nerostů, úpravě báňského vlastnictví a ve vyhledávání a využívání nerostných surovin - nerostné bohatství se stalo národním majetkem. Již před nabytím účinnosti zákona č. 41/1957 Sb. však obecný horní zákon pozbyl do značné míry význam v důsledku znárodnění dolů a těžebních podniků.

Báňská správa a její změny po vydání obecného horního zákona

Podle obecného horního zákona byly báňské úřady především orgány vrchního dozoru nad doly. Obsah vztahů z toho vyplývajících byl podrobně upraven v hlavě dvanácté. V této hlavě je také popsána jejich hierarchie, přestože sedmý článek preambule praví, že ustanovení o zřízení horních úřadů budou vyhlášena zvláštními nařízeními, což se stalo až roku 1855 nařízením Ministerstva vnitra a financí č. 51 ze dne 20. března 1855 a nařízením Ministerstva financí č. 76 ze dne 19. dubna 1855. Teprve

¹⁴³ Jiří Majer: Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Libri 2005, str. 196

¹⁴⁴ Ladislav Jangl: České horní právo 4 – Právní předpisy 15. – 19. stol., Příbram 1980, str. 298

tato nařízení určila organizaci a dělbu kompetencí mezi jednotlivými horními úřady.¹⁴⁵

Trojinstanční systém, který fungoval již před účinností nového horního zákona, zůstal zachován, došlo však ke změnám ohledně jednotlivých orgánů. Až do roku 1853 bylo při rozhodování ve věcech hornictví třetí instancí Ministerstvo zemědělství a hornictví, to však bylo ještě před vydáním obecného horního zákona zrušeno a jeho pravomoci rozděleny mezi Ministerstvo vnitra a Ministerstvo financí.¹⁴⁶ Proto také paragraf 225 obecného horního zákona uvádí jako třetí instanci při provádění tohoto zákona Ministerstvo financí. Orgány druhé instance byly podle téhož ustanovení vrchní horní úřady, které měly být zřízeny pro jednotlivé korunní země nebo pro několik z nich společně. To se však nepodařilo realizovat dílem pro úsporná opatření, dílem pro nedostatek vhodných odborníků. Funkci vrchních horních úřadů proto na základě § 3 nařízení Ministerstva vnitra a financí ze dne 20. března 1855¹⁴⁷ v našich zemích vykonávalo pro Čechy místodržitelství v Praze, pro Moravu místodržitelství v Brně a pro Slezsko zemská vláda v Opavě. Nedostatek odbornosti byl řešen konzultacemi se zkušenými pracovníky báňských hejtmanství nebo s odborníky mimo státní správu.¹⁴⁸ V prvním stupni rozhodovala horní hejtmanství spolu s komisariáty. Tyto komisariáty byly expoziturami horních hejtmanství v odlehlých báňských revírech, měly dbát na plnění zákonů, zprostředkovávat styky s báňskými podnikateli ve svých obvodech a bližším poznáním místních poměrů působit na patřičná vyřizování služebních záležitostí. Vyřizovaly agendu kolem kutacích práv a přihlášek k výhradním kutištím, prodlužovaly jejich platnost a vedly záznamní knihy. Horní hejtmanství mohla pověřovat komisariáty i vyřizováním dalších záležitostí, v takovém případě však komisariáty jednaly jejich jménem a nikoli ve své působnosti. Odvolání proti takovým rozhodnutím se proto podávala k vrchním horním úřadům. Nařízení Ministerstva financí z 19. dubna 1855 považovalo komisariáty za nežádoucí mezičlánek, který brzdí a zdražuje výkon báňské správy a směřovalo k jejich postupnému odstranění. Zřízení komisariátu bylo podmíněno souhlasem Ministerstva financí a

¹⁴⁵ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 58

¹⁴⁶ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 56

¹⁴⁷ Ladislav Jangl: České horní právo 4 – Právní předpisy 15. – 19. stol., Příbram 1980, str. 266

¹⁴⁸ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str.58-60

komisariátům byly odebrány horní pokladny, které byly nadále pouze u horních hejtmanství.¹⁴⁹

Až do roku 1871 došlo v báňské správě pouze k několika dílčím změnám, šlo především o nové označení některých úředníků a změny v orgánu, který vykonával rozhodování ve třetí instanci. V této funkci se vystřídaly Ministerstvo obchodu a národního hospodářství a Ministerstvo orby. Přesto nebyl dosavadní systém horních úřadů státem považován za definitivní, nejvyšší orgány vyzývaly horní hejtmanství k podávání podnětů, které by umožnily báňskou správu zdokonalit. Roku 1869 byla ustavena komise, jejímž úkolem bylo posoudit možnosti nové organizace státní správy v oblasti hornictví a navrhnout novou zákonnou úpravu. Jejím předsedou se stal hrabě Potocki, bývalý ministr orby, a komise měla celkem 13 členů. Výsledkem byl nový zákon č. 77 ř. z. ze dne 21. července 1871, o zřízení a působnosti horních úřadů. K tomuto zákonu bylo vydáno ještě nařízení Ministerstva orby č. 61/1872 ř. z., kterým byly vyhlášeny sídla a obvody působnosti revírních horních úředníků. Nový zákon se stal účinným 31. července 1872, zároveň v souladu s jeho § 22 pozbyly pro Předlitavsko platnosti paragrafy 225 až 230 obecného horního zákona.¹⁵⁰ Jako orgány určené k provádění horního zákona a péči o národohospodářské zájmy v hornictví zákon určuje ve svém § 1 revírní báňské úředníky, báňská hejtmanství a Ministerstvo orby. Pomocnými orgány byli zkoušení a příssežní báňští inženýři (důlní měřiči).

Revírní úředníci jednali v první instanci ve věcech týkajících se hornictví a vykonávali dohled ve všech případech, kdy nebylo rozhodování vyhrazeno vyšším úřadům. Šlo zejména o vrchní dozor z hlediska bezpečnosti a dodržování předpisů o poměrech dělníků a bratrských pokladnách (podrobněji byl tento dozor revírních úředníků upraven nařízením Ministerstva orby č. 4506/1872 ř. z. a 158/1895 ř. z.), vedení evidencí a knih a vybírání báňských dávek. Revírní úředníci pořizovali a doplňovali důlní mapy, vedli evidenci horních společenstev, pochůzkové knihy, knihy kuteb a výhradních kutišť, knihy držebností, těžařů, báňských revírů atd. a vydávali nařízení ohledně bezpečnostních opatření. Prováděli také opatření báňských hejtmanství a mohli být dožádáni báňskými hejtmanstvími

¹⁴⁹ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 60

¹⁵⁰ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 61

k vykonání místního šetření. Jejich sídla a obvody byly několikrát změněny v souvislosti se změnami politických a soudních okresů.¹⁵¹

Báňská hejtmanství rozhodovala ve druhé instanci záležitosti, které v první instanci řešili revírní úředníci. Sama jednala v první instanci ve věcech stanovených paragrafem 4 zákona č. 77/1871 ř. z., šlo například o záležitosti propůjčování dolových měr, přebytků a koncesí, povolování spojování dolových měr, schvalování listin o zřízení těžařstev, stanov bratrských pokladen, vynášení trestních nálezů o přestupcích proti obecnému hornímu zákonu a rozhodování sporů v hornictví, pokud nepříslušelo soudům. Báňská hejtmanství také dohlížela na činnost revírních úředníků a v tomto ohledu disponovala disciplinární pravomocí.¹⁵² Sídla báňských hejtmanství a jejich obvody stanovil § 9 zákona č. 77/1871 ř. z. Báňská hejtmanství byla zřízena čtyři, a to v Praze, Vídni, Klagenfurtu a Krakově. Pražský úřad měl na starosti pouze Čechy, Morava a Slezsko patřily do vídeňského obvodu. Kompetence Ministerstva orby jako třetí instance zákon blíže neurčuje.¹⁵³ Podle § 14 byl při ministerstvu zřízen stálý sbor znalců. Na základě zákona č. 123/1908 ř. z. převzalo dohled nad hornictvím místo Ministerstva orby Ministerstvo veřejných prací.

Bylo samozřejmě nutné řešit i personální základnu této správy. Už ze skutečnosti, že horní hejtmané a vrchní horní radové byli jmenováni samotným císařem, vyplývá, jak velký význam byl státem této otázce přikládán. Zákon č. 77/1781 ř. z. přinesl změny ve způsobu odměňování pracovníků báňské správy. Byl zaveden systém služebních hodností a všichni pracovníci byli rozděleni do 3 kategorií. Úředníkům náležel kromě platu nárok na byt nebo příspěvek na bydlení. Do kategorie A patřili pracovníci v nejvyšších funkcích – horní hejtmané, horní radové, revírní úředníci s funkcí horního komisaře, adjunkti a báňští elévové, v jejich případě šlo o odbornou práci s vysokou prestiží a odpovídajícím ohodnocením, např. horní hejtman měl roční plat 4.000,- zlatých a příspěvek na bydlení ve výši 600,- zlatých ročně. V kategorii B byly zařazeny administrativní síly bez odborného báňského vzdělání – oficiálové a kancelisté. Nejnižší kategorii C pak tvořili úřední sluhové.¹⁵⁴

¹⁵¹ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 62

¹⁵² Ladislav Jangl: České horní právo 4 – Právní předpisy 15. – 19. stol., Příbram 1980, str. 269-274

¹⁵³ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 64

¹⁵⁴ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 70

Další výraznější změny v báňské správě si vyžádal až vznik Československé republiky. Zákon č. 77/1781 ř. z. zůstal v platnosti, avšak Morava a Slezsko postrádaly vlastní báňské hejtmanství, neboť dosud spadaly pod Báňské hejtmanství ve Vídni. Prvním nutným krokem bylo proto zřízení Báňského hejtmanství v Brně. Obě báňská hejtmanství byla podřízena Ministerstvu veřejných prací. Došlo také ke změnám v sídlech revírních báňských úředníků v souvislosti s novým administrativním uspořádáním státu. Slovensko a Podkarpatská Rus však měly odlišný systém báňské správy, platily zde dokonce některé uherské zákony a obyčeje. Proto bylo nutné sjednotit československou báňskou správu novým zákonem. Dne 28. března 1928 byl přijat zákon č. 57/1928 Sb. z. a n., o zřízení a působnosti báňských úřadů, který se stal účinným až k 1. květnu 1934. Na celém území byl zaveden trojinstanční systém báňské správy představovaný revírními báňskými úřady, báňskými hejtmanstvími a Ministerstvem veřejných prací. Bylo zřízeno nové báňské hejtmanství v Bratislavě.¹⁵⁵

Současné horní právo

I dnešní horní právo do značné míry navazuje na výše popsaný historický vývoj a podobně jako v minulosti upravuje především hospodářské využití nerostného bohatství, vedle toho se však zabývá touto problematikou v širších souvislostech, když se vypořádává např. s otázkami dopadu této činnosti na životní prostředí a ochranou před škodlivými vlivy dobývání nerostů.

Těžiště současné právní úpravy hornictví spočívá v zákoně č. 44/1998 Sb., o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon), tento předpis však úzce navazuje na zákon č. 61/1988 Sb., o hornické činnosti, výbušninách a o státní báňské správě. Nelze opomenout ani zákon č. 62/1988 Sb., o geologických pracech a o Českém geologickém úřadu a prováděcí předpisy k uvedeným zákonům. Tyto zákony samozřejmě neplatí v původní podobě, ale prošly po roce 1989 mnoha novelami. Novel, které proběhly v letech 1990, 1991, 1993, 1999 a 2000 měly za úkol především

¹⁵⁵ Roman Makarius: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, MONTANEX 2004, str. 71-80

přizpůsobit horní zákonodárství změněným ekonomickým a politickým podmínkám. Musel být rozšířen okruh osob oprávněných k vykonávání hornické činnosti ze státních podniků i na subjekty soukromé včetně zahraničních osob, stanoveny požadavky pro udělování a rozsah báňských oprávnění, určena výše úhrad, zabezpečena ochrana veřejných zájmů a umožněno uplatnění chráněných zájmů fyzických a právnických osob. Zákon byl také uveden v soulad s novou organizací státní správy, upravuje povinnost rekultivace a vytváření finančních rezerv pro případ důlních škod atd. Dále následovaly zejména novely související se vstupem České republiky do Evropské unie. Zákony byly také doplněny řadou prováděcích vyhlášek Českého báňského úřadu, Ministerstva životního prostředí a Ministerstva průmyslu a obchodu.¹⁵⁶

K určitým změnám našeho horního práva došlo také v souvislosti se vstupem České republiky do Evropské unie. Neexistuje žádné jednotné evropské horní právo, některé evropské země dokonce ani nemají horní právo jako právní odvětví a úprava této oblasti je rozptýlena v jiných odvětvích jako je právo životního prostředí, pracovní právo, stavební právo apod. Přesto lze v komunitárním právu najít právní normy, které se horního práva dotýkají. Jde zejména o normy z těchto oblastí: veřejná podpora a ochrana hospodářské soutěže v hornictví, těžba nerostů, nakládání s těžebními odpady, bezpečnost a ochrana zdraví při práci v hornictví, výbušniny a nakládání s nimi.

Evropské právo v oblasti veřejné podpory a ochrany hospodářské soutěže ani v oblasti těžby nerostů si zatím nevyžádalo výraznější změny naší národní úpravy. Pokud jde o nakládání s těžebními odpady, byla vydána Směrnice Evropského Parlamentu a Rady 2006/21/ES, ze dne 15. března 2006 o nakládání s odpady z těžebního průmyslu a o změně Směrnice 2004/35/ES. V současné době je schvalován vládní návrh zákona o nakládání s těžebním odpadem, kterým má být tato směrnice implementována, neboť komplexní a jednotná úprava této problematiky u nás dosud chyběla. Bezpečnost a ochranu zdraví při práci v hornictví upravují kromě obecných

¹⁵⁶ Roman Makarius: Horní právo I. a II. díl, MONTANEX 2005

předpisů platných i pro jiná odvětví především Směrnice Rady 92/104/ES, o minimálních požadavcích na zlepšení bezpečnosti a ochrany zdraví zaměstnanců v povrchovém a hlubinném těžebním průmyslu a Směrnice Rady 92/91/EHS, o minimálních požadavcích na zlepšení bezpečnosti a ochrany zdraví zaměstnanců v těžebním vrtném průmyslu. Tyto směrnice se promítly do vyhlášky č. 239/1998 Sb., o bezpečnosti a ochraně zdraví při práci a bezpečnosti provozu při těžbě a úpravě ropy a zemního plynu a při vrtných a geofyzikálních pracích a o změně některých předpisů k zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci a bezpečnosti provozu při hornické činnosti a činnosti prováděné hornickým způsobem a ovlivnily také vyhlášky č. 22/1989 Sb., č. 51/1989 Sb. a č. 26/1989 Sb. Poslední oblastí je úprava výbušnin, která je v našem právu rovněž řazena mezi přepisy horního práva. Jedná se zejména o Směrnici Rady ES č. 93/15/EEC, o harmonizaci předpisů týkajících se uvádění na trh a dozoru nad výbušninami pro civilní použití a Směrnici Komise 2008/43/ES, kterou se podle Směrnice Rady 93/15/EHS zřizuje systém pro identifikaci a sledovatelnost výbušnin pro civilní použití. Úzký vztah k hornímu právu má rovněž komunitární právo životního prostředí a úprava technické bezpečnosti výrobků.¹⁵⁷

Současná báňská správa

Státní báňská správa je upravena především zákonem České národní rady č. 61/1988 Sb., o hornické činnosti, výbušninách a o státní báňské správě. Rozsah působnosti báňské správy však do značné míry upravuje také zákon č. 44/1998 Sb., o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon). Zákon č. 61/1988 Sb. určuje orgány státní báňské správy. Ústředním orgánem je Český báňský úřad v Praze, který byl zřízen zákonem České národní rady č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky. Dále v tomto odvětví státní správy působí obvodní báňské úřady v Kladně, Plzni, Sokolově, Trutnově, Brně, Mostě, Ostravě, Příbrami a Liberci.

¹⁵⁷ Vítězslav Urbanec: České horní právo v kontextu evropské legislativy, HPVT 2008
<http://eur-lex.europa.eu>

Závěr

Minulost a budoucnost horního práva

Studium vývoje a historie práva je nadále cenným nástrojem pro srovnávání a posuzování současné právní úpravy. Z minulosti a současnosti horního práva tak můžeme odhadovat i jeho budoucnost.

Horní právo vždy reagovalo nejen na změny ve svém oboru, ale i na poměry mocenské a politické. Přesto nelze tvrdit, že by zásadní změny ve společnosti byly rychle následovány novou komplexní úpravou v horním právu. Staré předpisy byly obvykle pouze upravovány a zásadní změna přišla až tehdy, když se zastaralá úprava stala vážnou překážkou dalšího rozvoje. Tak tomu bylo při schvalování obecného horního zákona a pozůstatky tohoto přístupu částečně přetrvávají i dnes. Po roce 1989 u nás nastaly zásadní společenské, politické a ekonomické změny, avšak právní úprava v hornictví dodnes vychází z předpisů vzniklých dříve. Ačkoli novely provedly mnoho podstatných změn, původ předpisů horního práva je z jejich povahy dodnes zřejmý. Například roztríštění právní úpravy do více předpisů je historickým pozůstatkem, který dnes již nemá opodstatnění. Horní zákon byl přijat jako federální pro obě republiky tehdejšího Československa, zatímco zákon o hornické činnosti byl zákonem republikovým, platným pouze pro českou část federace. Z okolností jejich vzniku vyplývají i nepřehledné vztahy těchto dvou norem, některé instituty se vyskytují v obou předpisech, některé jen v jednom z nich.

Oproti minulosti lze pozorovat výrazný trend zohledňování dopadu na životní prostředí a respektování lidských práv. Přesto současnému hornímu právu chybí důsledná provázanost s předpisy na ochranu životního prostředí. Podobně se lze vyjádřit i o vztahu horního práva k předpisům na ochranu zdraví a majetku.

Historické kořeny jsou zřejmé rovněž u úpravy přechodu vlastnictví k vydobytým vyhrazeným nerostům. Vlastníkem výhradních ložisek (tj. ložisek vyhrazených nerostů) je stát, vlastnictví ložiska nerostu je tedy odděleno od vlastnického práva

k pozemku. Takový přístup by bylo možno označit jako soudobé společnosti přizpůsobené vyjádření principu horního regálu. Současná úprava však jasně nestanoví, kdy a z jakého právního titulu přechází vlastnické právo k vydobytým vyhrazeným nerostům na těžební organizaci. V době socialistického státního zřízení ani nebylo třeba tuto otázku řešit, neboť nerosty dobývaly a zpracovávaly pouze státní organizace. Skutečnost, že k přechodu vlastnictví k těmto nerostům dochází, vyplývá nejen z praxe a postupu státních orgánů, ale i z logiky systému úhrad. Dle názoru Českého báňského úřadu dochází k přechodu vlastnictví v okamžiku oddělení vyhrazených nerostů od ložiska. Právní titul přechodu je však sporný. Ze způsobů nabytí vlastnictví dle § 139 občanského zákoníku připadá v úvahu pouze „nabytí na základě jiných skutečností stanovených zákonem“, ale pokud zákon neobsahuje výslovnou úpravu, stává se tato otázka značně problematickou.

Z hlediska vztahu horního práva a základních práv, považuji za problematické např. ustanovení § 17 odstavce 3 horního zákona, podle kterého je účastníkem řízení o stanovení chráněného ložiskového území pouze navrhovatel (tj. nejčastěji těžební společnost). Chráněné ložiskové území se přitom svými účinky podobá stavební uzávěře, neboť se zde v zájmu ochrany nerostného bohatství nesmí zřizovat stavby a zařízení, které nesouvisí s dobýváním výhradního ložiska. Stavbu může pouze výjimečně povolit stavební úřad se souhlasem krajského úřadu. Zatímco v územním řízení o stavební uzávěře jsou od roku 1998 účastníky i vlastníci dotčených nemovitostí, v řízení o stanovení chráněného ložiskového území je vlastníkům nemovitostí tato možnost upřena.¹⁵⁸

Naše právní úprava důsledně označuje podnikatele v hornictví slovem organizace. Je zřejmé, že i toto označení je historickým pozůstatkem, který se zákonodárci dosud nepodařilo

¹⁵⁸ Roman Makarius: Perspektivy a problémy současné horní právní úpravy, HPVT 2003

Roman Makarius: Horní právo I. a II. díl, MONTANEX 2005

J. Luks: Současné horní právo v České republice, HPVT 1985

J. Richterová: Vztah horního práva k jiným zákonům v České republice, HPVT, 1985

Pavel Dvořák: Aktuální problémy horního práva, zejména při povolování dobývání, ochrana vlastnických práv, náhrady škod, HPVT 2006

webové stránky státní báňské správy ČR - www.cbubsbs.cz
zákon č. 61/1988 Sb., zákon č. 62/1988 Sb.

odstranit. Tento termín je však v současné době nevyhovující a pro laika i matoucí neboť si pod pojmem organizace těžko představí podnikající fyzickou osobu.

Horní právo stojí před náročným úkolem řešit střet mnoha zájmů. Na jedné straně stojí veřejný zájem na ochraně životního prostředí, požadavky na zachování rázu krajiny, ochrana majetku, estetická hlediska, zajištění bezpečnosti práce, na druhé straně objektivní potřeba dobývat nerostné suroviny a požadavek na maximální vydobytí ložiska. Jde často spíše o otázky politické než technické a současná právní úprava neposkytuje efektivní nástroje k jejich řešení. Dochází také ke střetům mezi zájmy vlastníků pozemků a jiných nemovitostí, státu a podnikatele - těžaře. Do vztahu vlastníka pozemku a státu jako vlastníka vyhrazených nerostů tak vstupuje třetí osoba, jejímž cílem není chránit zájem státu na úplném a efektivním vydobytí ložiska, ani obecný zájem na ochraně životního prostředí ani zájem na zachování hodnoty majetku. Podnikatel vstupuje do tohoto vztahu za účelem vytváření zisku, a tak jsou jeho zájmy protichůdné k výše uvedeným. Přesto je to právě tento podnikatel, kdo má střet zájmů s pozemkovým vlastníkem řešit např. zřízením uživatelského práva nebo vyvlastňovacím řízením.

Tematika hornictví se zdá být méně aktuální v souvislosti s útlumem těžby některých surovin. To se týká zejména dříve významné těžby uranu, uhelného a rudného hornictví.¹⁵⁹ V těchto oblastech byla zcela přehodnocena státní politika a priority, což samozřejmě přináší zcela novou situaci, která si vyžaduje odlišné legislativní řešení. V mnohem větší míře jsou nyní realizovány sanační a likvidační práce, kontroly zlikvidovaných důlních děl, likvidace povrchových objektů, vypořádání důlních škod atd. Útlum totiž nespočívá pouze v ukončení nebo omezení intenzity těžby, ale je třeba vynakládat další náklady na odstranění nebezpečí ohrožení života a zdraví (propady, výrony metanu), odstranění nebezpečí ekologických havárií (úniky dříve těžných nebezpečných látek), rekultivace pozemků apod.¹⁶⁰ Česká republika není soběstačná

¹⁵⁹ usnesení vlády ČR ze dne 20. prosince 1991 č. 533, k realizaci změny koncepce těžby uranu ve vazbě na potřeby československé jaderné energetiky v roce 1992 a dalších letech, usnesení vlády ČR ze dne 9. prosince 1992 č. 691, k programu restrukturalizace uhelného průmyslu a usnesení vlády ČR ze dne 19. prosince 1990 č. 356, o řešení rudného hornictví a realizaci útlumového programu pro odvětví rudného hornictví v ČR

¹⁶⁰ článek Útlum hornictví včetně sanace těžby uranu na internetových stránkách Ministerstva průmyslu a obchodu www.mpo.cz

v oblasti energeticko – palivových surovin, spotřeba ropy a zemního plynu je v naprosté většině kryta dovozem, výjimku tvoří pouze černé a částečně i hnědé uhlí. Importem jsou získávány rovněž rudy, kovy, některé nerudní suroviny a většina surovin pro výrobu průmyslových hnojiv.

Přesto lze stále oprávněně tvrdit, že Česká republika má poměrně solidní surovinovou základnu, zejména v oblasti nerudných a stavebních surovin. České živce, kaolíny, sklářské písky, bentonity a žáruvzdorné jíly jsou surovinami, po nichž je stálá domácí a zahraniční poptávka a lze očekávat příznivý vývoj jejich využití i v budoucnosti. Nepravidelné rozmístění surovinových zdrojů na geologické mapě našeho území vede také k tomu, že některá naleziště se nacházejí v chráněných přírodních územích. Dobývací prostory zde byly ve většině případů stanoveny před vznikem chráněných území a u některých strategických surovin probíhá těžba i přes ochranu přírodního území, přesto lze obecně říci, že existuje snaha o minimalizaci dopadů těžby a dobývání není zdaleka realizováno v takové míře, jaká by odpovídala pouze ekonomickým podmínkám. Část těchto zásob proto zůstane zachována pro budoucnost a nové technologie možná umožní jejich šetrnější vydobytí.

Podobná situace je u velmi diskutovaného ložiska zlata Mokrsko. Zásoby zlata jsou zde odhadovány na 100 tun, z toho jen v ložisku Mokrsko – západ na 56 tun. Z ekonomického hlediska by těžba zlata v tomto ložisku byla velmi rentabilní a zahraniční společnosti projevují o ložisko velký zájem. Negativní důsledky těžby by se však dotkly velkého území, byl by výrazně narušen ráz krajiny odtěžením téměř celého kopce Veselý a likvidací okolních obcí, budováním odvalů hlušiny a odkališť rozemleté rudy. Současná technologie neumožňuje zlato dobývat jinak než zpracováním rudy kyanidovým loužením, což přináší nejen velká rizika úniku nebezpečného kyanidu, ale především znečištěním širokého okolí prachem obsahujícím arsen. Jedná se o největší ložisko zlata ve střední Evropě, těžba zde ze shora uvedených důvodů není v současné době akceptovatelná, ale oblast je chráněným ložiskovým územím a teprve budoucnost ukáže jeho další osud.¹⁶¹

¹⁶¹ Perspektivy průzkumu a těžby zlata v Kašperských Horách, TVX Bohemia důlní, Praha 1997

Vzhledem k tomu, že problematika horního práva je z hospodářského hlediska významná, domnívám se, že v dohledné době dojde v této oblasti k výraznějším změnám. Měla by vzniknout nová komplexní úprava, která logicky a přehledně uspořádá související instituty, které jsou v současné době rozptýleny do více zákonů. Zákon by již při svém vzniku měl řešit vztah k předpisům na ochranu životního prostředí. Důslednější by měla být úprava vztahů k vlastníkům dotčených nemovitostí a řešení dalších střetů zájmů. Zákon by se měl podrobněji zabývat sanací a rekultivací, jak z hlediska přesnějšího vymezení pojmů a povinností těžebních organizací, tak z pohledu zajištění potřebných finančních prostředků. Zvážit je třeba také otázku uzákonění možnosti pozdějších změn a omezení u již udělených povolení přípravy, otírky a dobývání výhradních ložisek v důsledku následné změny poměrů, revizi systému úhrad a rozšíření kompetencí orgánů ochrany životního prostředí.

Prameny a literatura:

Literatura

Bílek Jaroslav: České horní právo 2 – Královské právo horníků, Příbram 1978

Česká politika, díl IV, Praha 1911

Dvořák Pavel: Aktuální problémy horního práva, zejména při povolování dobývání, ochrana vlastnických práv, náhrady škod, HPVT 2006

Jangl Ladislav: České báňské řády v 16. století, HPVT 1971

Jangl Ladislav: České horní právo 1 – Horní zákony, Příbram 1977

Jangl Ladislav: České horní právo 4, Báňské řády, Příbram 1979

Jangl Ladislav: Charakter pramenů českého horního práva, HPVT 1976

Jangl Ladislav: Narovnání o hory a kovy z let 1534 a 1575, Studie z dějin hornictví NTM, Praha 1978

Jangl Ladislav: Vývoj českého horního práva v 16. až 20. století, HPVT 1983

Jangl Ladislav: Vývoj historických měr a vah a jejich převod na soustavu metrickou, Kolín, 2004

Jiskra Jaroslav: Odvodňování dolů dědičnými štolami s ohledem na horní práva, Sokolov, 1996

Kárníková Ludmila: Vývoj uhelného průmyslu v českých zemích do r. 1880, Praha 1960

Kořan Jan: K dějinám příbramského dolování v 16. a 18. století, Vlastivědný sborník Podbrdská 5, 1971

Kořan Jan: K počátkům uhelného hornictví, Rozpravy NTM, Praha 1973

Kořan Jan: Přehledné dějiny československého hornictví, Praha 1995

Lomič Václav: Podíl hornictví na státním podnikání habsburské monarchie ve 2. polovině vlády Marie Terezie, Rozpravy NTM, Praha 1970

Luks J.: Současné horní právo v České republice, HPVT 1985

Majer Jiří: K některým problémům hornictví českých zemí v údobí průmyslové revoluce, Rozpravy NTM, Praha 1973

Majer Jiří: K sociálnímu vývoji v českém hornictví do počátků průmyslové revoluce, Studie z dějin hornictví 11, NTM, Praha 1981

Majer Jiří: Rudné hornictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Libri 2005

Majer Jiří: Sondy do dějin Středního hornického učiliště v Příbrami, Příbram 2003

Majer Jiří: Technika českých a slovenských dolů v proběhu dějin, Příbram 1971

Majer Jiří: Těžba cínu ve Slavkovském lese, Praha 1970

Makarius Roman: České horní právo, díl I, Ostrava, Montanex 1999

Makarius Roman: Horní právo I. a II. díl, Montanex 2005

Makarius Roman: K výročí obecného horního zákona, Studie z dějin hornictví NTM, Praha 1985

Makarius Roman: Perspektivy a problémy současné horní právní úpravy, HPVT 2003

Makarius Roman: Vývoj hornictví a horního práva v českých zemích do roku 1854, HPVT 1995

Makarius Roman: Vývoj českého horního práva v letech 1249 až 1854, Jihlava 1999

Makarius Roman: Z dějin královské, císařské a státní báňské správy, Montanex, 2004

Nemeškal Lubomír: Jáchymovský tolar, jeho ražba a význam, Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky, Praha 1967

Neuberger Karel, Jiskra Jaroslav: Kniha o stříbrském hornictví, Stříbro, 2006

Ottův slovník naučný, XI. díl, vydání z r. 1998

Perspektivy průzkumu a těžby zlata v Kašperských Horách, TVX Bohemia důlní, Praha 1997

Peters, Koschin: Horní zákony československé, Praha 1935

Pošvář Jaroslav: Společenské vztahy v lus regale montanorum, Studie z dějin hornictví 9, NTM, Praha 1978

Purš Jaroslav: K problematice průmyslové revoluce v českých zemích a na Slovensku, historický časopis SAV III, Bratislava 1955

Richterová J.: Vztah horního práva k jiným zákonům v České republice, HPVT, 1985

Rudné a uranové hornictví České republiky, Anagram, Ostrava 2003

Salz Artur: Geschichte der böhmischen Industrie, Leipzig 1913

Skalníková Olga: Vytváření hornického společenství v českých rudních revírech, Rozpravy NTM, Praha 1973

Slovník veřejného práva československého, svazek I. ,Brno 1929,

Sternberk Kašpar: Nástin dějin českého hornictví, první vydání 1836, zdroj HPVT 1985

Tvrdoň Bohuslav: Horní právo - jeho pojem a začlenění v systému práva, HPVT 1976

Urbanec Vítězslav: České horní právo v kontextu evropské legislativy, HPVT 2008

Vozár Josef: Začiatky výučby bánských odborníkov a založenie baníckej školy v Banskej Štiavnici, Zborník Slovenského banského múzea, Bratislava 1997

Závěrečná zpráva a výpočet zásob ložiska Mokrsko-západ, Geoindustria GMS, manuscript 1990

Zlonický, Příkop: Obecný horní zákon, prováděcí předpis k němu a ostatní horní zákony ČSR, Moravská Ostrava 1930

HPVT = články z konferencí Hornická Příbram ve vědě a technice

NTM = Národní technické muzeum

Další prameny

sbírka dokumentace Hornického muzea Příbram

Státní okresní archiv Příbram

Obvodní báňský úřad Příbram

archiv DIAMO s. p.

archiv Sokolovská uhelná právní nástupce a.s.

Geo Web – geologický informační server - www.gweb.cz

stránky státní báňské správy ČR - www.cbubbs.cz

stránky Ministerstva průmyslu a obchodu – www.mpo.cz

<http://eur-lex.europa.eu>

stránky německého ministerstva hospodářství - www.bmwi.de

<http://numismatic.sweb.cz>

ASPI

Výstup z projektu Českého báňského úřadu č. 12/2001 Analýza českého horního práva z hlediska požadavků podnikatelské sféry, životního prostředí a administrativní náročnosti

Cenné rady a informace poskytl

Ing. Miroslav Šťastný, předseda Obvodního báňského úřadu
Příbram

PaedDr. Josef Velfl, ředitel Hornického muzea Příbram

Mgr. Eva Litochlebová z Hornického muzea Příbram

Ing. Aleš Bufka z Ministerstva průmyslu a obchodu, sekce
energetiky, oddělení surovinové a energetické statistiky

Ing. Jiří Semmelbauer z DIAMO, s. p., SUL Příbram

Jarmila Pachmanová, asistentka náměstka předsedy
Českého báňského úřadu

English summary

Mining law has an ancient tradition in our country and the history of mining law is closely connected to the development of mining, especially to precious metals extraction. The discovery of silver-bearing ores in the Bohemian-Moravian Highlands in the 13th century was the beginning of the development of the unique mining law known as „*lura civium et montanorum civitatis Iglaviensis*“. Václav I. and Přemysl confirmed the privileges and laid down the basic rules of mines' exploitation. Jihlava (Iglau) became a royal mining town with its own Mining Court. Silver mining greatly contributed to the strengthening of the economic and political position of the Kingdom of Bohemia in Europe. Consignment of state's own coin was highly important for economic stability in a medieval society, so the sufficient supply with silver extracted from domestic deposits was needed.

In 1300 King Václav II. (Wenceslas II) issued the mining legislation called *Ius regale montanorum* or *Constitutiones iuris metallici*. This codex is much more detailed than the mining law of Iglau and deals not only with elementary rules but also specifies all administrative as well as technical terms and conditions necessary for the operation of mines. It was the most exhaustive mining act in the world of that time. King Václav II. laid down this mining act for Kutná Hora (Kuttenberg) because mining of this town was much more complicated than in Jihlava fifty years ago. At the end of the 13th century, the mines in Kutná Hora were providing one third of European production of silver. A monetary reform was launched there, a new central mint of bohemian state was constructed in 1300 and the Italian Court (*Vlašský dvůr*) in Kutná Hora became the centre of striking of the new silver coins. Groschen of Prague with a fixed content of silver was one of the most stable currencies in Europe. At the turn of the 14th and 15th centuries, the local mine attained a depth of five hundred metres and became the deepest mine in the world. Because of its wealth, Kutná Hora became the second most important city in the Kingdom of Bohemia, competing with Prague in all significant aspects.

In 16th century rich silver veins were discovered in the Bohemian slope of the Ore mountains on Count Stephan Schlick's lands. The miners' settlement Jáchymov (St. Joachimsthal) was raised to the mining town and quickly became big town with almost 15 thousand inhabitants. The conditions in this area were another than in Kutná Hora, so in 1518 enacted Stephan Schlick the „Order of the free and honourable mines of St. Joachimsthal“ also known as „Joachimsthaler Bergrecht“. In 1548 the town was transferred to the ownership of the Czech king and its new right to mine became an example for the mining towns of the whole region. Since 1520, the silver from Jáchymov was used for minting of silver coins known as Joachimsthalers, shortly thalers or tolar. Because of good quality and high silver content they became a favourite common in most European countries and later gave American „dollar“ its name.

The next important change of Czech mining law was made by legal act known as „Narovnání o hory a kovy“ or „Bergwerksverträge“ from 1534 and 1575. According to the content we can say that these acts are rules and contracts between the king, the aristocracy and the burghers at once. The second act expresses an effort to unify mining law of whole kingdom but the situation was not suitable for such a big target.

On 23rd May 1854 Austrian Universal Mining Act was passed. It was modern mining act reflecting new development of technics and industry. It rules prospecting and mining for economically important minerals. It consists of 286 articles arranged in 16 parts.

In the first part called Basic Provisions, it defines the basic terms and specifies so called “reserved minerals”. In the second part there is regulation of prospecting – physical searching of minerals to mine. The third part deals with mining claims – the required procedure necessary to obtain the right to explore for and extract minerals. Part 4 rules the relations between miners and land owners. Part 5 and 6 speak of ownership, part 7 of obligations of miners, especially maintenance of mines. In the part 8 we can find regulations of relations between miners. Part 9 consists of labour law, part 10 of social provisions. Part 11 specifies mining taxes and payments. Then there are articles concerning state supervision, punishments, termination of mining rights and so on.

Universal Mining Act was changed in many aspects but it was valid even after the origin of Czechoslovakia on October 28, 1918. It was replaced in 1957 by Act No. 41/1957 Coll. on using mineral wealth.

The contemporary mining law consists of Act No. 44/1988 Coll., on the protection and utilization of mineral resources, Act No. 62/1988 Coll., on geological work and the Czech Geological Authority, and Act No. 61/1988 Coll. on mining activities, explosives and the state mining administration.

The possibility of new Mining Act reflecting modern circumstances seems to be actual. The final part of this thesis is dedicated to the future of the mining law.

Klíčová slova: horní právo,
obecný horní zákon,
báňská správa

Key words: mining law,
Austrian Universal Mining Act,
mining administration